199,977

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ÉRTEKEZÉS

A' NEMZETI

NYELV' TÖKÉLLETESÍTÉSE

ÉS

TERJESZTÉSE

MÓDJAIROL.

ÍRTA

PUCZ ANTAL.

Eſztergamban,
nyomtattatott Beimel Jó'sef' betüivel
's költségével. 1824.

Plenas aures adulationibus aliquando vera vox intret:
da consilium utile. —

Seneca de benef. Lib. VI. Cap. 33.

M. N. MUZEUM KÖNYV-TÁRÁBÓL

HORVÁT ISTVÁN KÖNYVTÁRÁBÓL

R 2

R 1955

Ny
Z 199.977

Előszó.

Azon meggyőzödésből, hogy a' Nemzet tsak önnön magából, maga által, és maga saját nyelvén mívelődhetik ki, hogy tehát az ő boldogsága olly szoros összefüggésben vagyon a' nemzeti nyelvnek tsinosodásával, gyarapodásával, és kiterjedésével, 's így a' tudományoknak a' Nemzet testben való virágzásával, hogy ez amazt, mint az árnyék a' testet elválhatatlanul követni szokta: írtam ezt az Értekezést a' nyelv ügyében, és a' mi betses Tud. Gyüjteményünk számára el is küldöttem. Onnan némelly tekintetekből az általnézés végett hozzám vissza útasíttatott — által néztem és benne kevés tűrhetetlen gántsra találtam: és mivel az én birálóm olly jó volt, hogy *azt tiszta hazafiúi buzgósággal, és kiterjedett tudományos esmérettel írtt értekezésnek, és a' Tudományos Gyüjteménybe való felvételre érdemesnek* vallaná; ehhez képest kár volna talán

azt tovább is magános ſzobámban a' portol ellepetve tartani, és az elfeledés eméſztő fogainak prédául által engedni. — Irtak, megvallom, erröl az ítéletem ſzerint különös fontosságú tárgyrol több tudós 's buzgó Hazafiak, kiknek betses neveiket itten tiſztelettel említhetném ugyan, ha a' két Haza előtt úgy is eléggé esméretesek nem volnának: de talán nem léſzen felesleg való, és haſzontalan fáradtság, ha e' tárgyrol gyűjtött némelly éſzrevételeimet, és gondolattyaimat az olvasó közönséggel ezennel közlöm, azt tartván, hogy a' jó, 's haſznos dolgot soha sem lehet eléggé ajánlani, kiváltt, a' mig arra ſzembetünő ſzükségünk vagyon. —

Némelly nemzeti billyegek.

A' külömbbféle Nemzeteknek több egymástol megkülömböztető, 's elválaſztó jegyeik vagynak, mellyeket meg annyi nemzeti billyegeknek tarthatunk: illyenek a' külső testi forma, öltözet, eledel, értelem, és indulatok. Igy péld. ok. feketék az Afrikaiak, barnák az Asiabéliek, fehérek az Europaiak, és vernyegesek, vagy réz ſzinüek a' régi Amerikaiak: mások, mind a' Bukhária, és Patagóniabéliek nagyon magosak, majd mint az Oriások, és a' kik az ég sark abrontsa alatt laknak, pulyák; középſzerüek az Europaiak, és ezek között magos ſzál, és nagy képü emberek az Olaſzok, kisebbek a' Németek, vékonyak az Oroſzok, izmosak, és köptzösök a' Magyarok. Némelly Nemzetek nagyon erőssek, és olly nehéz terheket birnak, mellyeket mi fel is alig emelhetünk, nehéz, és hoſſzas munkát győznek, és a' legkeményebb időt elſzenvedhetik: mások, ellenben gyengélkedők, betegesek, könnyen elfáradnak, elnáthásodnak, kevés ideig élnek, vagy mindég nyomorognak. — Az öltözet is külömböző a' külömbbféle Nemzeteknél. Nem említem itt, hogy sokan, kiváltt a' fél vadak, maig is mezitelen járnak, és mint a' Medvék megſzőrösödnek, a' Chinai fehérnép kitsinységétől fogva olly ſzorongató, és apró lábbelit visel, hogy ott a' meglett aſſzonyoknak sints nagyobb lábak,

mint

mint nálunk a' hat eſztendős gyermekeknek: a' Malabároknak pedig különös fülön függőjök van, mellytől füleik úgy megnyúlnak, hogy sódorjaikon lafognak; de elhalgatván itt több réſſzerint nagyon különös, és nevetséges, réſſzerint test undokitó, és káros nemzeti viseleteket: az Éſzakiak többnyire bőrbe, az Egyptomiak teve ſzőrbe, a' Séresek selyembe öltöznek: az Asiaiak földig érő, az Európaiak kurtább ruhákban, és pedig a' Németek több rétü hasogatottban, az álhatatlan módin nem kapkodó Magyarok a'testhez diſzesen álló kurtában, és prémesben, a' Lengyelek bővebb, a' Törökök még ennél is bővebb mértékü, 's rántzokba egyengetett ruhákban járnak. A' ruha magában ugyan senkit sem teſz okossá, és böltsé: Montesquieu fehér kittel köpönyegben az eſzes Montesquieu, a' Törvények lelkének nagy tudományú Irója volna; valamint Agnésia kis Aſſzony egy koltz hatzukában is Agnesia, és a' majom, ha búbot tennénk is fejére, és tziſrán felbokrétáznánk, tsak majom maradna; de a' ki oktalan öltözete által magát nevetségessé, sőt betegessé teſzi, ez által magát kedveltető, és a' gondolkodásra alkalmatos voltát elveſzti. — Az eledel sem egyféle: az ember mindenütt eſzik, és iſzik, de nem mindenütt ugyan azon némü étkeket: vagynak Afrikában, Amerikában, és Auſztraliában még most is, a' kik emberhússal élnek, de illyenekkel, mint vadakkal és barbarusokkal semmi közöm, azokrol sem ſzóllok, a' kik tsak nem mindent nyersen eſznek 's hidegen iſznak, 's e' mellett erőssek, és egéſzségesek: tudgyuk az Oláhoknak máléját, és pálinkáját; az

Oro-

Oroſzoknak zab kenyerét, paſzullyát, és égett borát; és a' Törökök riskásáját, 's berbéts húsát; tudjuk, hogy a' Németek örömest rozs kenyérrel, krumplival és serrel, a' Magyarok pedig inkább búza kenyérrel, hussal és borral élnek, noha az utóbbi eſztendőkben a' ſzük terméstől, és drágaságtol kintetvén, a' krumpli nékünk is nagyon hatalmas pótolékul ſzolgált mindennapi kenyerünkhez. —

De az értelem sem azon egy a' Nemzetek között: a' melegebb Tartományokban restebbek lévén az emberek, azért butábbak is, nem kívánnak gondolkodni, és fejeket törni, csak Isten nevében éldegélnek, a' mint lehet; közép Afrikában még most sem tudnak írni: tudatlan, és együgyü az Iró kéz, és Kamtsadál, déli Amerikában a' Jámeoſzok ötnél többet olvasni nem tudnak, hogy azomban mi Milliókat felſzámlálunk. Az Anglusok mély elméjüek, 's különösen mélyebb visgálódásokra ſzülettek, a' Frantziák találmányosak, a' Németek mindent követők, és nyiltt eſzüek, a' Spanyolok, Oroſzok, Törökök középſzerü elméjüek, a' Magyarok mindenre egyaránt alkalmatosak. — Az indulatokra nézve is elütnek egymástol a' Nemzetek. A' Frantziák jó kedvüek, és még étlenségekben is fütyülők, és danulók; az Anglusok gondolkodók, a' Törökök buják, az Olaſzok feleség féltők, a' Lengyelek irigyek, a' Spanyolok kegyetlenek, az Oláhok haragosak, 's boſſzútállók, a' Magyarok komolyak, 's csak valjuk meg gyengeségünket! annak megesmérése már jobbulás — legalább Eleink az irigykedésre, és annak testvérére, az

eggyet

eggyet nem értésre, és meghasonlásra hajlandók voltak. — Ezek ugyan nemzeti billyegek, de mivel sokat függenek a' külömbbféle éghajlatoknak, élet módoknak, társolkodásnak, és kivált a' nevelésnek béhatásaitol, azok nem olly kirekeſztő sajátjok a' Nemzeteknek, hogy mások is nagyobb, vagy kisebb mértékben azokkal ne birhatnának. Tegyük által a'Szeretsent, és Szeretsennét Hazánkba, és harmadik unokájok tsak nem egéſſzen ollyan leſſz, mint orſzágunknak többi lakosi. Hozzuk a' tsinos, és miveltt Europai Nemzetek közé a' Számojédek, vagy Jámeoſzok orſzágában ſzületett buta gyermeket, és azt ſzorgasan, vigyázva, és figyelmezve neveljük, egy okos, kellemetes, és alkalmatos Europai válik belöle. Az érintett nemzeti billyegeket tehát tsak úgy kell érteni, hogy az egéſz Nemzetet egy Massában véve, közösek ugyan annak nagyobb réſzével, de nem elidegenithetetlen tulajdon.

Az egyetlen egy igaz, 's valóságos nemzeti billyeg.

De egéſſzen másképpen vagyon a' nyelvre nézve: tsak a' nyelv valóságos, és minden más Nemzetektöl megkülömböztető terméſzeti billyege akár melly Nemzetnek is. E' nélkül Nemzetté nem válhat, sőt, mint Nemzet, fenn sem álhat. Jól mondgya *Herder*, ez a' derék Német Literator, hogy a' nyelv az ideáknak isteni tolmátsa, és minden Mesterségeknek annya: tsak a' nyelv eggyessége forraſztya öſſze az embereket. *Sonnenfels* *) írja, hogy a' déli Amerikai Népek, mel-

*) Lásd Hiber die Liebe des Vaterl.

mellyek egymás nyelvén beſzélhettek, úgy néztek egymást, mint rokonokat, mint ſzövetségeseket: a' kikkel pedig nem beſzélhettek, e' miatt, mint ellenséget, egymást kegyetlenül megtámadták. És azok a' fél vad emberek, kikhez Ovidius ſzámkivetésbe küldetett, ezt a' ſzép elméjü Rómait Barbarusnak tartották, tsupán azért, mivel ötet nem értették: azt a' Morvai Missionariust pedig, a' ki Grönlandi nyelven tudott ſzollani, az Eſzkimauxok, mint rokonjokat fogadták. *) Illyen bájoló erövel bír a' nyelv az emberek eggyesitésére nézve! A' Görögök, noha több egymástol független ſzabad társaságokat formáltak, noha külömböző, néha éppen ellenkező törvények által kormányoztattak, de azért tsak egy Nemzetet tettek, ama hatalmas ſzép Görög Nemzetet: ellenben a' meſſzè terjedő Római Birodalomban öſſze ſzoritott külömbbféle nyelvü Népek, azért, hogy egy volt az Uralkodó, a' Rómaiakkal egy Nemzetet nem tettek. És hogy magunkrol ſzóllyak: a' mi Atyánkfiai, az Erdélyi Magyarok más törvények ſzerint kormányoztatnak ugyan, de azért vélünk ugyan azon nyelvnek kaptsa által eggyesülvén tsak egy Nemzetet teſznek — valamint ellenben a' Horvátok, jóllehet vélünk azon egy törvényeik vagynak, de a' nyelv' külömbözése miatt a' Magyarokkal egy Nemzetté öſſze nem olvadnak, valamint az Erdélyi Száſzok sem a' Székelyekkel.

Ugyan a' nyelv tarthattya fenn a' Nemzetet még akkor is, midön már Birodalmat, vagy or-

*) Lásd Robertson. History of America. IV. K.

orſzágot nem téſzen: így a' pártos Zsidóság, noha az egéſz világon el ſzélyedve, Haza, Fejedelem, és Oltár nélkül vagyon, még is az egy nyelv segedelmével mind e' mai napig fenn tartotta magát, azt, mint legfőbb kintsét a' lehetségig őrizvén, 's arra a' gyermekeket gondosan tanítván, 's noha ez a' Zsidó Nyelv attol a' régitől nagyon külömbözik, de azt elenyéſzni nem engedi, ne hogy azzal eggyütt a' Nemzet létele is végképpen elenyéſzſzen. Hát a' maroknyi ronda Tzigányság, mint különözött Nép, mikép' maradhatott fenn annyi viſzontagságok között is, mellyek ennek a' Népnek lételét egyenesen érdeklették? tsak a' nyelv tartotta fenn őket annyira, hogy a' legkeményebb rendelések se hághattak nyakokra. — Mi tsuda tehát, ha a' nyelv megſzünttével megſzünik a' Nemzet is? Tudgyuk, millyen változásokat tettek Európában az ötödik, 's következő ſzázadban azok a' hatalmas Nemzetek, mellyek régi lakásokat elhagyván, sürü rajok módjára tolakodtak a' világnak ezen tsinosabb réſze felé, és itt új Birodalmakat alkottak. Hol vagynak a' Gothusoknak annyi vitéz Nemzetségei? hol a' Vandalusok, Alanusok, Herulerek, Cimbriusok, Maurusok, Geták, Gepidák, és Longobardok? az ő maradékaik a' földſzinéről tsak el nem tüntek. A' Gothusok maradéki még ma is meg vagynak Olaſz, és Német orſzágokban, valamint Vandalusok Afrikában, Alanusok, és Maurusok Frantzia, és Spanyol orſzágban, a' Longobardok Olaſz orſzágban, 's a' t. De magok a' Nemzetek eltüntek: mivel nyelvek a' mindenféle Nem-

zet-

zetségeknek vándorlása, 's öſſzekeveredése miatt elenyéſzett, 's azért most már tulajdon hazájokban zsellérkednek, 's egy jobb sorsnak minden reménylése nélkül hordozzák azt a' ſzolgai jármot, mellyet a' míveltebb nyelvü Nemzetek vetettek gondolatlan nyakokra. Sőt a' nemzeti nyelvnek tsupán elkortsosodása is a' Nemzet elfajulttságát okozza. A' meghasonlott Görögöket a' barbarusok el nyomván, 's nyelveket megveſztegetvén, eltünt a' Görög kényesség, és egy Török durvaságnak képébe öltözött, és e' derék ſzép Nemzetet annyira megaljasította, hogy ma már a' terméſzet megfeſzültt energiájával se hozhat elő tsak egy Lykurgust, tsak egy Themistoklest is. — Igy ſzármazott ama' Római büſzkeségből a' nemzeti nyelvnek kavarékja után az alávaló Olaſz puhaság, a' világ' uraibol hires énekesek, hang mesterek, és képírók lettek. — Ennyire függnek a' nemzeti ſzokások, erköltsök, gondolkodás modgya, maga a' terméſzet a' Nemzet nyelvétől! —

Valamint tsak a' nyelv őrállója, 's fenn tartója a' Nemzetnek, a' mint előbb emlitém, úgy tsak a' nemzeti nyelv tsinosítása, mívelése, tökélletesítése, 's terjeſztése teſzi a' Nemzetet hiressé, boldoggá, ditsőségessé, és halhatatlanná. Ez okozza a' Nemzetnek megvilágosodasát annak kebelében kifejti, és gyarapittya a' haſznos esméreteket, neveli a' tudományokat, terjeſzti a' ſzép mesterségeket, a' ſzivekben felingattya a' lágyabb érzéseket; gyalullya, és simittya a' darabos ſzokásokat, fellobbanttya a' ditsőségnek nemes kívánasát, és a' nagy, és fényes

tse-

tselekedetekre tágas mezőt nyitván, a' Nemzet ditsőséges elhiresedését ſzinte a' halhatatlanságig ſelmagaſztallya — kiváltképpen a' nemzeti nyelv oktat bennünket az Emberiség történeteire, ezekből meg annyi haſznos tanúságokat rajzolván elönkbe. Mennyi nagy Plánumok, mennyi boldogságunkra arányzó Intézetek maradtak volna el, ha a' nyelv nem egyesítette volna a' nagy gondolatokat, a' jó tanátsokat, a' megkivántató erőket! Mind addig Babylon tornya ſzépen haladott, mig annak épitői egy nyelven voltak; és épitése tsak azután ſzünt meg, hogy az épitőknek nyelve megzavaradott. Nem Amphion lantja épitette a' városokat, úgymond a' derék *Herder* *), nem egy bübájos veſſző változtatta kies kertekké a' puſztákat; hanem a' nyelv tette ezt, ez az Embereknek nagy eggyesítőjök. Tsak általa volt lehetséges a' ſzivnek, és léleknek örök formájában az Emberiség' története. — Itt azt se hagyjuk jegyzés nélkül, hogy valamint a' régi, úgy a' mai időkben is maga a' vitézség is eggyütt láttatik járni a' nemzeti nyelv virágzásával, és tudományos culturájával. A' historia legalább elég világosan mutattya, hogy mind a' Görögöknél, mind a' Rómaiaknál az elſzánt bátorság, vitézség, hazaſzeretet, ſzóval, minden nagy tulajdonságok majd nem mindenkor a' nemzeti nyelvnek, és tudományoknak ſzeretetével voltak eggyesülve. *Themistokles*, ez a' Nagy Görög hadi vezér éppen olly jelesen megkülömböztette magát a' tu-

*) Lásd Ideen zur Philoſophie der Geſchichte der Menſchheit.

tudományokban, mint a' fegyverben; ő egy volt Anaxagorásnak legderekabb Tanitványai közül. *Dionysius* a' Syrakusai uralkodó olly mélyen véste elméjébe Plátónak, az ő Tanitójának oktatásait, hogy orfzágából kiüzettetvén, és kérdeztetvén, mit hafználna most már néki a' világi böltsesség? azt felelné: *söt inkább az most fzükségesebb, hogy sem akár mikor volt: mert arra tanít, hogy a' fzerentsétlenséget, és a' rajtam el követett boffzuságot békével fzenvedgyem.* A' Rómaiak, a' Görögöknek mindenkori követőik ugyan ezt tették. *Lucullus* azon üres órákat, mellyekre az ő helyheztetésében, és kritikai foglalatosságaiban fzert tehetett, a' tudományokra, a' tudósokkal való befzélgetésekre, és oktatásaiknak hafználására forditotta. *Paulus Aemilius* Persiának meggyőzője nagyon fzéles tudománnyal bírt, úgy nézte a' tudományt, mint a' fiatal ember nevelésének megkivántató tulajdonát, a' honnan egéfz tekéntetét arra forditotta az Athenabélieknél, hogy Metrodor Filosofust gyermekei nevelőjének megnyerje. *Scipio*, az Afrikai, a' kinek Róma annyival tartozott, mint Ramulusnak, az ő Fundálójának, mivel azt attol a' végső vefzedelemtöl mentette meg, mellybe Hannibal győzedelmei ejtették, a' hadi terhes alkalmatlanságok után a' jó könyvek' olvasásában keresett pihenést. Tudgyuk, a' két Cátók millyen kedvellői voltak a' tudományoknak. *Cato*, a' Censor, több könyveket irt, nagy orator, és jó történet iró volt, 's életének estvéjén is a' Görög nyelvet tanulta. „Még „ öregségében is tanulhat az ember, úgymond:

„ azért

„ azért kérkedett *Solon*, hogy öreg esztendei-
„ ben is naponkint tanul: én példáját követni
„ kívántam, és öregségemben ollyan kivánság-
„ gal tanultam a' Görög nyelvet, mint a' ki
„ hosszas szomjuságát oltani akarja.“ *) A' mi deákos Magyarjainknak kedvekért, a' kik még mind öremest olvassák a' deáksággal tarka barkázott könyveket, alá írom a' deák textust. A' másik *Cató*, az utikai, nem bírt ugyan annyi tudománnyal, 's bélátó elmével, de ő is indulatosan kedvelte a' tudományokat, a' mint *Cicero* **) bizonyíttya felőle. Ezekhez ragaszszuk még *Julius Cæsárt*, ezt a' legnagyobb hadi vezért mind azok közül, a' kik előttünk éltek, magának Rómának, a' világ Asszonyának meghóditóját. A' *Gallusi*, és *polgári hadakrol* írtt Commentariusai eléggé mutattyák, mennyire kellessen a' tudós világban betsülni azokat, kik fegyvereik által a' világ uraivá tudták magokat tenni! — Így még ma is a' legmíveltebb, 's legtudósabb

*) Quid quod etiam addiscunt aliquid? ut Solonem versibus gloriantem videmus, qui se quotidie aliquid addiscentem senem fieri dicit: ut ego feci, qui græcas literas senex didici, quas quidem sic avide arripui, quasi diuturnam sitim explere cupiens. Cic. de senect. Cap. IX. sub fin.

**) Animadverti Catonem, cum in senatu sententiam diceret, locos graves ex Philosophia tractare, abhorrentes ab hoc usu forensi, et publico; sed dicendo consequi tamen, ut illa etiam populo probabilia viderentur. Cic. Paradox. Cap. I.

sabb Nemzeteket tapasztallyuk a' Taktika szerént egyszer'smind a' legvitézebbeknek lenni. —

A' mennyire a' régi világnak historiáját tudgyuk, az abban élt Nemzetek között azok voltak a' legtudósabbak, s' leghiresebbek, mellyek leginkább kimívelték, és tökélletesítették anyai nyelveket, mint a' Fœnitziaiak az égi testek, és hadi mesterségek tudományában egy formán hiresek. *) A' Chaldæusok nagy betsben voltak a' régiek előtt a' tsillagzatokrol való tudománnyok miatt. Az Egyptomiak a' természeti, és orvosi tudományokban nagy előmeneteleket tettek, és azért a' Görög Böltsektöl gyakran meglátogattattak. A' Görögök korán észre vették, mit tehet a' nemzeti nyelv mívelése, tökélletesítése, és virágzása, ehhez jó korán hozzá fogtak olly szerentsés előmenetellel, hogy utóbb ök lettek a' tudományokban, és szép mesterségekben az Emberi Nem' Tanitói, ez tette öket végső elenyészések után is halhatatlanokká. A' ki miveltt, és tökélletességre jött szép Görög nyelv a' Fejedelmek Udvaraiba eljutván, ezen folytattak a' Közönséges alkudozások, köttettek a' frigyek, és az egy idejü Nemzeteknek hiresebb emberei ezt vetélkedve tanulták. Ez a' szépen virágzó nyelv iratta fel vélek, mint meg annyi emlék oszlopokra az ö boldog idö szakaszokat, hatalmokat, böltsességeket, viseltt dolgaikat, és azt a' nemzeti elhiresedést, melly az emberi iparkodásnak végső határa: mind ezeket

ma

*) Cic. de Nat. Deor. Lib. III. Plin. Hist. Nat. Lib. V.

ma is olvassuk, és tsudállyuk hajdani Nagyságokat. — A' Rómaiak követték őket. A' győzedelmes Római fegyver által már meg volt hóditva Görög orszag, már törvényeket szabott eleibe Róma, de a' kimíveltt tsinos Görög nyelv, a' meggyarapodott Görög tudományok tették, hogy a' meggyőzettetett Görög Ország még sokáig uralkodott önnön meggyőzőjén. — Tsak akkor fesült ki legkellemetesebben az a' szabadság, melly Romulustol kezdve a' város felépittetése után majd hét száz esztendeig bimbózott, midön a' Rómaiak a' Görög nyelvet országokbol kiutasítván, Romának nyelvét a' külömbféle Nemzetek bévették. Akkor ditsőségeskedett legszebben Róma, midön a' Tanáts házban, és a' rostrumokon Cicero oratorkodott, és Virgilius Augustus eredetét a' hires Aeneásban hérosi versekkel magaszta1ta. — A' Nemzetek' betse minden időben az ő nyelveknek mivelttségétől függött: mennél tökélletlenebb volt nyelvek, annál hátrább voltak a' kifejtődő lelki tehetségekben, és mennél virágzóbbá tették nyelveket, annál jelesebbekké lettek. A' Görög, és Római nyelvnek boldog idő szakaszaiban éltek a' legszámosabb nagy Emberek, virágzottak leginkább a' tudományok. —

Minekutánna a' mai miveltt, és tsinos Europai Nemzetek a' deák nyelv kemény uralkodása alatt több századokig sínlődtek, végre a' Görögök, és Rómaiak példájából észrevették, hogy ezek a' legfontosabb okokbol épitettek annyit nemzeti nyelveken, mellynek védelme alatt mind addig a' legszebb fénnyel ragyogtak, a'

míg

míg nálok ez a' ſzentelt Palladium épen maradott, és gondosan megöriztetett. Kezdett ſzemeikröl a' hálog hullani, a' római nyelvnek terhes nyügéből ki vergődni, helyette annyai nyelveket fel venni, ezt mívelni, ſzépíteni, és tökélletesíteni, a' tudományokat azon tanítani, azt a' törvényes, és orſzágos dolgoknak folytatására felmagaſztalni. Ez volt az ő elömeneteleknek, és nöttön nött nevekedéseknek kezdete. — És valóban ezen az úton nem lehetett nem előre haladni, és tökélletesedni: mert az igaz tsinosodás, a' valóságos cultura nem más az elménck, és akaratnak tökélletesitésénél, a' ſzépnek, jónak, és nagynak betsülésénél, terjeſztésénél, és gyakorlásánál, az emberiség értelmeinek, a' ſzeretetnek, barátságnak, 's a' t. ki fejléseknél, a' tudományoknak, és ſzép Mesterségeknek virágzásánál: a' hol ezek othon vagynak, ott tsinos, ott miveltt a' Nemzet. Már pedig ki nem látja, hogy mind ezek tsak nyelv által közöltethetnek, tsak nyelv által terjedhetnek ſzázadrol ſzázadra, 's maradékrol maradékra? és pedig legſzaporábban, legfoganatosabban, és legállandóbban tsak a' Nemzeti Nyelv által? — A' Nemzetek' történeteiben, mint meg annyi tükrökben ſzinte tapinthatólag láthatjuk állításomnak valóságát; láthatjuk, hogy minden Nemzetnek tsinosodása, 's mivelttsége tsak a' nemzeti nyelvnek tsinosodásával kezdődött, ébredett, és haladott. A' Görögök, és utánnok a' Rómaiak azért emelkedtek a' tudományoknak, és kiváltt amazok a' ſzép Mesterségeknek olly fényes, poltzára, mert nemzeti nyelveket a' bámulásig

kimivelték, és tökélletesitették. Az Európai Nemzetek a' Culturának tsak alsó fokán állottak mind addig, a' mig saját anyai nyelvekkel nem gondolván, tsak a' deák nyelvet majmolták, és pedig nagyon roſſzul majmolták. A' Görög, és római Literaturánál tovább nem mentek, böltselkedni tsak Plátóból, tsak Aristotelesből tudtak, magoktol gondolkodni nem is bátor kodtak, sőt Aristotelestöl eltávozni sokáig Eretnekségnek tartották. A' ſzép Mesterségek pedig méltatlanul éppen a' földön hevertek. A' Nemzeteknek legnagyobb réſze köd, és homály között botorkált. — De hálá! ezt a' közönséges Lethargust a' Nemzetek Geniuſſza megſzüntette: hálá azoknak a' lelkes Férfiaknak, kik egy holt nyelvnek bilintseiből ki bontakozván, anyai nyelveken mertek legelőſſzör megſzóllamlani, gondolatjaikat, és ſzívek érzéseit ezen a' legterméſzetesebb vehiculumon elő adni! — Tsak az anyai nyelvnek megzendülése ébreſzti fel a' nemzeti lelket, tsak ennek ſzózatjára fesülnek ki a' ſzunnyadozásban volt lelki tehetségek és vetélkedő munkásságra hevülnek. A' mig tsak a' deák nyelv uralkodott az oskolákban, és törvényſzékeken, a' legnagyobb genie is tehetetlen ſzendergésben nyavalgott, ha alkalmatossága, vagy kedve nem volt ezt az imádott deák nyelvet tanulni: egy uralkodó viſſzás gondolkodás' modja azt a' hibás elhitetést ſzülte, hogy nem lehet okosan gondolkodni, hanem ha deák nyelven, azért nem is gondolkodott. A' tudományok meg annyi titkok voltak, mellyekbe a' Profánusok — a' nem deákosok — nem tekénthet-

hettek. Hálá még egyſzer a' Nemzetek' geniuſz-ſzának, melly a' komor fátyolt elvonta, és a' tudományoknak, 's ſzép mesterségeknek ſzent titkaihoz kinekkinek útat nyitott ſzületett édes anyai nyelvén. — Mind örökké igaz marad az, a' mit egy jó Hazafi mondott: tsak a' nemzeti nyelv ſzenteli bé a' Nemzetet a' miveltt Nemzetek sorába, tsak az emeli fel a' nemzeti Culturának, és hazafiúságnak rendülhetetlen oſzlopát, tsak az tartja fenn magával a' Nemzettel együtt. —

De lássuk közelebbröl azokat a' módokat, mellyeknek eſzközlése által a' mai legtudósabb, 's legvirágzóbb Európai Nemzetek az ő tudományos Culturájoknak, 's polgári boldogságoknak azon magos poltzára jutottak, mellyen a' mi idönkben olly diſzesen állanak.

I. *Tudós Társaságok' feláll ítása.*

A' már magában is olly kedves társolkodás tsudálatosan ki fejti az elmebéli tehetségeket, ki ſzélesiti értelmünket, ítélettételeinknek tsorbáit ki egyengeti, és eligazítja. Sok tsak félig ſzületett gondolat, és érzés ismét elenyéſzik a' magánosságnak véſzteglő kebelében. Igy tünt el sok jámbor ſzándék a' tökélletességig való meg érlelödése előtt, melly a' magános tsendességben fogantatván a' másokkal való közlés által éleſztő táplálatra, és erőre nem kaphatott. Melly hö, 's áldott haſznokat várhatni abbol, ha a' tudományok' gyarapitása végett bizonyos törvények alatt Társaságot állítanak a' Tudósok! Terméſzetes, hogy midőn másokkal közöljük gondolatainkat, nagyobb vigyázattal fejtegetjük azo-

kat, hogy sem midön tsak, magunkra hagyatva gondolkodunk: éppen igy midön másoknak halgatjuk beſzédjeit, és értelmes vélekedéseket vagy elválaljuk, vagy hibás előadásaikat megtzáfolni akarjuk, a' dolgot nagyobb figyelmezéssel, és több nézö pontbol vizsgáljuk, hogy sem ezt magunkba zárkozva egy homályos érzés ſzerint tenni ſzoktuk. Midön tehát a' tudósok egymással közlik tudományos gondolatjaikat, ekkor egymással mint egy váltogatják tapaſztalásaikat, és esméreteiket, a' tárgyakat más, és más oldalokrol, és külömbbféle öſſzefüggésben vizsgálják; és igy valamint egy felöl több rejtett minémüségeket, és homályos igazságokat deritenek fel; úgy más réſzröl naponkint élesedik, és tökélletesedik elméjek' a' társaſági közlésnek fénkövén. Sok ſzem többet lát, és több kéz ſzaporán épit — egy tüz könnyen felgerjeſzti a' másikát, és az egyiknek lelkében lappangó mennyei ſzikra könnyen lángra lobbanik egy más ſzikrának érdeklése által. — A' tudós elméknek öſſzeſzövetkezéséböl tehát nem lehet nem gyarapodni a' tudományoknak, és haſznos esméreteknek, kiváltt a' nemzeti nyelvnek, ha ez a' ſzent tzél oka az öſſzeſzövetkezésnek. Hát ha itt még azt is meggondoljuk, hogy illyen tudós társaságok a' nemes vetélkedésnek tüzét táplálni, és gerjeſzteni ſzokták, melly, a' mint tudjuk, a' jobb lelkeket olly hathatosan ingerli, melengeti, és felmagaſztalja! Igy valóban a' nemzeti nyelv, és tudományok virágoztatása végett öſſzeſzövetkezett Tudósoknak ditsöség ſzeretete mindenkit a' legboldogitóbb kilátásokkal biztat. —

De

De félre a' tsupa biztatásokkal ott, hol a' bizonyos tapaſztalás valóra mutat! Minekutánna Card. *Richelieu* 1565-dik eſzt. a' Frantzia nyelvmívelő Társaságnak talpkövét megvetette, 's *Colbert* Minister 1660-dik eſzt. a' Párisi tudós Akademiát felállította, ſzemlátomást jobbra fordúlt Frantzia Orſzág állapottya, sebes lépésekkel közelített virágzásának azon pontjához, mellyen ma láttyuk fényleni. A' Nemzet kivetkezett durvaságából, letett darabos erköltseiről, a' nemzeti nyelven írt tudományos könyvek által ízlését kitsinosította, nyelvét pedig a'képp' tökélletesítette, hogy azt ſzinte egéſz Európával megkedveltetvén, a' Fejedelmek udvaraiba, és kabinéttyeikbe ritka ſzerentsével beiktathatná. Ezen frantzia Akademiának foglalatosságai közül legfőbbike volt az, hogy a' Kritika rendſzabásai ſzerint kéſzült, 's a' nyelv terméſzetére oktató Grammatikát adott ki, melly egyſzer'smind a' nyelv æsthetikáját is előterjeſztené. Azután egy bő Szótárnak kidolgozásához fogott, melly a' ſzámos beſzédbéli külömbségeket, ſzóllás formáit, a' külömbféle ſzókat, ezeknek ſzorosabb meghatározásával eggyütt foglalná magában. Ennyi jelességekkel bírni akaró Szótár azután tsak 57 eſztendőkkel jelent meg. Így a' nyelv rendſzabásait megállítván, és az annak előtte ingadozó értelmű ſzóknak jelentéseit állandóul kimutatván, a' tudós férjfiaknak ſzáma ſzembetűnőképpen ſzaporodni kezdett: úgy tetſzett, mintha a' régi Görög, és Római jeles Íróknak lelkei a' frantzia testekbe költöztek volna, olly ſzép, és talpra esett munkák jelentek meg a' tudományoknak, és ſzép mesterségeknek sok-

felé

felé terjedő ágaiban. Így a' nyelv megtiſztult, kiſzélesedett, meggazdagodott, és kimíveltetett, az iſiúság nem volt kéntelen egy nehéz holt nyelvnek megtanúlásában nyoltz, és tíz eſztendőt tölteni, hanem azonnal a' legrövidebb úton — az édes anyai nyelvnek útján — hozzá foghatott, és meſſze haladhatott a' valóságos tudományokban. Így a' Nemzet ſzínéről ſzerentsésen lehullott a' tudatlanság hályoga a' tapaſztatalással eggyesült okoskodásnak világánál fogva a' terméſzet titkos belsejéig hatott, földmívelését, kereskedését, meggazdagodását, önn tökélletesedését, kivált nyelvének kimíveltetését annyira vitte, hogy ez a' külömbféle nyelveknek romladék forgáttsa, melly eleinte majd nem mindenre alkalmatlannak tartatott, a' tudományoknak, és mesterségeknek, a' más nemzetbéli pallérozottabb, 's tudósabb Embereknek, sőt minden Európai Fejedelmeknek közönséges és kedvelt nyelvekké vált; ollyan ditső poltzra jutván, mellyen egykor a' ſzép Görög nyelv sokkal méltóbb jussal tündöklött. — Boldog Isten, melly nem várt, és temérdek nyereség egy nyelv ügyelő tudós társaságtol a' nemzeti nyelvre nézve!

A' Londoni tudós Társaságot *Baco Verulamius* amaz esméretes usurpator *Cromvel* alatt állította fel, annak első Protectora ő maga volt, utánna *II. Károly* Király, és az utánna következő uralkodók. Ezen tudós Társaságnak munkáit *) a' tanúlttak köz megelégedéssel, 's kedvességgel fogadták, és *Büsching* ítélete ſzerint nem

*) Azok Philosophical Transaction név alatt jöttek ki.

nem is volt Európában ennél jelesebb tudományú férjfiakból álló Társaság: nem tsuda tehát ha még a' fő hivatalú Tiſztviselő is ditsőségnek tartotta, ha tagja lehetett. Ennek a' tudós Társaságnak Anglia felettébb sokat köſzönhet nyelvére nézve: e' nélkül talán nem volna a' tekintetnek, és tiſzteletnek azon poltzán, a' mellyen fénylik a' tudós Nemzetek' sorában. —

De lássuk egy két ſzóval a' ſzomſzéd, és bennünket olly közelről érdeklő Német Orſzágot is. *Lajos*, Anhalti Fejedelem állította fel az első Német tudós Társaságot 1617-dik eſzt. Ennek is egyedül való fő tzéllya a' Német nyelvből a' sok idegen ſzóknak kiküſzöbölése, és annak tökélletesítése volt. Mindjárt kezdetben sok nevezetes tagjai voltak, úgymint: *Vilhelm* Vinariai, és *Augustus* Magdeburgi Hertzegek, és 50 eſztendőknek elforgása alatt annyira gyarapodott, hogy 800 tudós tagokat ſzámlált. Ma homályba borúlt ugyan fénnye, minekutánna Német Orſzágnak több helyein új tudós Társaságok támadtak: de tulajdonképpen ennek a' tudós Társaságnak köſzönheti a' Német nyelv utóbbi tökélletesedését, és a' Német Tudósoknak példás buzgóságát. — A' XVIII-dik ſzázadnak első felében némelly ſzép reménységü, és nemes indulatú Iſiak Lipsiában öſſzeállottak, munkáikat egymással közlötték, és a' mellyek a' ſzoros Critikának ſzabásait kiállották, két folyó munkákban *) kiadták. A' meggyarapodott Német Litteraturának ezen nagy lelkü pállya-

ſu-

*) Lásd Bremiſche Beitrage: és Sammlung vermiſchter Schriften.

futói mindenképpen méltók az említésre. A' zsenge Társaságnak nevezetesebb tagjai voltak: Kramer, Gärtner, Gellert, Gieseke, a' két Schlägel, Rabner, Schmid, Klopstok, Ebert, és Zachariæ, kikből utóbb classicus Német Írók lettek. Ez a' Társaság tsinált Epochát a' Német nyelv', 's jobb ízlés' történeteiben. — Igaz ugyan, hogy Frantzia Orſzág, és Anglia akkor már jól előre haladtak nyelveknek tudományos kifejtegetésében, midön a' Németek a' ditső pályafutásra felotsódtak, de aluſzékonyságokat fáradhatatlan ſzorgalmatosságok helyre hozta, és a' mult ſzáznak utolsó felétöl kezdve oriási lépésekkel siettek a' tökélletességnek fő pontjára.

De vessünk itt egy tekintetet ama meſſze terjedő Oroſz Birodalomra is. A' nagy névre olly érdemes *Katalin* Oroſz Csáſzárné, a' ki ſzéles Birodalmának erejét annyira nevelte, hogy az Európai első nagyságú Hatalmasságok' sorában méltó helyet foglalt, Pétervárában egy tudós Akademiát fundált, mellynek egyedül való foglalatossága a' Tudományok' terjeſztése, az Oroſz nyelv mívelése, és tsinosítása volna: temérdek Birodalmában több tudós Társaságokat állított, azokat a' Pétervári Akademiával olly formán eggyesítette, hogy azon egy tzélnak elérésére eggyesültt erővel törekednének. Az említett Akademia a' tudós Társaságoknak eggyütt munkálódásával az Oroſz nyelv rendſzabásait megállította, az Írás módját elintézte, azután egy philologiai Szótárt kéſzített a' józan Kritikának útmutatásai ſzerint. Ezen fellül az említett bölts Csáſzárnénak rendeléseihez képest több

ne-

nevezetes Városokban folyó munkák, hónapos írások, tudós újságok, és Journalok támadtak, mellyek mindnyájan az Oroſz nyelv elterjeſztésében, és culturájának elömozdításában határozódtak. — Illy áldott végtzélra intézett igyekezeteknek ditső jutalma az lett, hogy az Oroſz nyelv, jóllehet a' Tót nyelvnek tsak leánya, végre egy tudós, és diplomatika nyelvnek tiſztelettére emeltetett, mellyen ma az Udvar maga is, és az ő Tanáttsa hatalmasan forgatja a' Birodalomnak nagy fontosságú dolgait; így jutott arra a' tiſzteletre is, hogy Német Orſzágnak legtudósabb férjfiai ma már azt megtanulni iparkodnak. —

Nem említem itt az Olaſz, és Svéd tudós Társaságokat, hanem röviden tsak azt jegyzem meg, hogy nintsen ma Európában egy míveltt Nemzet, Orſzág, söt tsak kisebb terjedésü Tartomány is, mellyben több illy tudós Társaságok réſzſzerint egyenesen a' nyelv mívelésére intézve, réſzſzerint a' tudományok' meſſze terjedő birodalmának külömbbféle ágaira feloſztva, ne találtatnának. —

Egéſſzen vaknak kellene tehát lenni annak, a' ki a' nyelv mívelésére rendelt tudós Társaságnak tetemes nagy haſznait által nem látná, vagy tellyesen megátalkodottnak, ha látni nem akarná. Melly boldogító következései lennének egy Magyar tudós Társaság felállításának! Midőn ez az ímént említett tudós Társaságok' ditső példáit követvén, magát egéſſzen a' nemzeti nyelv mívelésére, és ezen a' legrövidebb úton a' Tudományok terjeſztésére adná, sokakban a' ſzunnyókáló lelki tehetségek a' viſſzahatás által

tal felingattatnának, a' simúlni, és tökélletesedni indúlt nemzeti nyelvet azok is megkedvellenék, a' kik most lágymelegek iránta: különösen a' Nemzet nemesebb réfzéből azok, kik hafznos foglalatosságok nélkül lévén vagy hivalkodnak, vagy idegen nyelveknek, és fzokásoknak ronda követésével bajmolódnak, a' magyar olvasáshoz édesednének, 's értelmek hafznos esméretekkel derülne fel. De a' Köznépben is sok helytelen, és fzinte megöröködött vélekedések kiirtódnának, 's helyekbe állapottyához illő, és önn boldogúlását tárgyazó képzetek jutnának. A' fzép Nem idejét nem veſztegetné tsupán testének ékesgetésével, és az álhatatlan módiknak majmolásával; hanem a' hafznosan mulattató olvasás által sok tudományos tárgyakkal megesmérkedvén, 's különösen fzámára kéfzültt könyvekből kötelességeit megértvén, gyakran veſzedelemben forgó ártatlanságát a' leselkedő tsapodároktol megmenteni, és a' hívság fzárnyain indúlt képzelményeit mérsékelni tanúlná, ez által kedves nemét is a' férjfiak tifzteletére méltóbbá tenné. Szóval, a' Nemzet fzeméröl az értetlenség hályoga lehullván, 's az okoskodással járó gyakorlás által áldott hajnal virradván, az értelmesek fzáma naponkint fzaporodnék, a' káros veſzteglést serénykedés váltaná fel, az új találmányoknak megesmértetése a' köz embert földjének jobb mívelésére, 's termésinek jövedelmesebb hafználására tanítaná, az industriának, és kereskedésnek lelke felébredne, munka, 's kézi mívek (Fábrikák, 's manufakturák) állanának fel, 's a' Nemzet polgári létele-

nek

nek mintegy új boldogságára serkenne. — Itt azon megbetsülhetetlen nagy fontosságú haſzonrol se felejtkezzünk meg, hogy a' nemzeti nyelv illyen tudós Társaságnak mívelgető kezei között a' míveltségnek ollyan pontjára jutna, melly azt az orſzágos dolgoknak folytatására (ha még ollyan nem volna) rövid idő alatt tökélletesen alkalmatossá tenné; nem ſzorúlnánk így holt nyelvre, idegen nyelv nélkül pedig örök időkre ellehetnénk. — Tsak illyen orſzágos Társaságtol várhatnók egy Adelung útmutatásai ſzerint tökélletes nyelvtudományt, (Grammatikát) a' ſzók értelmét ſzorosan meghatározó, a' régi, 's újabb helyeseknek talált ſzóknak béiktatásával a' lehetségig megbővítendő Szótárt, az írás módjának megállapítását, a' külömbbféle környékek' ſzóllás formáinak Idiotikonnyát, 's a' t. —

Végre meg nem álhatom a' béli buzgó óhajtásomnak ha mind rövid jelentését is: vajha egynehány tudós, alkalmatos, és több nyelvekben jártas férjfiak bő jövedelmü Hazánk Nagyjainak, mint meg annyi nagy lelkü Métzénásoknak költségein Éſzak-nyugoti Ásiába útaznának azokra az eredeti tájékokra, mellyekből a' mi Eleink, a' régi Magyarok, jöttek e' mai áldott Hazába. Így a' nemes hazafiúságtol gerjedező tudós útazóknak egyenesen a' mai Astrakannak, vagy Baskiriának kellene eredniek a' Volga, Don, Kuma, és Terek (Török) folyóvizeihez általjában a' Kaspium Tengerhez, a' mai Caucasiát, és a' ſzomſzéd Tartományokat is bejárván. Jó volna talán az Expeditio némelly tagjainak Persián túl a' Güssenfeld által kéſzíttetett Mappán találtató

Soon-

Soongarren Tartományt is meglátogatni, a' melly Usbekkel határos, és az Altai hegyekig terjed. Usbeknek Turkestan nevezetü Tartománnya mellett láthatni *Berek* Tartományt, és *Talas* folyó vizet. Az Irtis folyó vize a' *Kis alpu* taván keresztül foly, mellette vagynak a' *Chamar*, talán *Szamár* hegyei, ott láthatni *Tekes* folyó vizet is. Mennyi magyar hangzatú nevezetek! — Helyesen jegyzi *Szúdi István* Úr a' Párthusokrol irtt fontos Értekezésében *) hogy legalább addig, míg a' dolog meg nem vizsgáltatnék, nem kellene egésszen megvetni az irókat, kik a' Magyarok lakóhelyeit a' Chinai Birodalom felé helyheztették. — Illyen útazási nyomozások által talán Nemzetünk' valóságos eredetéröl, első lakhelyéröl, más Nemzetekkel való rokonságárol, a' fenn lévő maradványokrol, és az ő legrégiebb történeteiröl, mellyek a' mi Historiánkban még mind bizonytalanok, és nagyon homályosak, egy kis világosságra találnánk! talán elválalható hihetőséggel kitetszenék, azon egy, vagy külömböző, de még is rokon Nemzet voltak e' a' Hunnok, Avarok, és Magyarok? 's lehetne még ma is a' régi magyar nemzeti rokonságnak maradvánnyaira, vagy nyomaira akadni? 's millyen mai Nemzetekkel láttassanak a' Magyarok az ő szokásaikra, erköltseikre, 's nyelvekre nézve legszorosabb atyafiságban lenni? Ezek a' Nemzet történeteiben meg annyi megbetsülhetetlen nyereségek volnának. — De még ott is bő lehetne az aratás,

*) Lásd Tud. Gyüjt. 1822. VIII. Köt. p. 56. sqq.

tás, a' hol nem reménylenénk: tsak egyetlen egy ſzerentsés felfedezés is sok homályba borúltt tárgyakra, sőt az egéſz régi Historiára nem kevés világosságot terjeſzthetne, annál is inkább, hogy az Avarok magokat még némelly maradvánnyaikban fenntartották, a' honnan nagyon hihető, sőt bizonyosnak állíthatni, hogy az Avaroknál sokkal ifiabb Magyar elöidönek maradvánnyaira ott bizonyosan lehetne akadni. — Hát a' nyelvtudományra, főképp a' Magyarra nézve mit nem várhatnánk egy illyen tudós Expeditionak vizsgálódásaibol? Már ez magában is megérdemlene egy tudós útazást. — Ha ezen Nemzet ditsőségét tárgyazó Expeditio ſzerentsésen felkéſzülhetne, nagyon jó, és kívánatos volna magyar nyelven írtt historiánkkal, Statistikáinkkal, Geographiánkkal, 's ebbéli mappákkal, és egyéb haſznos könyvekkel az Asiai Magyarokat megesmértetni, 's fenn maradandó emlékezet okáért nálok hagyni. Az Expeditio viſzont hozhatna tőlök könyveket, kéziratokat, 's más emlékjeleket, a' millyeneket találna: így lenne illyen Expeditionak mind reánk, mind az Asiai Atyafiakra nézve fontos és állandó emlékezete, így feléledne a' távollévő, 's elſzakadott régi Atyafiak között a' ſzunnyadozó költsönös magyar ſzeretet! — A' mi mai magyar nyelvünk kéttség kívül felettébb sokat külömbözik attol, mellyet a' mi Eleink Asiából hoztak magokkal, az itt találtt idegen Nemzetek között való letelepedés, a' jövevényeknek többſzöri nagy ſzámú béköltözéseik, és öſſzevegyeledéseik, a' Nemzetnek ſzerentsétlen esetei, az időknek fergeteges válto-

zá-

zásai, és ſzövevényes környülállásai idő folytával a' nyelvet amaz eredetitöl nagyon elváltoztathatták — és ha mindjárt a' tiſzta magyar nyelvnek most már semmi maradványnyai nem volnának is Asiában, (a' mit mindazáltal hihetőnek nem tartok), de még is öſſzehasonlíthatatlanul bizonyosabbat lehetne a' közvetetlen tapaſztalás, és az ott lakó Nemzetekkel való esmérkedés, társalkodás, és figyelmező beſzélgetések által nyelvünknek terméſzete, ſzármazása, és rokonsága felöl kitapogatni, hogy sem minden grammatikai, és etymologiai öſſzehasonlítások által, mellycket író aſztalaink mellett igen gyakran nagyon fonákul teſzünk. — A' mi derék *Körösi Sándorunk*, egy nemes Székely, a' megkívántató tudományokban, a' historiában; a' régi, és mostani Geographiában, az élő, 's kihalt nyelvekben magát tökélletesítvén, minden idegen segedelem nélkül, 's ősi vagyonnyának feláldozásával a' legterhesebb, 's legveſzedelmesebb útra mert indúlni, ollyan helyekre, és Tartományokba ſzándékozván, a' hol kétség kívül a' régi történeteknek sok titkai rejtve fekſzenek: de eggyes útazónak fáradozásaitol, mellyek úgy is ſzámtalan környülállásoktol függenek, tsak ugyan nem lehet azt, és annyit várni, a' mit, és a' mennyit egy jól elrendeltt tudós Expeditio tellyesíthetne: és ha több híres Férjfiakat, egy Humboldot, Belzonit, Caillandot, Seezent, Siebertet, Belmoret, Spixet, 's más többeket az ő Hazáik pénzzel gazdagon felkéſzítve, meſſze útra ereſztettek: nem kételkedem, hogy a' mi nemes Hazánknak nagy lelkű Nagyjai ebben a'

di-

ditséretes igyekezetben a' Külföldet követni, és bőséges jövedelmeikből a' Haza Oltárára adakozni, 's így halhatatlan neveiket kitörülhetetlen vonásokkal feljegyezni, kéfzek ne lennének. Bár ezen hazafiúi fzívből pattant kis fzikra lángot gerjefztene a' két Magyar Hazában, és azoknak keblét buzgó felhevülésre gerjefztené, a' kiknek helyheztetések, tehetségek, fzerentséjek, és környülállásaik kedvezőbbek, és tálentomok fényesebb az enyimnél; mert nagyon reám illik Horatziusnak ezen mondása: Fungar vice cotis, exsors ipse secandi. — Botsássa meg a' jó akaratú olvasó ezt a' kitérést, a' melly talán mind e' mellett is alkalmatos helyen esett egyedül kedves Hazám boldogságának, 's ditsőségének forró kívánásától okoztatva.

Egy tudós Magyar Társaságnak fellyebb érdeklett hafznai tagadhatatlanok. Eddig is látták ezt Tudósaink, 's annak felállításáért mindenkor hazafiúi buzgósággal esdeklettek. Tudva vagynak Bessenyei Györgynek *), Décsi Sámuelnek *2), Erdélyben Aranka Györgynek *3), és a' kit mindenek előtt említenem kellett volna, Révay Miklósnak *4) nyelvünk derék bajnokának ditső fáradozásai. De a' nagy érdemeknek háládatos megesmérését sértő fzentségtörés volna, ha

*) Lásd Egy Magy. Társaság iránt való jámbor fzándék. Bétsb. 8. 1796.

*2) Pann. Fén. Bétsb. 8. 1790.

*3) Egy Erdélyi Magy. Nyelvmívelő Társaságról való elmélkedés. Kolos. 8. 1792.

*4) Planum erigendæ eruditæ Societatis Hungaricæ alterum elaboratius. Viennæ. 8. 1790.

ha itt mély tiſztelettel nem említeném M. és N. Birodalombéli Gróf Szék Teleki Láſzló Cs. K. Kamarás Urat, a' Királyi Táblának Báróját, és Somogy Vármegyében a' Fő Ispányi Hivatal Helytartóját, Hazánk fő tudósát, kinek halálát minden jó Hazafi bánatos ſzívvel kesergette: a' ki a' M. nyelv előmozdításáról írtt buzgó esdekléseiben egy orſzágos tudós Társaságról előbb böltsen értekezvén, utóbb nagy lelkűségét azzal bizonyította meg, hogy jutalomtétel mellett azt a' kérdést tette: *Miképp' lehetne egy Magyar tudós Társaságot legkönnyebb, 's helyesebb módon felállítani?* Erre köz helybehagyással felelt a' mi gyökeres tudományú, 's fáradhatatlan ſzorgalmú Hazánkfia Fő Tiſzt. 's Nagys. Fehér György, Új Pesti hegyvári Prépost, Cs. Kir. Tanátsos, és a' Tudományok Győri Kerületében Fő Igazgató *). Szabad legyen itt a' nemzeti nyelv mívelésének, és terjeſztésének ezen hatalmas módját azon éſzrevétellel béfejeznem, hogy már több ízben probáltak Tudósaink kisebb társaságokba ſzövetkezni, mint a' millyenek a' Magy. Museum, mindenes Gyüjtemény, Orfeus, a' Soproni, és Erdélyi nyelvmívelő Társaságok, 's a' t. voltak, de nékik a' ſzerentse éppen nem mosolygott kedvezőleg. Ennek oka akár a' kedvetlen környülállásoknak öſſzetalálkozásában, akár a' megkívántató törvények nélkül kéſzültt, 's azért könnyen ſzélyel oſzolható eggye-

*) Lásd Jutalomra érdemesített Értekezés egy Magyar tudós Társaság legkönnyebb, 's leghelyesebb felállításáról. Pest. 8. 1809.

eggyesületben akár végre bizonyos emberektől származó akadályokban volt légyen, a' kik kedveket találnyák abban, ha a' jámbor szándékot holmi koholtt színek alatt elnyomhatják, és derék hazafiúi törekedéseket gátolhatják — engem' az a' biztató remény táplál, hogy mihelyest az imént említett jutalmas feleletben egy Magyar tudós Társaság felállításának megkönnyebbített módját követni akarjuk; azonnal lábra állhat egy országos tudós Társaság I. Ferentz Királyunknak szelíd, 's atyai uralkodása alatt, kivált Ő Cs. Kir. Fő Hertzegségének, a' mi szeretett Palatinusunknak hatalmas közbenjárására. —

II. *A' Tudósoknak pártfogása, megjutalmazása, 's köz tiszteletben való tartása.*

Ez olly mulhatatlanul szükséges a' tudományoknak, és szép mesterségeknek megkedveltetésére, terjesztésére, és virágoztatására, mint a' melegítő napnak jótévő ereje a' veteményekérlelésére. A' tudományoknak gyönyörködtetései számosak, és olly hiv követői lépéseinknek, és tselekedeteinknek, hogy, a' mint *Cicero* mondja, minden környülállásokban vélünk vagynak, velünk eggyütt lefekűsznek, álmunkban előttünk lebegnek, reggel velünk felébrednek, a' mezőre jönnek, és útazásinkban kísérnek, általjában mindenütt úgy mutatván magokat, mint jótévőink. Midőn mindenek elhagynak, a' gazdagság elmúlik, a' jó barátok eltűnnek, a' szerentse hátat fordít, a' rosz emberek üldöznek: tsak

a' tudományok maradnak hátra, mellyek előnkbe terjeſztik barátſágos karjaikat, hogy megölellyenek, erőt, nyugodalmat, és vigaſztalást találjunk. — *Cassiodorus* igazán mondotta: „A' „ tudományok a' Birodalomnak tökélletesítésére „ ſzolgálnak, egy udvari embernek okosságát ne„ velik, egy vitéz bajnoknak bátorságát gerjeſz„ tik, és a' Fejedelmeket az uralkodás mesterſé„ gében tökélletesítik“ *). Illy tetemes haſznok nem méltók e' minden kitelhető tiſzteletre, jutalomra, 's pártfogásra? — A' honnan a' Tudósok, Költők, és jeles Művéſzek minden időben több, vagy kevesebb öſztönt, tiſzteletet, és megkülömböztetést találtak. És csak őket illeti a' méltó ditsőség, és a' Nagyoknak tellyes betsülettyekre válik, midőn a' Tudományok, és ſzép Mesterségek iránt való tiſzteleteket azoknak felmagaſztalása, és megjutalmazása által nyilatkoztatják ki, a' kik Genie, és tudomány által az emberiséget ékesítik, és nemesítik. Legyenek csak Mœcenások; úgymond Martialis Flaccushoz, tehát nem hibáznak Márók, és a' te helységed is Virgiliust ſzül néked.

Ha viſſza megyünk a' lefolyt régiebb időkbe, és azoknak történeteire, úgy találjuk, hogy

*) Desiderabilis eruditio Literarum, quæ naturam laudabilem eximie reddit ornatam. Ibi prudens invenit, unde sapientior fiat; ibi bellator reperit, unde animi virtute roboretur; inde Princeps accipit, quemadmodum populos sub æqualitate comporat. Nec aliqua in mundo potest esse fortuna, quam literarum non augeat gloriosa notitia. Cassiod. Var. Lib. I. p. 5.

hogy tsak ollyan Tartományokban, és Nemzetek között virágzottak a' tudományok, tsak ott derült fel a' gyakorlott józan éſznek, böltseſségnek, ékesen ſzóllásnak, isteni költésnek, és egyéb haſznos eſméreteknek világoskodó napja, a' hol mind ezek köz tiſzteletben voltak, a' hol a' Tudósok, az emberi Nemnek legſzebb diſzei, betsben tartattak, oltalmaztattak, fényes hivatalokkal, és gazdag jövedelmekkel jutalmaztattak, söt a' leghatalmasabb Királyok baráttságára is méltattak. —

Azokban az időkben, midőn még a' Tudományok, és képző mesterségek a' kifejlésnek, és tökélletesedésnek azon poltzára nem emelkedtek, a' mellyen ma olly gyönyörüen diſzlenek, a' következő jelenetek könnyen megfoghatókká leſznek, és még ma is örvendetesek maradnak. — Itt az egyenlítések ſzükségtelenek, vagy éppen helytelenek volnának.

A' Régiség ugyan eléggé mutattya, millyen tiſztelet illesse a' Tudományokat, és azokat a' tanúlt férjfiakat, a' kik Nemzettyeknek diſzére ſzületvén, az emberiségre boldogító súgárokat áraſztanak. Millyen tiſztelettel viseltettek a' Görögök *Homerus*, a' legrégiebb, 's egyſzer'smind legjelesebb Költő iránt! Az ő neve minden ajakokon forgott, képe mindnyájok ſzemei előtt lebegett, Iliássából az Olympiai Játékokban egéſz darabok énekeltettek tiſzteletére, több Városok vetélkedtek ſzületése ſzerentséjében, mások néki Templomokat emeltek, az Argivusok ſzent Innepléseikben segítségül hívták, és tiſzteletére eſztendönkint áldozatot küldöttek Chios

ſzigetébe. — De Homerus ditsősége nem egyedül benne határozódott, hanem unokáira is a' Homeridesek neve alatt általſzállott: ezek drága, és fényes öltözetekben jártak, 's fejeken arany koronát viseltek. Melly temérdek jutalma egy tudósnak! Millyen lelkesítő öſztön lehetett ez a' ſzinte isteni tiſztelettel határos elragadtatás a' Görög Költőkre nézve, kivált, ha még azt a' különös törvényt is meggondoljuk, melly Görög Orſzágban a' Költőnek megbántását keményen tilalmazta! Ama méltán elhiresedett Olympiai Játékok valamint általjában a' nemzeti vitézség', úgy a' görög tudományok' megkedveltetésének, és terjeſztésének is megannyi ſzenteltt pályázásai voltak. Költők, Oratorok, Filosofusok, Történetírók a' Templomok előtt lévő folyosókon, és magasabb helyekről olvasták munkáikat. — A' Pythiai Játékokban is illyen nemes vetélkedések tartattak a' költés mesterségéből. Melly hatalmasan gerjeſztő megjutalmazás volt a' Birák kedvező ítéletét egéſz Görög Orſzág ſzíne előtt kihirdetve hallani! Egykor *Plató* az Olympiai Játékoknál megjelenvén, az egéſz Gyülekezet feléje fordúlt, 's a' leghizelkedőbb kifejezésekben adta tudtára, mennyire betsülje jelenlétét. — A' mig Athena virágzott, ő volt a' ſzelíd tudományoknak, és ſzép Mesterségeknek ditső hazája, kivált Periclestől Nagy Sándorig a' böltselkedésnek, 's ékesenſzóllásnak megféſzkeltt helye, ő volt Görög Orſzágnak, 's az egy időbéli tsinosabb Nemzeteknek tanító mestere: de sehol sem is voltak a' Tudósok, 's a' ſzép mesterségek gyakorlói ollyan

tiſz-

tiſzteletben, kedvességben, és pártfogásban, mint Athenában. Ez a' Város *Zenonak* a' közönséges kintstárbol fényes Mausoleumot állított, *Demosthenesnek* is oſzlopot emelt: nem tsudálom tehát, ha még *Sándor* is a' nagy Oceanus látogatására indúlván, a' veſzedelmekkel nem gondolt, tsak hogy a' tudós Athenának ditséretét megnyerje. — *Antigonus*, a' Matzedoniai Király, így írt Zenonak: „Engemet a' ſzeren„ tse magasabb poltzra emelt ugyan, de te, „ mint tanúltt ember, fellyebb való vagy ná„ lamnál. Jöjj azért hozzám: te az én udva„ romban nem tsak egy Királynak, hanem az „ egéſz Matzedoniai Nemzetnek is haſznos lé„ ſzeſz. — — A' ki az erköltsöt a' Királyba „ tsepegteti, a' népben gyökerezteti meg azt.“ Zeno így felele: „Örülök annak a' nemes tüz„ nek, melly téged' lelkesít: ſzép dolog még „ annak a' Nagyságnak, és pompának közepette „ is, melly a' Királyokat körülvéſzi, a' tudo„ mányt, és erköltsöt betsülni. Hanyatló idöm, „ és gyengeségem nem engedik, hogy hozzád „ mennyek, hanem helyettem két tanítványi„ mat küldöm, azok elötted a' böltsességnek, és „ igaz tiſzteletnek útját megnyitják.“ Tudjuk, millyen tiſztelettel fogadta két ízben Dionysius, a' Siciliai Tyrannus *Platot*, midön ez ötet Syrakusában meglátogatná, eleibe ment, és kotsijában jobb felöl ültette: tudjuk azt is, hogy Mithridates ezen Bölts iránt való tiſzteletének jeléül annak álló képét egy derék mester által elkéſzíttetvén, azt a' leghíresebb Pontusi Királyok közé helyheztette. De maga ez a' Plato is

olly

olly betsben tartotta a' tudományt, hogy tsekély értékére nézve tiz ezer denariuson *) vette meg Pithagorásnak három könyvét. Midőn a' Syrakusaiak némelly Athenabelieket elfogtak, a' kik Euripidésből bizonyos verseket megtanúlván, azokat előttök elmondották, a' szabadon botsátással jutalmazták meg őket. Hát azt említsem e', hogy egy költeménynek minden verséért, mellyet a' Görögöknek Xerxesen vett győzedelmére írt Chorrilus Poëta, egy Statert *2) fizetett a' Matzedoniai Király Archilaus? — De az különös jegyzést érdemel, hogy még a' Latzedemoniaiak is (ez a' majd nem tsupán tsak had viselésre, és vitézségre neveltetett Nemzet) nagyon szembetűnő tiszteletel viseltettek *Terpander*, és *Aleman* verseihez, tiltva lévén, hogy azokat egy szolga se merje énekelni, ne hogy az isteni dolgok ekképpen megalatsonyodnának. — Görög Országh' meghóditója Filep Király így írt Aristotelesnek: „Nem annyira azért adok hálákat az Isteneknek, hogy fiat ajándékoztak, „ mint inkább azért, hogy az ollyan üdőben „ született, mikor őtet egy Aristoteles nevelheti. Azért reád bizom annak nevelését, reménylvén, hogy te azt mind hozzám, mind „ magadhoz méltóvá teszed." Millyen tisztelet a' tudomány iránt! Maga pedig N. Sándor millyen betsületben tartotta légyen a' Tudósókat, már az által is elegendőképpen kimutatta, hogy Pe-

*) Lásd A. Gell. Lib. 3. c. 17. Egy Denarius a' mi pénzünk szerint 15 kr.

*2) A' mi pénzünk szerint mintegy tíz jó forintot érő arany pénz.

Perillus, egy ſzegény Filoſofus Leányainak kiházasításokra ötven Talentomokat *) ajándékozott, és Thrátziai hadakozásából viſſzajövén, az ellentálló Thebaiakat megverte, városokat feldulta, az életben maradottakat rabságra vitte, de Pindarus házát, és nemzetségét megkímélte *2). Homerusnak pedig olly nagy tiſztelője volt, hogy azt mindenütt magával hordozná, és ſzerentsés hadai közben egy drága kövekkel kirakott iskatulába tétetné, és alunni menvén annak könyveit tőrével eggyütt vánkosa alá helyheztetné *3). 'S midőn egy Követ egy ſzerentsésen végzett dolognak hirét nagyon ömledező örömmel tudtára adná: Mi hírt hozol, úgymond, a' melly illyen örömre érdemes volna, ha tsak azt nem, hogy Homerus feltámadott? *4). Alcibiades egykor egy Oskolába menvén, és ott Homerus munkáit elömutattatni kívánván, midőn a' Tanító azt felelné, hogy annak munkáival nem bírna, a' Tanítót boſſzúsan artzúl tsapta, és megvetve elhagyta *5). N. Sándor Aristotelest, az ő nevelőjét 800 Talentommal jutalmazta meg az állatokrol írtt munkájáért: de viſzont Aristoteles is ollyan kedvellője, és betsülője volt a' tudománynak, hogy Speusippus Filoſofusnak megmaradott kevés ſzámú könyveit három Attikai talentomon *6) vette meg. Az em-

*) Kilentzven ezer forint.
*2) Aelian. lib. 13. c. 7.
*3) Plutarch. in Alex. lib. 7. p. 668.
*4) Id. de profect. virt. T. II. p. 85.
*5) Aelian. lib. 13. c. 38.
*6) Aul. Gell. lib. 3. c. 17. Egy Attikai Talentom tett 1800 magyar forintot.

említett Fejedelem a' tudományoknak, és ſzép mesterségeknek tiſzteletéből azt rendelte, hogy ötet senki ne festené, tsak Apelles, senki márványba ne vésné, tsak Pyrcoteles, és senki értzből ne öntené, tsak Lysippus. Nem tsuda tehát, ha a' Görög tudományok, és ſzép mesterségek annyira meggyarapodtak Nagy Sándor uralkodása alatt, és majd nem azt gondolom, hogy az akkori Böltsek, és híres müvéſzek nem annyira az ö idejében, mint inkább érette támadtak. — De által megyek már a' Rómaiakra.

Róma az ő ifiú korában keveset tudott, de nem is sokat ügyelt a' tudományokra. Tsak a' vitézséget tiſztelvén, Hőseinek homlokát borostyánokkal kerítette; tsak győzedelmi kapukban gyönyörködött, tsak a' Brutusokat, és Poplikolákat, M. Scevolákat, és Coriolanusokat, a' Fabiusokat, és Cincinnatusokat, a' Valeriákat, és Veturiákat kedvelte. A' Római nép tsak az ő circusi játékaiban — vagy a' Gladiatoroknak vad küzdésében találta legfőbb gyönyörüségét. Tarentumnak, és más Görög Városoknak lerontásokkor a' Tudósok is, mint rabok, Rómába hurtzoltattak. — De később ben éppen ezek kedveltették meg a' Mars martzona fiaival a' ſzelíd Múzsákat: Apolló tiſzteletére tsak hamar Rómában Templom emeltetett. A' Költők nagy betsben kezdének tartatni. Az öregebb Cato *Enniust* Afrikai Tiſzttartóságából magával Rómába vitte, és ezen tselekedetét Cornelius többre betsüli akármelly győzedelmi pompánál: idővel Enniusnak pompás oſzlop emeltetett. — Az Afrikai Scipio mindenütt, minden táborozásaiban

ban magával hordozta Ennius Poëtának kisded álló képét, és halálos ágyában azt rendelte, hogy vele eggyütt temessék el. Mem. Gemellus Lucretiussal az ifiabb Scipio, és Lelius Terentiussal jó barátok voltak: ugyan ennek az ő víg játéka, az Eunuchus, nyoltz ezer tallért hozott bé. Tudva lévő dolog, melly kedvesek voltak Augustus, Mœcenas, és más Római nagy emberek előtt Virgilius, Horatius, Tibullus. — A' Görög Filosofiát hasonló kedvességgel fogadta Róma. Epikurus tudománnya millyen fényre kapott Lucretius verseiben! Miképp' virít Platò Akademiája Cicero beſzélgetéseiben! és Cato ollyan diſzévé lett a' Stoica Filosofiának, mint ennek ſzerzője, a' Citteai Zeno. — A' mi az ékesen ſzóllást illeti: a' régi, és új Nemzetek közül talán egy se mutathat annyi derék Oratorokat, mint Róma. C. Cethegus, Cato, az Afrikai Scipio, a' két Gracchusok, M. Antonius, L. Crassus, Hortensius, Cæsar, és az ékesen ſzóllásnak attya, Cicero, meg annyi első nagyságú tsillagok az ékesen ſzóllásban. De nem hibázhatott: az a' kedvesség, és tiſztelet, mellyel a' Római fő emberek fogadták a' tudományokat, ezeket könnyen virágzókká tehette. Pompejus Athenába menvén, a' tudományok iránt viseltető tiſzteletéből minden ott lévő Filosofusnak eggyenkint egy Attikai Talentomot ajándékozott *). *Jul. Cæsar* pedig azon tudósokat, kik az orvosi tudományra adnák magokat, ſzabadokká tette, hogy így az idegen tudósokat Rómába édesíte-

né

*) Plin. lib. 7. c. 30.

né, az ott lakókat pedig az ott maradásra annál inkább lekötné*). De kiváltképpen esméretesek *Augustusnak* azon kegyelmei, jótéteménnyei, és jutalmai, mellyekkel a' Tudósokat tetézte. Azt beſzéllik; midőn Virgilius a' Csáſzár, és az ő Felesége Livia, mint Marcellusnak Annya előtt az ő Aeneissének hatodik könyvét *2) olvasta, és

*) Svet. in J. Cæs.

*2) Itt vagynak Virgilius versei, mellyeket annyiſzor ſzebbeknek találtam, a' hányſzor olvastam:

Quis, Pater, Ille, virum qui sic comitatur euntem?
Filius, an ne aliquis magna de stirpe nepotum?
Quis strepitus circa comitum! quantum instar in ipso est?
Sed nox atra caput tristi circumvolat umbra.
Tum Pater Anchises lachrymis ingressus obortis.
O Nate, ingentem luctum ne quære tuorum.
Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent. Nimium vobis romana propago
Visa potens, Superi! propria hæc si dona fuissent.
Quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus? vel quæ, Tiberine, videbis
Funera, cum tumulum præterlabere recentem!
Nec puer iliaca quisquam de gente latinos
In tantum spe tollet avos: nec romula quondam
Ullo se tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas, heu prisca fides, invictaque bello
Dextera! non illi quisquam se impune tulisset
Obvius armato: seu cum pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos!
Heu miserande puer! si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris, manibus date lilia plenis:
Purpureos spargam flores. animamque nepotis
His saltem accumulem donis, et fungar inani
Munere.

és az utolsó versekre jött, mellyekben erröl a' fiatal Hertzegröl beſzéllett, a' ki már akkor meghalálozott, a' Csáſzárné annyira megilletödött, hogy elájult: de magához térvén, meghagyta, hogy Virgiliusnak minden verséért, melly még Marcellus ditséretét foglalná magában, tíz Sestertziumot *) fizetnének. A' Rómaiak Jerusálemnek megvétele, és elpuſztítása után *Josephust*, ki, mint Rab vitetett Rómába, ſzabaddá tették, sőt a' Zsidó régiségekröl írtt könyveiért még oſzlopot is emeltek néki. — Septimius Severus Appianusnak a' haláſzatrol írtt hoſſzas költeménnyét úgy jutalmazta meg, hogy minden versért egy Statert fizetett. — Gratianus Cs. Ausonius Költöt írásai miatt Consulságra emelte; valamint a' jó Antoninus Arrianusnak historiáját nevezetes summával jutalmazta meg, 's ezen fellül Consullá tette. Sőt még a' fösvény Vespasianus Csáſzár is ápolta a' tudományokat, és betsülte a' tudósokat: azok a' fizetések, mellyeket a' Tanítók ſzámára rendelt, két, három Universitásoknak jövedelmeit is meghaladták. — Így kedvelték a' tudományokat, így betsülték és jutalmazták a' Tudósokat a' nagy Fejedelmek, és híres emberek! Sőt Seneca azt mondja, hogy a' Tudósokat, kik a' Léleknek mintegy orvosai, isteni tiſztelettel kell illetni *2). A' gondolkodás-

*) Mind öſſze 250,000 Tallért.

*2) Animi remedia inventa sunt ab antiquis Philosophis. Suscipiendi propterea sunt, et ritu Deorum colendi. Quam venerationem Præceptoribus meis debeo, eandem il-

dásnak illyen módja, illyen megtiſzteltetések, 's jutalmaztatások mellett nem lehetett másképp', hanem hogy a' Görög Helicon, Parnassus, és Pindus Tiberis mellé költözzenek. — Kövessék a' mi Nagyjaink e' nagy lelkeknek példáit, legyenek Mœcenások, leſznek mindenkor jeles Tudósok is. —

De térjünk a' régiségből a' mai világba, s' rövid tekintettel fussuk kereſztül Európának legtudósabb, 's legnevezetesebb Nemzetjeit. Kezdjük ama' hatalmas ſzigeten, Nagy Britannián. —

Az a' tsekély míveltség, mellyet a' Rómaiak vittek Britanniába, a' dúló Száſzok járma alatt vadsággá változott, és a' puſztító Normannok még inkább nevelték azt. A' nagy *Alfréd* *) kezdette a' tudatlanságba merült Britusokkal a' tu-

illis præceptoribus generis humani debere me existimo. Si Consulem videro, aut Prætorem, omnia, quibus honor haberi solet, faciam, equo desiliam, caput adaperiam, semita cadam. Quid ergo? Marcum Catonem utrumque, et Lelium sapientem, et Socratem cum Platone, et Zenonem, Cleanthemque in animum meum sine dignatione summa recipiam? Ego vero illos veneror, et tantis nominibus semper assurgo. *Senec. Epist.* 64.

*) Maga Alfréd, ez a' nagy Fejedelem egy volt a' maga idejében élt legnagyobb Tudósok közül. A' görög és deák nyelveket jól tudván Dávid Zsoltárjait, Esopus meséit, Boëtiusnak de consol. Philos. munkáját, Bedának az Angliai Egyház történeteit, az Anglus Száſzoknak énekeit, 's példabeſzédjeit Anglus nyelvre fordította.

tudományokat megkedveltetni, és Oxfordban, 's Cantabrigiában fő Oskolákat állítván, 's ezekbe Német és Frantzia Országokbol Tanítókat hozatván, a' tudatlanság setét fellegeit elofzlatni. — A' másokat meghaladott nagy lelkek az üldöző fzerentsének nehéz időfzakaffzában mindenkor édes vigafztalást találtak a' tudományokban, és a' magánosságot a' tanúlásnak fzentelték. Így *Erzsébet* is azon zavaros, és kéttséges időközben, melly az ő uralkodását megelőzte, sokáig Harford várában tartózkodott, magát minden köz foglalatosságoktol elvonva, és tsak a' Literaturával barátkozva. Itt gyüjtötte azokat az esméretcket, és bélátásokat, mellyek később az ő tronusának fénnyét, és emlékezetét annyira felmagafztalták. Az idegen nyelvekre rendkivűl való talentommal bírt, mellyet benne ama híres Roger Ascham nagyon jól tudott táplálni. Több fzerentsés fordításokat tett deákbol és görögböl, önnön munkái közűl is sokat írt ezekben a' tudós nyelvekben. Nem tsak prósában, hanem a' költésben is, kivált az Odában, Alagyában, és Epigrammákban jelesen kimutatta magát*). Később *Erzsébet* az Anglusok Semira-

*) Az ő Írásai ezek: A Coment. en Plato. Isocratesnek két befzédjei, és Euripidesnek egy fzomorú játékát deákra, Boëtius könyvét de Cons. Anglusra fordította. A' Navarrai Királynénak kegyes elmélkedéseit is frantziából Anglusra általtette. Három befzédek, egyet Cambridgeben, kettőt Oxfordban tartott, és az ő befzédje a' Parlament-

ramisa az Országban a' tudományokat a' Tudósok' megkedveltetésével új fényre hozta: az ő országlása alatt kezdődött az a' szerentsés Epocha, mellyben a' tudományok oriási lépésekkel közelítettek Angliában mai fényességeknek polczára. *Spencer* nevezetes Anglus Költő bémutatta egykor a' kilentzedik éneket Sir Philip Sidneynek, ki akkor nagy tekintetben állott, ez olvassa, és bámúl, kivált a' kéttségbe esés leirásán. Hevülttében Számtartóját hivatja. Fizess, úgymond, ezen versezet Irójának 50 font Sterlinget. A' Számtartó a' sommát sokalván, holmi bizodalmas ellenvetéseket tesz. Fizess hát egyszerre 200 fontot, válaszola Sidney, 's ne beszélj sokat; mert meglehet, hogy még többet adatok ezen nagy Talentomnak, ha gyönyörű verseit tovább olvasom. Azután Er'sébet Királynénak ajánlotta a'Költőt, a' kitől később esztendönkint való fizetése is járt. I. Jakab az ő *Basilicon Doron* tzímü, 's több munkái által világosan kimutatta a' tudományokhoz vonszó szeretetét, és tisz-

---

menthez. A' prayer Composed by her. Another for the use of her fleet in the great expedition in 1596. Egy kötet imádságokbol Olasz, Frantzia, és Spanyol nyelveken. (Ezeknek eredeti kézíratja a' Királyi Könyvtárban tartatik). Több Levelek réfszerint nyomtatásban. Továbbá: Sallustiusnak fordítása is néki tulajdonittatik, valamint Horatiusbol de Art. Poët. némelly töredékek, és Plutarchusnak értekezése de curiositate. L. Valpole: Cataloque of the royal and noble authors of England, vith lifs of their works.

tiſzteletét. II. Károly a' Londonban öſſzeállott tudós Társaságot Királyi tudós Társaság' rangjára emelte, és *Buttler Sámuelnek*, egy elmés Költőnek verseit annyira kedvelte, hogy azokból egéſz lapokat könyv nélkül elmondott. Miképp' elektrizálhatta a' Tudósokat az a' fényes jutalom, az a' közkedvesség, mellyel az Anglusok *Shakespeart* tiſzteltelték! Az a' pompás Jubileum, mellyet ezen Költőnek emlékezetére ünnepül ſzentelltek! Az a' nemzeti háládatosság, mellyel az említett *Buttlert*, és *Dryden Jánost* nagy pompával a' Westmünsteri Abbatziába, a' hol tsak a' Királyoknak, és nagy hősöknek tetemei nyúgoſznak, temették! Az Anglusok jeles tálentomú Tudósaikat fényes, és jövedelmes hivatalokkal ſzokták megjutalmazni, a' mint ennek világos példáit láthattuk Sviftben, Priceben, Adissonban. — Az úgy is tudva vagyon felőlök, hogy kitetſző Tudósaiknak magaſztalásában, 's ditsőítésében ſzinte Enthusiásták. — A' legnagyobb Heros sem volt nagyobb tiſzteletben nemzete előtt, mint a' nagy *Newton* a' terméſzet törvénnyeinek ez a' ſzerentsés felvilágosítója. Ő életében a' királyi Kintstárnak Cancellariusává, azután három eſztendővel annak Fő Gondviselőjévé tétettetett, és ezen gazdag jövedelmü hivatalban haláláig meg is tartatott. Anna Királyné, és I. György Király betsülték tudományos érdemeit, és fő kegyelmeknek több rendbéli jeleit tapaſztaltatták vele. Mihelyest halálának ſzomorú híre elterjedett, maga az Udvar tétette meg a' rendeléseket az ő holt testének pompás eltakarítására. Hideg tetemei, mint valamelly Fejedelemé, a'

pa-

parádé nyoſzolyában, az úgy mondatott Jerusálemi kamarában kitétettek a' nép ſzemlélésére. Sok Lordok, és nagy emberek el is mentek azon öſſzeomlott sárháznak végső megtekintésére, mellyben lakott az a' Lélek, melly az égi testek futásának is törvényt ſzabott. Meghidegült tetemeit ritka ſzertartások között a' Westmünsteri Apáturságba kísérték, a' halotti váſznat a' Nagy Cancellarius, és más fő ſzemélyek vitték, és ama ditső emlékezetü hős *Stanhope* mellé temették, és a' Nemzet költségén kéſzültt emlékoſzlopjára ezek a' magaſztaló ſzavak véſettek:

H. S. E.
Isacus Newton
Eques Auratus.
— — —
— — —
— — —
Sibi gratulentur mortales,
Tale, tantumque exstitisse
Humani Generis decus.
Natus XXV. Dec. A. D. M. DC. XLII.
Obiit XX. Mart. — — M. DCC. XXVII.

III. György Király ama tudós Égvizsgálót *Herschelt* 5 ezer forint holtig való fizetéssel tiſztelte meg Uranus felfedezéséért. — De elhalgatván itt — rövidség okáért a' sok jutalom pénzeket, és a' Tudósoknak megtiſzteltetéseit, nem ſzóllván Humeröl, Robertsonrol, 's a' t. tsak Lord Byront említem a' legújabb időkből, a' kinek Kiadója ollyan Honorariumot ajánlott, melly

melly nem kevesebb 16,000 Guineánál, ollyan sommánál, millyennel egy új Költő sem kérkedhetik, és Lord Byron még fiatal! — Ez a' temérdek Honorarium elég világosan mutatja az Anglusoknak azon enthusiasmusát, mellyel Byron Muzsája iránt viseltetnek. Ennyi jutalmak, megtiſzteltetések, serkentések, és kedveskedések nem hoznák e' virágzásba a' Tudományokat, nem okoznák e' a' nemzeti tsinosodást még a' motskos Számojédek, még a' míveletlen Abiſſzinaiak, még a' fövényes Arabiának közepette is? —

Az egykori Velentzei Köztársaság Sannazar Költönek Sonnetjét, mellyet ezen Város' tiſztelteletére írt, úgy ajándékozta meg, hogy minden versért 100 tallért mutatott bé néki. — Bavariának leírásáért kapott Appan Fülöp Ötödik Alberttöl Bavariai Hertzegtöl 2500 tallért. (Tsak nem még egyſzer ennyire ment Cambdenek honorariuma Angliának leírásáért).

A' mi Frantzia orſzágot illeti: itt Nagy Károly kezdette a' Tudományokat feleleventeni, a' ki a' VIII-dik Századnak ama derék Tudósa *Flaccus Alcuin* által az Orſzágban Oskolákat állítván fel, sok eſztendőkre kiterjedő haſznot ſzerzett. — Az általa megvetett talpköre épített I. *Ferentz* is *), a' ki minden gyengeségei, és ſzerentsétlen hadai mellett is méltán a' ditséretes Fejedelmek közé tartozik, a' tudományok' feléleſztése végett a' Párisi Universitásba gazdag fizetéssel ollyan Professorokat rendelvén, kik a' Zsidó, Görög, és Deák nyelveket, az Orvosi tu-

*) Frantzia Orſzágban.

tudományt, és Mathesist tanítanák: és a' ki Olasz, és Görög Országban, és Asiában a' ritka könyveket öszszekerestetvén, Királyi Könyvtárt állított fel. — V. Károly 4000 tallért, mint előjáró Honorariumot fizettetett ki Raul de Preslesnek, Agoston ezen munkájának, De Civitate Dei, frantziára lett fordításáért, annak végeztével pedig egy Maitre-des Requétes hivatalát nyerte el. Amoyt Notablenek halála után a' Bellosanei Apáturságot nyerte jutalomul Heliodorus Románjának (jóllehet középszerü) fordításáért. — Réne Chapin a' vámokrol szólló írásáért nemesi rangra emeltetett, és az ő Coutumes d' Anjou első osztályáért 1000 Pistoletet (frantzia arany) nyert. — Desportes Fülöpnek, Thironi Apáturnak költeményes munkái 30,000 Livra jövedelmet hoztak bé: ezen fellül IX. Károly, III. és IV. Henrik külömbbféle kegyelmekkel, és ajándékokkal tetézték. — Balzac beszélli, hogy egy előtte esméretes férjfiú egy különös stylusú ajánló levélért de Joyeuse Admiralistol 10,000 tallért kapott, abban a' többi között illyen kifejezések fordúlnak elő: Az erköltsnek, a' ditső hírnek zenithje, a' tsudáknak Királya, és a' Királyoknak tsudája, 's a' t. — Rontardot II. Henrik, II. Ferentz, és III. Henrik kegyelmekkel, és jótéteményekkel tetézték. Megnyervén a' jeux florauxnál az első jutalmat, Toulousi városa őtet ezüstből öntött Minervával tisztelte meg. Maria Stuart pedig egy nagyon drága Buffettel kedveskedett néki, a' mellyen egy rózsa bokornak formájában a' Parnassus a' szárnyas Pegasussal, és más attributumokkal

díszlett. — Thomasin Jak. Fül. Olasz Országban Püspökséget nyert az ő (nagyon középszerű, és talán Rhodiustol költsönözött) *Elogeseiért.* Colletet 6 versekért élete fogytáig tartó Pensíon kivül 600 livrát kapott Richelieu Cardinalistol, és más alkalmatossággal 50 Pistoletet az ő Monologue des Tuileriesének két verseiért. Ugyan ez a' Cardinalis Achillim Claudiusnak Olasz Költönek egyetlen egy Sonnetért 1000 tallért ajándékozott. — Tsak egy Óda volt, a' melly által Chapelain 500 livrából álló esztendei fizetést érdemlett Mazarin Cardinalistol. — Most jövök a' Mœcenások között a' valódi virtuosusra, XIV. Lajosra *). Ennek a' Frantzia Augustusnak századja volt az, mellyben a' Tudományok legnagyobb erőben virágoztak ki Frantzia Országban. Ő Boileauval, és Racinéval barátságosan társalkodott, az előtte felállíttatott Frantzia tudós Társaságnak Protectori hivatalát magára válalta, 's még más 5 Akademiákat fundált Párisban. Az ő

*) Jenisch hatalmasan kikelt ugyan ezen Fejedelem ellen, a' többi között azt állítván, hogy ő nála a' Tudományoknak, és szép mesterségeknek pártfogása, és megjutalmazása nem annyira felemelkedett gondolkodás, és megnemesedett ízlés volt, mint inkább kérkedés, és hívságos fényüzés: de itt ez a' szemrehányás éppen nintsen a' maga helyén, és tsak azt mutatja, hogy a' Nagyokban örömest vagy mindent ótsárlanak, vagy mindent magasztalnak. A' jó magnak elvetése, a' melly jó gyümöltsöt hoz, a' magános embereknél érdemes, a' Királyoknál ditsőséges.

adakozóságának bizonyságul ſzolgáljon a' „gens de lettres“ ſzámokra rendeltt Pensióknak rövid kivonása az 1663-dik eſztendőnek kezdetéből:

Au Sieur la Chambre etc. excellent homme pour la physique et „la connoissance des passions et des sens“ 200 Livr.

Au Sieur Couvart etc. admirable pour juger toutes les productions de l'esprit, 1500 livr.

Au Sieur Pierée Corneille „premier poête dum monde“ (!) 2000 livr.

Au Sieur Menage, excellent pour la critique „des pieces“ 2000 livr.

Au Sieur Corneille le jeune, bon poête françois et dramatique, 1000 livr.

Au Sieur Molière, excellent poête comique, 1000 livr.

Au Sieur Benserade, poête françois „fort agréable“ 1500 livr.

Au Pére Lecointre, de l'oratorie „habile pour l'histoire“ 1500 livr.

Au Sieur Geoffroy „historiographe du Roi“ 3600 livr. (Ez valóban vagy felettébb sok, vagy felettébb kevés egy királyi Historiographusnak).

Au Sieur Huet, de Cæn „grand personnage qui a traduit Origene“ 1500 livr.

Au Sieur Sorbieres „savant etc. lettres humaines“ 1000 livr.

Au Sieur Danvrier „savant etc. lettres humaines“ 3000 livr.

Au Sieur Ogier „consommé (!) dans la théologie et les belles lettres“ 1500. livr.

Au Sieur Le Laboureur „habile pour l'histoire“ 1200 livr.

Aux

Aux Sieurs de Valois, frères „qui écrivent l' histoire en latin“ 2400 livr.

Au Sieur Chapelain „le plus grand poête françois, qui ait jamais été (!) et du plus solide jugement“ 3000 livr.

Au Sieur abbè Cassaigne, Poête, Orateur, et savant en Théologie. 1500 livr.

Au Sieur Mezeray, historiographe. 4000 livr.

Au Sieur abbé de Burgeois, consommé dans la Théologie positive, Scholastique dans l' histoire, des Lettres humaines, et des langues Orientales, 3000 livr.

Au Sieur Desmarets „le plus fertile auteur et doué de la plus belle imagination“ qui ait jamais été (!) 1200 livr. *).

Ide járúlnak még tsupán Literatorokat illetö 12 Dotatiók. Hogy Lajos igazán ſzerette, és betsülte a' tudományt, eléggé mutatja az is, hogy egy görög kereskedönek, a' ki egy égésböl megmentett egéſz Liviusnak általadatását ígérte, 50,000 tallérbol álló nevezetes sommát ajánlott. De a' Kereskedö, nem tudni, miért, ſzavát nem álván, Lajos azután az ö Konstantinapolyi Követére, Ferriolra bizta, hogy az egéſz Liviust nyomozza, és azért egy odavaló Könyvtár' Örzöjének ſzáz ezer tallért ígérjen. De ez a' fényes ajánlás is sikeretlenül múlt el. — És mi következik mind ezekböl? — hogy a' Fejedelem jól általlátta, hogy kedvezöleg ſzembetünö külsöség nélkül nem igen lehet nevezetes Irókat várni, hogy a' jeles Talentumokat gyámolí-

*) Egy livra teſz 24 xr. Conv. pénzb.

lítani, és megkülömböztetni ſzükséges, és hogy e' végre a' Pensiók nagyon alkalmatos eſzközök 's a' t. Tudjuk azt is, hogy egy Voltairnak, egy Genlisnek 's a' t. az ő tudós munkáik ſzáz ezereket hoztak bé. — Mindenkor ditsőségére válik Frantzia Orſzágnak, hogy Montesquieu, Montaigne, Descartes, Corneille, Voltaire, La Fontaine, Rousseau, Lavoisier, La Lande 's a' t. Frantziák voltak: de a' tudományok, 's ſzép mesterségek soha olly ditső fényre nem emelték volna Frantzia Orſzágot a' Múzsáknak azon hathatós ápolgatása nélkül, a' millyennel voltak azokhoz a' Richelieuk, a' Colbertek, az Aurelianumi Hertzeg, 's a' t. A' hol az Udvar, és a' Nagyok így pártfogolják a' nemzeti nyelv, 's Tudományok' bajnokait, ott a' Nemzet' díſzének hamar kell virítani, és terjedni! —

A' mi a' ſzomſzéd Német Orſzágot illeti: nem említem itt V. *Károly* Csaſzárt, a' Tudósoknak ezen védőjét, és jutalmaztatóját; nem azt az egyetlen egy II. *Fridriket* Prussus Királyt, a' tanúltt embereknek meghitt barátját, Voltairének, d' Argensnek, d' Alembertnek hív levelező társát: e' nélkül is eléggé mutatják a' Német földön meggyarapodott tudományok, és első rangú Tudósok azt a' nagy tiſzteletet, pártfogást, és jutalmat, mellyben bő mértékkel réſzesülnek. Nintsen ma egy Tartomány, egy Fejedelem, egy uralkodó Hertzeg, a' ki első kötelességének ne esmerné a' tudományokat ápolni, nevelni, és öregbíteni, a' tudós Férjfiakat jutalmazni, királyi tanátsosi ranggal, 's egyéb érdemjelekkel tiſztelni. —

A'

A' mi végre a' terjedt Oroſz Birodalmat illeti: halgatással tiſztelem itt *Katalinnak*, ezen bölts Csáſzárnénak ditséretes törekedéseit, és a' kitett tzélra, a' nemzeti culturának elömozdítására, és siettetésére foganatosan tett intézetjeit — minnyájan ſzemmel látó tanúi vagyunk, melly bő fizetéssel, ſzép ígéretekkel, és fejedelmi kedvezéseknek ajánlásával hivja, édesgeti, és ketsegteti Birodalmába *Sándor* Csáſzár a' nevezetes Külföldi Tudósokat: a' Honnbélieket pedig hol hivatalokra lett elöléptetésekkel, hol rangbéli megtiſzteltetésekkel, 's felséges megelégedésének egyéb jeleivel serkenti, gerjeſzti, és öſztönözi. Nem régen is láttuk ennek példáját Sevaskianof Tanátsosban, a' ki Linne Természet Historiájának első darabját Oroſz nyelvre fordította, és a' kit drága brillantos gyürüvel ajándékozott meg. Így nem késhetik, majdan elöjön, és talán már közel vagyon ezen nagy Birodalomnak boldog időſzakaſſza is, hogy a' Tudományoknak virágzása, az Oroſz nyelv terjedése, és tökélletesedése által a' tudós, és míveltt Európai Nemzetek' sorában ö is diſzesen fényeskedjék. —

Éppen illy fényes példái vagynak a' festett képek' nagy betsülésének, és felettébb magas árrának is, és általjában a' ſzép mesterségek' méltó tiſzteletben való tartásának.

A' Görögök, és Persák között való ütközet a' Thebai Aristidestöl rajzolva. A' tábla 100 figurákat foglalt magában. Mnason Elatei Tyrannus mindeggyikért külön 10 Minát*), mint-

egy

*) Egy görög font 100 Attikai drachmát nyomván, egy Talentomnak hatvanadik réſze.

egy harmadfél ſzázat, és így az egéſz képért 25,000 jó forintokat fizetett. — Bacchus ugyan azon Müvéſztöl. Látván Mummus Consul, hogy I. Attalius Király 6000 Sestertiumon *) vette meg, azt képzelvén, hogy az a' Talismánnak neme volna, magának tartotta.

Protogenes Appellesnek legméltóbb vetélkedő társa nyomorúsággal küzdött. Appelles nemesſzívüsége az alávaló irígykedésen túl hatván, az elhagyatottnak egy feſtett képéért 50 Talentomokat *2) ajánlott: erre nem sokára Protogenes ditsőſséggel, és gazdagsággal tetézve lenni látta magát.

Appelles egy menykövet ſzóró Sándorért egy véka pénzt nyert.

Ajax, és Medea Julius Cæsárnak feſtve Timomachusnak 80 Talentomot ſzerzett.

Atalantet, és Meneagert Paarhasiustol feſtve Tiberius 50,000 forinton vette meg.

Pausias tsupán tsak egy virág árosnénak másolásáért 2 Talentumot kapott Buccultol.

Az újabb feſtett képekröl a' XVIII. Századnak végétöl a' XIX-diknek kezdetéig a' következők méltók a' figyelemre:

Sz. Hieronymus Correggiotol. Ennek megtarthatása végett egy Milliót ajánlott a' Pármai Hertzeg Bonapartenak: ezt a' győzedelmes el nem válalta. V. János Portugalliai Király, a' ki 1750. eſzt. halálozott meg, ugyan ezért a' Pármai Antalnak 460,000 livrát ígért: és már közel

*) 30,000 forint.
*2) 50,000 forint.

zel voltak az eggyesség pontjához, midőn az Infant Don Fülöp ezt erővel elfoglalván, (le fit enlever) idő folytával a' képző mesterségek' Akadémiájának, a' melly 1757. eſzt. állíttatott fel Pármában, eggyik ſzálájában felállíttatta.

Dujardin Károlynak Charlatanját d' Anguillers 1783. eſzt. a' királyi kabinet ſzámára 18,300 livrán vásárlotta meg.

Ádám, és Éva Cignanitol. A' Művéſz ezt a' képet tsupán önn gyönyörködésére feſtette. San-Cesario Cardinalis eltökéllé, hogy akármelly árron magáévá teſzi. Cignani oda ajándékozta. A' Cardinalis 500 dupla aranyokat küldött néki azzal a' jelentéssel, hogy ő most tsak a' váſznat és ſzíneket ſzándékoznék megtériteni.

Potternek legelőjét, egy kis feſtett képet, Tolezon Úr 24,000 livrán vett meg Slingellandnak auctióján, és Tolezon Úr halála után 1800. eſzt. még 3000 livrával drágábban adattatott el. — Egy feſtett vidék állatokkal ugyan ezen Művéſztöl 1800. eſzt. 6130 livrán vétettetett meg. — Egy virág Van-Huysumtol 6550 livrán: a' Páſztorok imádása Rembrandtol 10,000 livrán: Teniersnek egy feſtett képe 6020 livrán: Mária köſzöntése Lesueurstol 11,090 livrán: Templom felſzentelése ugyan attol 7800 livrán: egy ſunkát evő ugyan attol 17,000 livrán: Murillasnak jó páſztora, és ſzent János 40,650 livr. 's a' t.

Midőn 1799, és 1800 eſzt. Rómában Borghese, Colonna, Doria, 's több Házak kéntelenek volnának írott képeiknek nagy réſzét árrúba botsátani, hogy a' reájok vetett rendkivül való adókat leſizethetnék, több Anglusok, a' kik ak-

akkor Rómában voltak, 60 darabokat vettek meg. Egy közülök azokból némellyeket kiválasztott. Itt van vélekedése szerint azoknak igen türhető betsüjök:

Két tábla Claude-Lorraintol: Karthagónak révpartja, és egy vidék (mind a' kettő Colonnának Galleriájából) 57,600 livrán.

Kettő Salvator Rosatol: Egy vidék Mercuriusnak, és a' parasztnak történetével: azután Mózes megtalálása (hasonlóképpen Colonna Házbol) 84,000 livrán.

Sz. Katalinnak házassága, egy kis kép, Parmesantol (Borghese Palotájából) 42,000 livrán. Poussinnak Noéja 50,400 livrán. Gerolfusnak Agostonja 37,800 livrán; 's a' t.

Az említett megtiszteltetések, magasztalások, érdemjelek, és ditsőítések a' hiresebb régi Nemzeteket, a' Romaiakat, és kivált a' tudós Görögöket könnyen felemelhették a' nemzeti nyelvnek, és tudományos Culturának azon fényes pontjára, melly végső elenyészések után is olly szépen tűnik szemünkbe: és ugyan ezen az úton jutottak a' mai jeles míveltt, és tudós Európai Nemzetek is a' tudományoknak, és önnön kimívelődéseknek azon magas poltzára, mellyen olly szépen fénylenek. A' honnan tellyes bátorsággal lehet állítani, hogy minden Országokban, és Nemzetek között, a' hol a' Tudósok betsültetnek, és a' szép elmék megjutalmaztatnak, a' tisztelet, és jutalmak, mint Cadmus kígyójának fogai hova tovább több, és több Tudósokat szereznek. Hogy Descartok, Corneillek, 's t. XIII. Lajos alatt: Racinek, Boileauk,

's

's t. XIV. Lajos alatt: Voltairek, Montesquieuk, 's t. XV. Lajos alatt: La Landok, Lavoisierek, 's t. XVI. Lajos alatt: Spencer, Shakespear, Baco, Erzsébet országlása alatt, Boyle II. Károly alatt, és Newton, Clarke, 's t. I. György alatt a' Tudományoknak díszére voltak; ezt nem más okozta, hanem mivel ezen Uralkodók alatt a' Tudományok, és szép mesterségek hathatósan, és állandóul ápolgattattak. — Nem kevés ditsőségekre szolgál az a' magyar tudósoknak, hogy illy hatalmas serkentések, és jutalmak nélkül is, tsak a' Hazaszeretete, és a' Tudományok tiszteletе által gerjesztetve a' nemzeti nyelvet mívelni, tsinosítani, és annak legtermészetesebb, 's így legrövidebb útján a' Tudományokat honynyokban terjeszteni mind ekkoráig buzgón törekedtek, több szép munkákkal a' tudományok' külömbbféle ágaiba szerentsésen belé vágtak, alig hagyván a' tudományos esméreteknek széles birodalmában ollyan tárgyat, mellyet legalább távulabbrol ne érdeklettek volna. Tsak kitetszik itt is ditső Eleinknek az a' nemes tulajdonsága, melly szerint még a' fegyver forgatásnak közepette is kedvelték a' Tudományokat, nyilván bizonyítván felőlök Priscus Rhetor, hogy szokások volt Hőseik tetteit énekelni, és versekben magasztalni. — Nem vakmerő állítás e' tehát, hogy Eleink a' tudományokban tellyességgel járatlanok, és a' gondolkodás módjában vadak voltak? sőt nem következik e' világosan, hogy nékik tulajdon betűik, és írásaik is voltak? hogy pedig ezekről tsak homályosan tudunk valamit, vagy hogy azok tellyesen elenyésztek,

ezt ugyan nem tsudálhatjuk Nemzetünknek annyi ſzomorú esetei, és viſzontagságai között. — Később Sz. István, és utánna következett Királyaink alatt a' Püspökségeknél, Apátságoknál, és Monostoroknál voltak oskolák, ezekben taníttattak a' magyar Ifiak. Jelesebbek voltak az Eſztergami, Sz. Mártoni, Vátzi, Veſzprémi, Pécsi, Pécsváradi, Nagyváradi, Nitrai, Fehérvári, és Csanádi. Már a' XIV. Században Universitások virítottak Hazánkban. A' legelső volt t. i. a' Pécsi: ennek mind a' Tanítókra, mind a' Tanúlókra nézve ſzép ſzabadságok engedtettek az ő felállítójától N. Lajos Királytol, és megerősítőjétől V. Orbán Pápától *). Volt még egy más Universitás is, mellyet Zsigmond Kir. hihető N. Lajos Leányának Máriának tanáttsából 1388. eſzt. emelt, 's IX. Bonifacius P. megerősített. A' XV. Században sokkal felségesebben virított a' nemzeti Cultura Corvinus Mátyás Királyunk alatt, kinek valamint egyéb fényes érdemeit, úgy a' Literaturában mutatott nagy tetteit is tsudálta akkor Európa. Majd nem tékozló költséggel ollyan roppant könyvtárt állított fel, mellyhez hasonlót abban az időben nem mutathatott Európa. A' nagy Királynak példáját vetekedve követték tehetősebb Hazánkfiai: a' két Vitéz Jánosok, Dóczi Orbán, Bátori Miklós, Szécsy Dénes, Orſzág Mihály, Szilágyi Mihály, Gereb Láſzló, Erdődi Ferentz, és Tamás, 's mások. A' Pozsonyi Akademia (melly Istro-

po-

*) Vallaſzky Consp. Reip. Lit. in Hung. Sect. Poster. §. 6. p. 83.

politának neveztetett) Junius hónapban 1467. eſzt. állíttatott fel: a' romlásnak indúlt Budai pedig helyre hozattatott. Megtétettek tehát a' legſzebb lépések a' Nemzet Culturájának elősegéllésére, és fel emelésére; de ezt a' következett ſzomorú esetek ſzerentsétlenségünkre megátolták. — Lehet e' most már Eleinket a' tudományokban járatlanoknak, és egéſſzen durváknak rágalmazás nélkül állítani? —

Derítsük fel tehát rántzos homlokunkat, és tágítsunk tünödésünktöl öſſzeſzorúlt melyünkön: a' mi nemes gondolkodású Nemzetünk éppen nem érzéketlen a' Tudósnak érdemeire, betsüli a' tudományokat, és megkülömböztetett tiſztelettel viseltetik nagy érdemű tanúlttjaihoz. Világos bizonysága ennek az 1817-dik eſztendönek November 23-dika, mellyet méltán a' *Magyar nyelv ditsöségére, és a' Tudományok' tiſzteletére ſzenteltt első nemzeti Ünnepnek* mondhatunk, ollyan Ünnepnek, mellytöl virágozni indúltt nemzeti Literaturánknak íveit ſzámlálhatjuk, mint az Olympiadesek a' pályafutásban jutalmat nyert első győzedelmestöl. — Örök emlékezet, és ditsőség fogja körüllebegni a' késö maradéknál is boldogúlt nagy Méltóságú *Martzibányi István* Cs. Kir. belső titkos Tanátsosnak árnyékát, a' ki végső akaratja ſzerint azt rendelte, hogy a' Nemzet javára ſzántt tökepénznek eſztendei kamatjaibol egy azon eſztendei legjobb eredeti magyar munka jutalmaztassék meg, és mind annyiſzor tudományos kérdés jutalom mellett a' megfejtésre tétessék fel. Az 1815. és következő eſztendöbéli első megjutalmazások-

ra

ra érdemeseknek találtattak T. T. Kis Szántói *Pethe Ferentz* Tábla-Bíró, és T. T. *Virág Benedek* két jeles Tudósaink, kik a' jutalmat egy fekete petsétes levélbe zárva a' nagy Méltóságú *Ürményi Jó'sef* Úr, ő Excellentziájának, az Ország' Bírájának, mint Ő Cs. Kir. Fő Hertzegsége, Országunk' kedveltt Palatinusa által kinevezett Képviselőnek kezéből vették a' Nemzeti Museum téres szálájában. Ezen tiſztességtételre megjelentek a' Királyi Dicasteriumok, a' N. Varmegyének Tiſztjei, a' két fő városban lévő Haza Nagyjai, és sok nemes, 's tudós Hazafiak, kik mindnyájan ez úttal világosan kimutatták a' tudományoknak, és nemzeti nyelvnek ſzeretetét, és betsülését olly bő mértékben, hogy ez a' legmíveltebb Európai Nemzetnek is ditsőségére vált volna. — Illik itt a' már fellyebb magaſztalt néhai G. Szék Teleki Láſzló Cs. Kir. Kamarás Urat másodſzor is tiſztelettel említeni, a' ki K. Sz. Pethe Ferentz Tábla Bíró Urat maga réſzéről egy arany órával, és díſzes ezüst pixissel ajándékozta meg: melly ajándék a' nagy lelkű adónak, és érdemlőnek egyformán ditsőséges. — Megesett a' ditső Martzibányi Familia tudományos jutalomtételének második fényes kioſztása is Martius 23-dikán 1820. eſzt. azon örvendeztető külömbséggel mindazonáltal, hogy most már Felséges *Jó'sef* Cs. Hir. Fő Hertzeg, ſzeretett, és tiſztelt Nádor Ispányunk, *Ferdinand* Királyi Fő Hertzegnek, Magyar Országi Fő hadi Kormányozónak társaságában a' Pesti Universitás Nagy Palotájában oſztotta ki az érdemlett jutalmakat. Ezen tiſztelettételre meghívattak

tak az Orſzág Záſzlós Urai, a' két fő városban tartózkodó Fő Uraságok, a' nagy Méltóságú Curia, Királyi Helytartó Tanáts, és Kir. Kamara: úgy nem külömben a' hadi Kormány' Tiſztviselői, T. Pest Vármegyének jelenlévő tagjai, a' két városi Tanáts, az Universitásnak, és a' Pesti 's Budai deák oskoláknak Tanítói. A' nagyobb jutalommal megtiſzteltettek: Fő Tiſzt. 's Nagys. *Fehér György* Prépost Úr, és T. T. Kisfaludi *Kisfaludi Sándor* Úr. Ezután következtek a' megjutalmaztatott Felelők: M. G. Szék *Teleki Jó'sef* Cs. Kir. Kamarás, és a' Nagy Mélt. M. K. Helytartó Tanáts Titoknokja, az elhunyt nagy lelkü Atyának méltó fia. Palótzi *Horvát Ádám* Úr, több T. N. Vármegyék' Tábla Bírája, de a' kit a' a' ditsőségben való réſzesülés előtt a' halál eloltott. Tiſzt. *Gáti István*, a' Helvetika Vallástételt követő Szathmár-Németi Gyülekezetnek Prédikátora. Tiſzt. *Kolmár Jó'sef*, a' Helvetika Vallástételt követő Rév-Komáromi Gyülekezetnek eggyik Prédikátora. De itt harmadſzor is méltó tiſztelettel illik említenem néhai G. Szék *Teleki Láſzló* Urat, a' ki az eggyik felelőt T. Gáti István Urat 100 Rh forinttal ajándékozván meg, ezen fellül két tudós Feleletnek kinyomtatására kívántató költségeket ajánlott. és 1818-dik eſztendőre egy másik kérdést is tett fel megfejtésre, mellyre esméretes bőkezüsége ſzerint a' Martzibányi Familia jutalmával megeggyező jutalmat ajánlott. — Salygatom, sőt bizonyosnak tartom, hogy illy fényes megtiſzteltetés kimondhatatlan haſznú befolyással léſzen nemzeti nyelvünkbe, és Culturánkba: a'

ju-

jutalmaknak nagyon haſznos következései vagynak. Illyenkor a' kikben a' felsőbb tehetségek mintegy bádgyattan ſzunnyadoznak, mintegy elektrika ſzikra által illettetvén, megkettőztetett munkássággal felgerjednek, a' jutalmak ketségtető fénnye által ſelhevíttetvén, bámúlásra méltó ſzorgalomra buzdíttatnak, és a' legſzebb kifejtődzésre virradnak, a' ſzebb elmék illyen megkülömböztetés által a' munkálódásra felhevülve, a' nemzeti hírmezején, a' legditsőbb pályafutásnak erednek. Segítik tehát az elmetehetségét a' kifejlésre, és serkentik az elrestült, 's elaludt ſzorgalmat a' megtiſzteltetéssel felruházott jutalmak. A' hazai Literaturának nyiló virágjai nem hervadoznak ott a' nap hévségében, a' hol azokat a' köz tiſzteletnek harmatja ſzünet nélkül eleveníti.

Itt jegyezzük meg azt is, hogy az a' magyar lelkű Ketskemét városa *Katona Jó'sef* Urat a' Bánk Bán tzímű ſzínjátéknak eleven eſzű íróját városi Fiscalisſággal, és 100 forint pénzbéli ajándékkal jutalmazta meg. — Említést érdemel az a' megtiſzteltetés is, mellyel ſzámos Magyar Tudósok *Virág Benedek* Urnak neve napját 21-ik Martziusban 1821. eſzt. baráttságos ünneplléssel ſzentelték T. T. Vitkovits Mihály Úr díſzes Palotájában, a' hol, mivel a' megtiſzteltetetett gyenge egésségű volt, a' fő oldalon az ő képe virágos zöld koſzorúval ékesítve felfüggeſztetett. Itt minekutánna Horvát István Úr jeles tudományú Hazánkfia az ünneplett Férjfiú ſzép tulajdonságainak fejtegetésével megnyitotta az ünneplést, és több Magyar Tudósok apróbb ſzép el-

elmebéli ſzüleménnyeiket felolvasták: az egéſz Gyülekezet ártatlan örömmel eltelve háromſzori *éljen kiáltással* tiſztelte Virág Urat, és ezen nevezetes éſzrevétellel rekeſztette bé ünneplését: *Él kiki elme után, több réſzét sírba temetjük.* (Vivitur ingenio, cætera mortis erunt.) Valóban ideje volna egyſzer, hogy Révai, Szabó, Csokonai, 's nyelvünknek egyéb bajnokjai a' sírban diſztelenül ne sorvadnának, hanem elhunytok után háládatosan tiſzteltetnének meg! —

Mit nem várhatnánk a' Magyar Tudósoknak esméretes igyekezetétöl, hazaſzeretetétöl, és buzgóságától, ha a' T. N. Vármegyéktöl Tábla Bírósággal, mint nem rég T. T. Döbrentei Gábor Úr az Erdélyi Museumnak érdemes Kiadója, Hunyad, és Heves Vármegyékben; és T. T. Trattner János Tamás Úr Petrózának földes Ura a' Literatura gyarapodása végett tett sok jeles typographiai munkálódásaiért Szathmár, és Krasſó Vármegyékben: a' Felségtöl pedig Királyi Tanátsossággal, érdempénzekkel, és a' felséges megelégedésnek egyéb jeleivel; ha a' Cathol. Egyházi ſzemélyek Apáturſággal, Kanonokſággal, 's általjában elömenetellel, az Ágostai, és Helvetika Vallásnak pedig Consistoriumi, 's más megkülömböztetö Hivatalokkal, 's bövebb jövedelmekkel tiſzteltetnének meg! Ha Orſzágunkban egy Tudós Rend állíttatnék fel, mellynek diſzes tzímere p. o. egy arany Bagoly (a' régi tudós Athenának symboluma) volna ezen körülírással — *A' Tudományoknak* — melly csak az elsö rendü, 's ritka érdemeket gyüjtött Magyar Tudósok melyén — minden egyebeknek kirekeſz-

tésével — díszeskednék, 's a' t.! Mi tette a' Frantzia Tudós Társaságot olly tenyészővé, olly előmenetelessé? egy tiszteletlettel billyegezett arany Liliom, egy arany pénz. — Mert mind örökké igaz marad a' Poëtának ezen mondása:

Laudataque virtus
Crescit, et immensum gloria calcar habet.

Hagyd rekesszem bé egy Böltsnek szavaival: a' Tanítókat, úgymond, és Orvosokat nagy tiszteletben kell tartanunk: mivel az Orvostol megbetsülhetetlen dolgokat, életet, és egészséget, a' Tanítóktol pedig lelki művelést veszünk. Senec. de Benef.

III. *A' gondolkodásnak, és írásnak illendő szabadsága.*

A' gondolkodó tehetség, természeti tulajdona a' Léleknek, azt maga az Isten tette a' Lélekbe; éppen úgy nem lehet a' Léleknek nem gondolkodni, valamint az ép, és helyes szemnek nem látni. Valamint az embert kivált az ő nemesebb része, a' Lélek, és ennek betses tehetségei teszik emberré, az Isten hasonlatosságára alkotott okos, és értelmes teremtménnyé: úgy tsak a' gondolkodó, és okoskodó tehetség teszi tulajdonképpen a' lelket lélekké; e' nélkül az ember tsak egy ollyan testi részekből összeszerkeztetett műszer volna, mellyben a' változásoknak a' mechanikai szabások szerint kellene végbe menni, mint minden egyéb műszerekben — a' gondolkodásnak, és az azt követő okoskodásnak tehetsége tehát a' léleknek elidegeníthetetlen

len tulajdona. — És mivel a' Léleknek gondolkodása a' testi élő eſzközös réſzektől, vagy organumoktol, és ezeknek külömböző minémüségeitől, valamint a' külső érzékenységekbe ható tárgyaktol, és ezeknek külömbbféle ſzempontjaitol is függ, így a' bennünk támadott gondolatoknak is külömbözőknek kell lenni: a' gondolkodásnak külömbözősége tehát a' léleknek második tulajdona. Ha az örök Istenség azt akarta volna, hogy mindnyájan mindenekben egyformán gondolkodjunk; ekkor úgy intézte volna a' lelki erőket, és az élő eſzközös réſzeket, mint az órás az órának kerekeit, de így nem emberek, hanem más teremtmények váltak volna belölünk. — Ma tehát a' gondolkodásra, és ennek külömbözőségére illyen tehetséget vettünk a' Teremtőtöl, hatalmunknak is kell lenni ezen gondolkodásnak, és az ő külömbbféleségének kijelentésére, és másokkal való közölhetésére: külömben valamint haſzontalan volna a' ſzem, mellyel látni nem lehetne, éppen olly haſzontalan volna az éſz, ha azzal élni nem lehetne; haſzontalan a' józan ſzabadsággal gondolkodó tehetség, ha a' mit ſzabadon godolunk, azt másokkal akár beſzéd, akár írás által nem közölhetnénk. — Mivel továbbá a' gondolatoknak abbéli kijelentése, és másokkal való közölhetése semmi által hamarább, és gyorsabban meg nem eshetik, mint írás, és kivált nyomtatás által, tehát az írásnak, és nyomtató sajtóknak illendő ſzabadságot ſzükséges engedni. A' könyvnyomtatás az a' tsatorna, mellyen a' Böltseknek tanításaik, és mindenféle haſznos esméretek a'

legrövidebb úton ſziválognak bé a' Nemzetek' lelkeibe, ez eggyesíti az embereket emberekkel, felfedi az igazságokat: élesíti az elméket, jobbítja a' ſzíveket, gyarapítja a' tudományokat, a' Religiót a' maga tiſztaságában fenntartja, a' jókat a' jámborságban megerösíti, a' gonoſzokat pedig a' megjobbúlásra öſztönözi: ennél ugyan haſznosabb találmánnya nem lehetett az emberi elménck. A' XV. ſzázadtol fogva, mellyben ez az áldott találmány napfényre jött, ſzinte az álmélkodásig meggyarapodtak a' tudományok azokban az Orſzágokban, mellyekben a' könyvnyomtatás elterjedett; és a' gondolatok közlésének, a' könyv írásnak illendő ſzabadság engedtetett.

A' régi tsinos, és tudós Nemzetek, a' ſzabad Görögök, és Rómaiak úgy nézték mindenkor a' ſzabad gondolkodást, és ſzóllást, mint az Isteneknek betses ajándékát, és az embernek legſzentebb jussát, mint a' tudatlanságnak, és babonának elſzélleſztőjét, mint a' józan értelemnek, 's okosságnak fenntartóját, ſzóval, mint a' Népek' boldogítóját. Szabadon írt, és ſzóllott a' Görögöknél kiki, a' mit akart, és a' miről akart; Róma is orátori ſzéket állított fel a' piatzon, ſzabad volt arra felállani, a' kinek tetſzett, és beſzélleni, a' miről tetſzett — ez a' ſzabadság az ő polgári alkotmánnyoknak, és igazgatási formájoknak mintegy belsejében feküdött; de olly kedvező volt nyelvek kifejtődésének, és a' Tudományok gyarapodásának, hogy elenyéſzések után is élnek Böltseiknek halhatatlan munkáikban, és a' későbbi Nemzeteknek tanító mestereikké lettek. Ez a' gondolkodás, és ſzóllás

ſza-

ſzabadsága közlött az ő tudós munkáikkal ollyan tulajdonságot, tudniillik, egyenes nyilt ſzívüséget, és férjfias előadást, mellyet az újabbaknak írásaiban hijában keresünk, a' kik gyakran az igazságot a' ſzóknak mesterséges palástjával hímezik, és a' ſzorongató könyvvizsgálatok miatt sokſzor kéntelenek hímezni. —

Az újabb tudós, 's míveltt Nemzetek mindenkor buzogtak ezen ſzabadság mellett. Tsak hamar általlátták, hogy az a' Nemzet nem meſſze haladhatna az Igazságok orſzágában, mellynek lelke meglévén ſzorítva, a' mélyebb bélátásra nem botsáttatnék, és a' dolgokat nem annyira tulajdon, mint más ſzemeivel nézné. — Angliában, ebben a' Tengerek által a' többi Európától elſzakaſztott Orſzágban, ebben a' maga függetlensége miatt büſzke, és önn ditsőségét annyira féltő Nemzetben a' gondolkodás, írás, és nyomtatás' ſzabadsága közönséges, a' tilalom tsak a' nyilván veſzedelmes, vagy a' türhetetlenül motskolódó, és ſzemtelen írások ellen vagyon intézve: és vagyon e' Angliánál virágzóbb, 's tudósabb Nemzet Európában? — A' mi a' Frantziákat illeti, a' mívelttségnek olly nagy mértékére vihették, és az Európai Uralkodók udvaraira, a' frigykötésekre, eggyezésekre, és Tractatusokra kiterjeſzthették volna e' nyelveket, ha nálok a' gondolkodás, és nyomtatás illendő ſzabadsága lebilintselve tartatnék? Tudjuk, hogy erre mindenkor a' legnagyobb ſzemességgel ügyeltek, mellette, mint a' Nemzetnek egy felettébb betses, és azért félthető kintse mellett minden időben kikeltek: sőt a' mi napjainkban

az

az a' törvényjavallás, mellynek tzélja némelly Journaloknak megſzorítása, és a' Politzia hatalom alá vettetése volt, millyen ellenkezéseket, kikeléseket, és tüzes vetekedéseket okozott a' Képviselők Házában! — A' ſzomſzéd Németek ennek a' ſzabadságnak köſzönhetik nagyobb réſzint Literaturájoknak rövid idő alatt a' bámulásig lett nevekedését, és a' mindenféle Tudományoknak ſzerentsés elterjedését. Az egyetlen egy II. Fridrik uralkodása, (hogy felejthetetlen emlékezetü II. Jó'sefnek rövid ugyan, de lelkes orſzáglását ne említsem) melly a' gondolkodás', és írás ſzabadságát annyira előmozdította, volt az az áldott napfény, mellynek jótévő súgárai a' Német nyelvet feléleſztették, és majd nem egéſſzen megérlelték, és a' német tudósságot olly sebes lépésekkel elterjeſztették! —

A' jó, és nagy Fejedelmek a' gondolkodás', és írás' illendő ſzabadságát nem ſzorongatták. *Sándor* a' Satyrákat tsak nevette, *Augustus* viſſzafizette, *Tiberius*, mintha nem tudná, tettette, *Titus* pedig megvetette. Három jó Csáſzárok, *Theodosius*, az Atya, *Arcadius*, és *Honorius* amannak méltó fiai, törvényt ſzabtak *), hogy ha valaki őket a' beſzédnek, vagy írásnak nyughatatlan fulánkjával sértegetné, ezért ugyan ne büntetődjék, se törvénybe ne idézteztessék: mert ha, úgymond, ezt megfontolatlanságból tselekedte, el kell nézni, ha dühösködésből, illik rajta ſzánakodni, ha pedig boſſzúállásból, meg kell engedni. XIV. *Lajos* örömest olvasta az

*) Lib. 8.

az őtet tzélba vett gúnyoló írásokat, és nem tagadta, hogy néha tanúltt belőlök, és hogy sok esetekben tsak a' boſſzonkodás bátorkodnék kimondani az igazságot a' fejedelemnek. — Azonban a' gondolkodásnak, és nyomtatásnak illendő ſzabadsága az, melly valamint a' köz jónak, úgy a' Fejedelemnek gyakran haſznos: ez által eshetik legjobban értésére a' közönséges dolgoknak folyamatja. az Igazgatás hibái, és fogyatkozásai, és a' Tiſztviselők magokviselete; megorvosolhatja tehát a' betsúſzott viſſzaéléseket, és elejét veheti a' rendetlenségeknek. Néha tsak a' nyomtatásnak illendő ſzabadsága által hathatnak füleibe az elnyomatott ártatlanságnak, vagy üldöztetett igazságnak panaſzló hangjai, mellyek a' nélkül talán a' trónusig soha sem hatottak volna, ezért a' köz jó, mind egyre sinlődésben maradván. Nagyon jó lábon kell annak az Országnak állani, 's a' Fő Igazgatásnak önnön igazságos voltához bizni, a' hol a' jóſzívű alattvalónak megengedtetik azt kimondani, és leírni, a' a' mit az ember örömest mondana, és írna; mert hiſzen a' valótalanságok úgy is megtzáfolják önnön magokat, valamint az igazságok mindenkor azonok maradnak. — „A' míg az én Fi„ nantziám jól folyik" úgymond egykor egy nagy Uralkodó „ a' míg hadi seregeim jól gyakorol„ tatnak, ſzabadon beſzélhet, és írhat akárki „ az én igazgatásom, és hadi fenyítékem ellen; „ de ha ezek közül valamellyikét, vagy talán „ mind a' kettőt veſztében hagyom, ekkor ta„ lán abba a' gyengeségbe eshetem, hogy az Írók„ nak halgatást parantsoljak." —

Azon-

Azonban senki se gondolja, hogy midőn a' nemzeti nyelv; 's tudományok gyarapodása végett a' gondolkodás', 's nyomtatás ſzabadságát vitatom, egy minden tartalék nélkül való vad ſzabadságot értek. Isten ójjon bennünket illyen ſzabadságtol! Nem ſzabadság ez, hanem vakmerő dühösködés, melly a' legſzentebb isteni, 's emberi törvényeket felforgatja, a' mitől minden jámbor, minden ember barát méltán iſzonyodik. Ha valamelly Írónak vakmerősége annyira menne, hogy a' Religiónak legfőbb igazságait megtámadná, a' legfőbb valóságnak létele, Lélek halhatatlansága, 's a' t. ellen dühösen kikelne, a' Fejedelmet méltatlanul gyalázná, a' törvényes igazgatás formájának talpköveit feſzegetné, a' jó erköltsöket sértegetné, elſzenvedhetetlen ſzemtelenségeket mázolna, vagy a' tsendes polgárokat felzendülésre nogatná — itt volna a' helye, hogy a' könyvvizsgálók minden kitelhető vigyázóságokat elővennék, hogy a' roſzſzat első eredetében megſojtsák, a' veſzedelmes írásokat elnyomják, és a' fakadó félben lévő istentelenséget meggátolják. Ez illyeneknek ſzerzőit kitanúlván, méltó büntetés végett az Elöljáróknak béadják, vagy ha ez nem lehetne, a' könyvnyomtatót, a' ki illyen kárhozatos munkát törvényes helybehagyás nélkül kinyomtatni méréſzelt, jelentsék bé, magát pedig a' munkát, a' hol tsak lehetne, titkon öſſzeſzednék, és azt inkább halgatással hoznák feledékenységbe, hogy sem egy lármás, 's többnyire foganatlan megtiltás által a' Közönséggel még inkább megesmértetnék. —

De

De ebből még korán sem következik, hogy tehát mind ollyan könyvek a' nyomtatástol eltiltassanak, mellyekben a' külömbbféle tárgyakról holmi kételkedések, vagy ollyan állítások fordúlnak elö, mellyek másoknak gondolkodások módjával ellenkeznek. Már fellyebb említtetett, hogy valamint egy réfzröl a' gondolkodás fzabadsága, úgy más réfzröl a' gondolatoknak külömbbfélesége magában az okos emberi terméfzetben fekfzik, mellytöl tehát senkit el nem lehetne zárni. — Harmintz órák állanak afztalomon, úgymond V. Károly, a' Reformátziónak ez a' nagy ellenzője, és közülök kettő sem egyez meg azon egy pertzentésnek tökélletes mutatásában, hogyan jöhettem arra a' gondolatra, hogy az embereket egyformán gondolkodni tanítsam? nem voltam e' különös efztelen, és tsudálatos fennhéjázó? — Söt éppen ez a' külömbözés okozza az igazságnak világosabb felderültét: mert a' két egymással ellenkező dolgoknak egymás ellenébe való tételéből jobban kifejlik az igazság *). Volna e' most annyi világossága, fénnye és méltósága a' kereftény Religiónak, ha ennek ellenségei a' hit barátjait annak magyarázására, pártfogására, és védelmezésére nem kénfzerítették volna? — Megtifztúlt volna e' a' Filosofia a' Scholastikusoknak homályos zürzavarjától, ha *Aristoteles*, és *Cartesius* követöi egymás ellen nem támadtak volna? — Így fejtik ki léptsönkint a' tudományoknak, és igazságoknak világát a' külömböző értelmek. —

A'

*) Opposita juxta se posita magis elucescunt.

A' mondottakbol tehát ennyi következik, hogy a' könyvvizsgálásnak ott, hol a' nemzeti Literatura, úgy ſzólván, még tsak fakadásában vagyon, lágyabbnak, ſzelídebbnek kellene lenni, mint a' hol már a' tudományos Cultura magas poltzra emelkedett, és a' hol már a' Publikum az eláradott mindenféle könyvek között kénnye kedve ſzerint válaſzthat, a' mint ezt előttem mások is megjegyzették. —

IV. *A' Tudományoknak az Oskolákban anyai nyelven való tanítása.*

Nem ſzükség itt az előidőnek két leghíresebb, legböltsebb Nemzeteit, a' Görögöket, és Rómaiakat említenem, ezekről úgy is mindenki tudja, hogy egéſz nevelések, és oskolai tanítások a' Nemzet nyelvén ment. — A' mi a' deák nyelvet illeti, annyit bizonyosnak mondhatunk, hogy az mintegy talpköve volt az Európai Nemzetek tudományos kifejtődésének. A' gondviselés a' Görög és Római Classicus munkákat megtartotta az elenyéſzéstől, hogy a' vadságba esett Európa legalább is ezer eſztendővel előbb evitzkéljen ki a' setétségből. Ezen régi Íróknak ſzorgalmatos tanúlása felettébb sokat tett a' Lélek ereinek edzésére; azok, valamint a' Spanyol Orſzágban megtelepedett Arabsok — a' külömbbféle Szerzetes Rendek — a' Konstantinápolybol kibújdosott Görög Tudósok — az újonnan felállított fő Oskolák — a' könyvnyomtatás — sőt a' kereſztes hadakkal feléledett kereskedés — és a' napkeletiekkel, az ő fényüzéseikkel, termékeikkel, kézirat-

jaik-

jaikkal ſzerzett esmerettség 's a' t. segítették Európát a' míveltségnek azon állapotjára, mellyben most látjuk, és a' millyenben a' történetek bizonyságtétele ſzerint soha sem volt az emberiség.—Valyon Leibnitz lett volna e' Leibnitz Plato nélkül? Locke Aristoteles nélkül? a' mi nagy érdemű Pethénk a' pallérozott mezei gazdaságnak Századokat által élő Írója Columella nélkül? Annyira haladott volna e' a' Mathesis Enclides nélkül? 's ki tudja Hipocrates írásai nélkül talán még ma is Paracelsusnak setét évjében botorkálnánk. — Ne tagadjuk meg a' régiektől az öket illető ditséretet: esmérjük meg az ő ditsőségekre, hogy az emberi értelemnek két legfelségesebb tárgyai — a' Religio, és Filoſofia — a' napkeleti Literaturán kivül, a' Görög és Római Literatura által nyert tiſzta fényt, ſzéles mezőt, és erőt: de kéntelen vagyok itt egy úttal azt is megvallani, hogy a' Régiek, kivált a' deák nyelv bálványos tiſzteletének nagyon káros következése lett. *Az eſzköz tzéllá fordíttatott* Európának minden Orſzágaiban, leghatalmasabban pedig, 's legtartósabban a' mi Magyar Hazánkban. — Általlátták azt a' mai legmíveltebb, 's legtudósabb Nemzetek, az Anglusok, Frantziák, és Németek, hogy lehetetlen ollyan Nemzetnek a' tudományos Culturában meſſze előhaladni, mellynek nagy fáradtsággal, és idővesztegetéssel előbb egy holt nyelvet kell megtanúlni, hogy oſztán azután akkor kezdjen a' tudományok tanúlásához, midőn életének majd nem fele korára jutott, és a' külömbbféle tudományokban már jártasnak és költesnek kellene lenni. Ezen okbol a' deák nyelv

he-

hely ett — érett megfontolás után — nemzeti nyelveket vették elő, ezen tanították a' tudományokat, terjeſztették a' ſzép, és haſznos eſmereteket, 's így emelődtek a' nemzeti tsinosodásnak, és Culturának azon magas fokára, mellyre a' tsupa deákság mellett soha sem jutottak volna. — Itt tsak a' határos, és bennünket olly közelről érdeklő Németekről ſzóllok. Mikor kezdett ezen derék Nemzetnek lelke nyelvével eggyütt élemedni, ſzemei a' jótévő világosságra megnyilni, és a' tudományok ſzembetűnőképpen gyarapodni? Nem de akkor, midőn 1687. eſzt. Thomasius Kerestély Lipsiai Professor német nyelven kezdette legelőſzör az Akadémiai tanításokat folytatni, 's ebben őtet azután mások is követték? — Mihelyest a' Német Tanúlók között azok, kik a' Tudományok mélyébe jobban bele akarnak ereſzkedni, és a' jó ízlést valódi kútfőkből tanúlni, a' deák nyelvben annyira mentek, hogy a' deák Irókat vezér nélkül is érthetik, itt több időt nem veſztegetnek, hanem a' tudományokat anyai nyelveken halgatják, 's tanúlják, és ekkor nem tsuda, ha közöttök egy 18 's 20 eſztendős Ifjú több 's gyökeresebb tudománnyal bír sokaknál közülünk, kik az oskolai porban ſzinte megvénültünk. —

Mennél könnyebb, 's megfoghatóbb a' tanítás módja, annál hamarább és könnyebben tanúl az ifiúság is, annál jobban halad elmebéli tehetségeinek kifejtegetésében, annál ſzaporább lépéseket teſz a' tudományokban. Mi ellenben kéſz akartva úgy meghoſſzabbítottuk a' tudományok útját a' deák nyelv hoſſzas tanúlása által,

hogy

hogy ugyan ezért tudományos Culturánkban a' mai tudós Nemzeteknél talán egy két ſzázzal hátrább is vetődtünk. Nints nálunk semmi válaſztás a' Tanítványok, és jövendőbéli állapotjok között, mindnyájoknak egy formán kell a' deákot tanúlni, mintha mindnyájokbol megannyi deák Böltseket akarnónk alkotni. Ugyan mi haſznát veſzik ennek a' nyelvnek a' jövendőbéli katona, mester ember, és mezei gazda? Nem felejtik e' el egy két eſztendő alatt, a' mit olly húzomosan tanúltak? 's így nem tarthatják e' a' deákra fordított tíz, 's tizenkét eſztendőt valóságos tékozlott időnek? Nem lett volna e' jobb, ha ezen egéſz időt életeknek jövendőbéli foglalatosságaiban töltötték volna? Igy legalább a' dologhoz hozzá ſzokván, most talán nem zúgolódnának annyira viſſza tetſző munkás sorsok ellen. Nem örökös kár e' annyi időt egy olly nyelvnek megtanúlására veſztegetni, melly a' közönséges életből végképpen kizáratott, 's a' mellynek tökélletes tudására talán egy könnyen el se juthatunk? Hogy a' mi jámbor Eleink a' deák nyelvet bévették, erre talán az akkori időknek környülállásai kéntették, akkor a' tanítás, és a' közönséges dolgok folyamatja ezen a' nyelven ment más Nemzeteknél is. De most már a' dolgok megváltoztak. A' mai mívelt, jeles, 's tudós Európai Nemzetek az orſzágos dolgok folytatására egy holt nyelv helyett élő anyai nyelveket vették fel, és ugyan ezt hozták bé az oskolákba is olly ſzerentsés előmenetellel, hogy ezen időtől kezdve a' tudományokban, ſzép mesterségekben, és polgári lételeknek boldogításá-

ban valamint meſſze előre haladtak, úgy mi meſſze hátra maradtunk. — Valóban tsudálni lehet, hogy mi Magyarok vagyunk az utolsók a' pallérozott Európának Nemzeti között, kik nemzeti nyelvünket az Oskolákban, és Fő Törvényſzékeken mind ekkoráig honni méltóságra nem emeltük! Pedig talán egy Nemzetnek sem volna nagyobb ſzüksége nemzeti nyelvének kiterjeſztésére, és felmagaſztalására, mint a' Magyarnak, hogy ezen boldog Hazában a' külömbbféle nyelvű lakosokat azon egy nemzeti nyelvnek kaptsa által a' köz jónak gyarapítására, 's így a' boldogúlásra eggyesítené. Azok a' tiſzteletre méltó Atyák, kik napnyúgotrol, és Olaſz Orſzágbol közinkbe hozták a' Religiót, és az akkor másutt is divatban lévő deák nyelvet Orſzágunkban elterjeſztették, és törvényes rangra emelték, korán sem vélték, hogy majd a' míveltségnek gráditsain előhaladó Magyar Nemzet mindenkor azon egy vágásban maradván, a' deák nyelv mellöl, melly akkor megſzelídűlésének munkás, 's hathatós eſzköze volt, önnön Nemzetiségének olly káros hátra maradásával sem fog elállani. —

De tsak vegyük gondolóra, nem tsudálatos dolog e' a' ſzegény ifiat merő hafzontalansággal gyötreni, és ollyan valamire kénſzeríteni, a' mire nem ſzületett? Tsak a' deák ékesenſzóllást veſzem fel, és a' gyönyörüséges Poésist. Minekutánna az ifiú egy holt nyelvnek fáradtságos tanúlása végett négy, 's öt eſztendöket eltöltött, azután a' deák ékesenſzóllásra viſzik, és a' hafzontalan oratori próbatételekben ismét egy eſztendöt eltékozoltatnak véle. *Demosthenest* vagy

Ci-

Ciceröt akarnak e' belőle tsinálni? hiſzen e' végre férjfiúi elmélkedés, sok munka, és érett időkor kívántatik. — Most a' Poésisra megy által, és itt ismét egy eſztendőt veſzt el betses életéből. A' költés mestersége soha sem léſzen akárkinek is egyedűl való életebéli foglalatossága, kivált a' deák Poésis. Mire való a' jövendőbéli Tiſztviselőnek, Lelki Páſztornak, vagy Ügyvédnek a' gondosan méregetett ſzótagok öſſzeaggatásának mestersége? Vagy ha tsak ugyan a' Tanúlónak különös hajlandósága volna a' Poésisra, nem volna e' elegendő az első ſzükséges útmutatást megtenni, a' főbb Költőket néki kimutatni, és a' többit reá bizni. *Boileau*, és *Voltaire* a' deák Poésissal egy eſztendeig nem kínlódtak, és azért idővel még is fejedelmi Költőkké lettek. Ebből tsak ennyi következik, hogy a' mi Iſiaink Oskoláinkban sok időt eltöltenek, és azokból egy nyomorúlt *konyha deákságnál* mást magokkal nem hoznak. — Ne vonja boſſzús rántzokba homlokát a' deák nyelv barátja, midőn itt konyha deákságunkat említtetni olvassa. Mert az Idegenek hallanak ugyan bennünket deákúl folyvást beſzélleni, és írni: de tsudálják e' ſzapora deákságunkat? Nem: hanem mosolyogják, mert látják, mennyire külömbözzék az a' Ciceróétol, Virgiliusétol, és Horatiusétol. Vagyon e' a' mi oskolai Tanúlóinknak tsak képzetek is Ciceró' ſzédítő, Virgilius' férfias, Horatius' velős, és Ovidius' kellemetes deákságáról? és ha e' mai időben a' régi Rómának ſzép nyelvén valamit tiſztán, és ékesen akarunk olvasni, nem kell e' önnön hazánkat elhagyni, és ezt a' Külföldön ke-

keresni, a' hol ez a' nyelv a' maga tiſztaságában megmaradhat; mivel arra haſználtatik, a' mire alkalmatos? Az Olaſz, és a' Német Föld több tiſzta, és ékes deák Irókat mutathat, hogy sem a' mi deák Magyar Orſzágunk. — Tsak valjuk meg tehát, hogy *ekkoráig a' tudományoknak tsak héján rágódtunk, midőn azoknak tanulására egy holt nyelvet, ott is a' legnehezebbiket válaſztottuk: legſzebb idönket a' Tudományok megtanúlhatásának eſzközére fordítottuk, és a' midőn a' Tudományok' értelméhez kellett volna jutnunk, az időből már kiſzorúltunk.*

Mit kellene tehát tennünk, hogy ezt a' hoſſzas tsavargást elkerüljük, és tudományainkhoz a' legrövidebb úton, 's a' legkevesebb idő veſztegetéssel jussunk? — Az okosság javalja, hogy a' kitett tzélnak elérésére a' legrövidebb 's legbizonyosabb útat válaſſzuk, 's mivel akármelly Nemzetnek is a' tudományok' megtanúlására legrövidebb 's legbizonyosabb út az ő tulajdon nyelve, ezt kellene nékünk is Oskoláinkba beiktatni. Ha az Anglusok, Frantziák, és Németek anyai nyelveken taníthatják a' tudományokat, miért ne lehetne ez meg nálunk is, kivált, minekutánna Tudósaink a' Tudományoknak többféle nemeiben helyes munkákat kéſzítettek? Igaz ugyan, hogy ez eleinte valamennyire nehezebb volna mind azért, mivel minden kezdet rögös; mind azért, mivel a' Tudományokban sok ollyan mester nevezetek (termini technici) fordúlnak elő, mellyek még nintsenek meg a' Magyarban. De a' kezdet rögössége a' folytatás, és gyakorlás közben önként megſzűnne;

ne; a' görög és deák mesternevezetek pedig egy ideig a' Magyarban is megmaradhatnának; míg majd azokat egy tudós Magyar Társaság, melly a' fellyebb érdeklett mód ſzerint könnyen felállhatna, ſzerentsésen kidolgozná. — Azonban mivel a' hirtelen változások ritkán ſzerzik meg a' várt haſznokat, kezdetben csak ollyan tudományokat kellene nemzeti nyelven tanítani, mellyek a' Nemzet massáját közelebbről érdeklik; mint p. o. a' Filosofusi Karban a' terméſzet historiáját, és tudománnyát, a' görög és Római Phylologiát az Aesthetikával, és hazai történetekkel együtt; de kiváltt az Oekonomiát, és Technologiát, hogy így Nemzetünknek nevekedő polgárjai a' pallérozott mezei gazdaságnak Fő tételeivel megesmérkedvén, idővel általok a' földmívelés tökélletesednék, a' nemzeti iparkodás felgerjeſztetnék, a' kereskedés gyarapíttatnék, és így az Orſzág virágzására olly ſzükséges Fabrikák, és Manufakturák felállításának útkéſzíttetnék. — A' törvényes karban a' Jus Mercantilét, Finantziát, Politziát, és Statistikát: az orvosi karban a' Chemiát, Botanikát, Chyrurgiát, és orvosi Politziát: végre a' Theologiai karban a' Hit ágazatinak tudománnyát, Polemikát, Moralist, az Egyházi történeteket, és Pastoralist, mellyeknek a' Lelkipáſztorok a' Hívek között úgy is nem deák, hanem anyai nyelveken veſzik haſznokat. — A' most említtetteken kívül a' többi Tudományok még egy ideig az Akademiákban és Universitásban deák nyelven tanítttathatnának, az úgy is értetődvén, hogy az alsóbb oskolákban azokat, kik eſzek és tollok után

fognak élni, és a' tudományok' nagyobb tökélletesítésére magokat adni — de tsak ezeket — a' deák nyelvre gyökeresen kellene tanítani, a' mi egy jobb methodus mellett rövidebb idő alatt is megeshetne, hogy sem ez ma történik. — Millyen hő hafznok áradnának tsak az említett Tudományok magyar nyelven leendő tanításából is az anyai nyelvre, a' Tudományok' kiterjedésére, és általján fogva az egész Nemzet elömenetelére, és boldogítására nézve, ezt nem szükség itt hosszasan emlegetnem; mert a' kik ép szemekkel bírnak, úgy is látják.

Azt itt a' deák nyelv pártfogói ne gördítsék elömbe, hogy a' Magyar nyelv a' Tudományok előadására és tanítására még alkalmatlan. — Mert ha valóban illyen, ezt is a' deák nyelvnek szinte az elragadtatásig lett megkedvellése, és imádása okozta: ez tette, hogy ezen kedvelt nyelvtől az Egyházban, az oskolákban, a' kormány, és törvényszékeken eltávozni vadságnak, sőt bűnnek tartották. És e' nyavalyás elhitetés még sokáig visszatartóztatta volna az Emberiség előhaladását, a' Nemzetiség' kifejlését, ha tsak némelly felemelkedett gondolkodású lelkek nem támadtak volna e' vas járomnak lerázására. Ezek világosan általlátták, hogy az idegen nyelvek a' nagy 's ditső tzélra — *a' nemzeti kifejtödésre*, *'s tökélletesedésre* — tsak távulról való segéd eszközök volnának; hogy azt tsak a' nemzeti Literatura által lehetne elérni, tsak ezzel fejlene ki, és hogy a' Nemzet tsak a' maga nyelvén juthatna el a' Zenith pontra. Egy idegen, és kivált holt nyelvnek, mint a' millyen a' deák,

deák, tsak igen kevesekbe, a' Nemzetnek alig ſzázad réſzébe, lehet befolyása. — Az egéſz Nemzet testet tsak saját anyai nyelven lehet kimivelni. — E' talp igazságot minden újabb míveltt Nemzeteknek történetei olly nyilvánságossá téſzik, hogy erröl ugyan a' Külföldön egy józanon gondolkodó elme sem kételkedik többé. — Tsak nálunk vagynak a' holt deák nyelvnek olly megrögzött pártfogói, kik a' nemzeti nyelvnek gyarapodását a' Nemzet boldogúlására nézve már is károsnak tartják. De nyissák meg ſzemeiket, és tekintsék egyſzer már körül magokat, miképp nött az újabb Európai cultura elsöben is Olaſz Orſzágban a' nemzeti Nyelv felvétele, és míveltetése által. Innen miképp ugrott által Spanyol, Portugall, és Frantzia Orſzágokba — késöbben Angliába, és Német Orſzágba. — De tegyük, hogy nemzeti nyelvünk a' tudományoknak előadására még nem egéſſzen alkalmatos, ha annak kimiveléséhez soha nem kezdünk, mind örökké alkalmatlan marad. Minden nyelvek tsak halkal mentek a' tökélletességre. *Cicero'* idejében kételkedtek arrol, ha vallyon lehetne e' deák nyelven a' filoſofiai tudományokat folytatni? Ez a' nagy Filoſofus, és Orator előáll, római nyelven kezd a' fennjáró mélyebb böltselkedésröl beſzélleni, és polgártársait azokhoz az előadásokhoz ſzoktatta, mellyekröl előtte nem tudtak másképp gondolkodni, hanem tsak görögül.*) A' Német nyelv tsak a' múlt ſzázad elején is éppen olly alkalmatlan

*) De Nat. Deor. I. §. 8.

volt a' tudományokra: de egy nevezetes Filosofus *Wolf* a' Filosofiát általvifzi nemzeti nyelvébe, és jeget tör hazafiainak. Ime a' ditsö példák, tsak követnünk kell! — De talán nem is éppen ollyan alkalmatlan a' mi nyelvünk a' tudományok elöadására, a' mint ezt a' deák nyelv védöi vélünk örömest elhitetnék. Elég jó könyveket mutathatunk elö, mellyek a' tudományoknak külömbfféle ágaiban fzerentsés elömenetellel kéfzültek. Minden hizelkedés nélkül való az az állítás, hogy a' Magyar Literatura 1780-dik eſztendö ólta óriási lépésekkel haladott elö, és egy Nemzet sem kérkedhetik azzal, hogy olly kevés idö alatt a' Literaturának ollyan alsó gráditsárol, mellyen az elött állott Magyar Orfzág, annak ollyan magasságára emelkedett volna. — Ha meggondoljuk, hogy midön a' mi még durvább Eleink e' boldog Hazában megtelepedtek, akkor már Angliában Alfréd, Frantzia Orfzágban Nagy Károly a' tudományokat ápolgatván, nevekedö állapotra hozták: ha felveſſzük, hogy Angliában Erzsébet alatt és Frantzia Orfzágban I. Ferentz alatt a' Tudományok, és fzép mesterségek úgy kezdettek gyarapodni, mint II. Jó'sef alatt Magyar Orfzágban, úgy látfzik, hogy az említett Orfzágokban a' Tudományok mintegy 120 eſztendökkel elöbb kezdettek éledni, és virágozni. De azt még sem mondhatjuk, hogy az említett két fzáz húſſzor magasabban állanak a' tudományokban, és fzép mesterségekben. —

Azt se mondja senki, hogy egy illyen kevert nemzetü, és ajakú Orfzágban, mint a' millyen a' mi áldott Hazánk, mellynek a' Magya-

rok

rok alig teſzik felét, a' magyar tanítást lehetetlen béhozni. — Mert Statistika Dátumokbol bizonyos az, hogy Magyar és Erdély Orſzágban a' Magyarok ſzáma jóval is többre megy minden közöttünk megtelepedett idegen Nemzetbélieknek ſzámánál, és ezeknek is majd fele érti a' magyar nyelvet: a' nem értő tsekélyebb réſz pedig nem köteles e' magát az uralkodó Nemzet nyelvéhez alkalmaztatni? —

Azt se vesse senki ſzememre, hogy fontolatlan tanátsommal a' deák nyelvet felettébb megtsökkenteném, vagy talán egéſſzen feledékenységbe is hoznám Nemzetemnél. — Ez nem ſzándékom. Hiſzem fellyebb mondám, hogy a' deák nyelvre ſzorgalmatosan kellessen tanítani azokat, kiknek arra elkerülhetetlen ſzükségek vagyon, mint a' millyenek a' jövenbőbéli Papok, Bírák, Ügyvédök, és mind azok, kik a' jó ízlést, és böltsességet eredeti kútfőkből akarják meríteni. Azoknak sem ajánlhatom eléggé a' görög és deák nyelvet, kik a' Poézisra hajlandók lévén, abban tökélletesedni akarnának. A' mire intette Horatius a' Rómaiakat:

— — — vos exemplaria græca
Nocturna versate manu, versate diurna.

ugyan arra intem én is a' mi Költőinket: éjjel, 's nappal forgassátok a' görög és deák Irókat, ők a' jó ízlésnek az æsthetikai gondolatoknak tanúltt mesterei. A' mai legtudósabb, legmíveltebb Európai Nemzeteknél nem tsak némelly Tudományok, hanem azoknak egéſz serege a' Nemzet' nyelvén taníttatik, 's azért feledékenységbe ment e' közöttök a' deák nyelv? Nem értik

tik e' az ő Tudósaik tökélletesebben a' classikus Authorokat, nem írnak e' velősebben, és tiſztábban deákúl, hogy sem mi, kik a' mi nyomorúlt konyha deákságunkkal olly nagyra vagyunk? — De külömben is a' puſzta deákság magában még senkit tudóssá nem téſzen. *Sonnenfels*, ez a' nevezetes német Tudós bizonyitja egyik munkájában, és sajnálom, hogy hamarjában eſzembe nem jön, mellyikben — de ő bizonyítja, hogy Hazánkban való útazása közben nem egyſzer kért tőle alamizsnát egy két kanáſz legényke, kik őtet ezért alkalmas deáksággal ſzóllitották meg: ezeket, gondolom, a' deák nyelvnek legbuzgóbb védelmezői sem fogják talán tudósoknak tartani. — És a' hajdani Róma vidékein nem beſzéllettek e' a' borju páſztorok is deákul, és tudósabbak voltak e' ezért a' mai borjú páſztorainknál, vagy gulyásainknál? —

V. *A' tudományos dolgoknak nemzeti nyelven való megírása.*

A' nemzeti nyelv az a' tsatorna, mellyen a' tudományok, és haſznos találmányok a' Nemzetnek minden soraival a' legrövidebb úton közöltetnek, és a' Nemzet kebelében leghamarább elterjednek. Mind addig tsak lassú lépésekkel haladhattak elő Európában a' valóságos Tudományok, míg azok idegen nyelven taníttattak, és írattattak, így a' Nemzetnek legnagyobb réſze előtt mintegy elrejtetett a' tudomány, mivel holt nyelven taníttatott az oskolákban, és írattatott a' könyvekben. A' tanúló ifiúság legbe-

betsesebb idejét előbb a' deákságnak megtanúlására áldozta, és azután, a' mint igen helyesen mondja Aristoteles, *a' rák héján rágódott*. A' közép időben tsak a' scholastica Filosofiának kevertt zürzavarjával veſződtek, és az üres Systemáknak koholói egymás ellen nagy lármával ugyan, de tsekély haſznnal tsatáztak: hogy azonban illyen oskolai versengések között a' tanúló Ifiúság henyélve töltötte idejét, és mind az, a' mit tett, abban állott, hogy Tanítójának állításaihoz esküdött. — Az újabb időben általlátták ezt a' hijában valóságot, az okosabbak rá untak a' ſzüntelen való tzivódásokra, és üres Subtilitásokra, a' tsupa lehetőségek orſzágát, mellynek a' valóságos világban olly kevés haſzna vagyon, megeléglették, és tsak a' valókrol kezdettek elmélkedni, tsak a' köz életre vontt böltselkedés maximáit követni. — De kiváltt akkor ſzünt meg a' sok üres ſzó hang a' tudományokban, midőn ezeknek tanításában egy holt nyelv helyett az anyai nyelvet vették fel, és a' tudományok tárgyait nem deák, hanem ſzületett anyai nyelveken írták. Tsak ekkor kezdettek a' tudományok otthon lenni, és a' Nemzet sajátjává válni. Éſzre vették ezt a' mai tudós, és mivelt Eúrópai Nemzetek, az Anglusok, Frantziák, és Németek, 's azért akármelly jól tudják, 's értsék is a' deák nyelvet, de tudományos könyveiket tsak saját nyelveken írják. Az Európai nyelvek között az Olaſz nyelv volt az első a' kimíveltetés sorában. Már a' XIV. ſzázadban három első rangú Írók voltak, Dante, Petrarca, és Boccacio, kik az olaſz nyelv tsinosításában

ban nagyon haſznos ſzolgálatot tettek. — Később-ben az olaſz Literatura a' *Medicisek* és *Estek* alatt ſzépen virágzott, noha ma valamennyire megtsökkent. — Mennél ſzámosabbak valamelly Nemzetben ennek nyelvén írtt tudós munkák, annál tudósabb maga a' Nemzet is, annál jobban virágoznak kebelében a' tudományok is. Látjuk ezt, és tapaſztaljuk a' mai legvirágzóbb Európai Nemzetekben. A' tudomány, és igazság betses ugyan minden nyelven, de azokat még is anyai nyelvünkön mind kívánatosabban olvassuk, mind pedig tartósabban botsátjuk elménkbe. —

Úgy tetſzik, erre mind eddig keveset ügyeltek Tudósaink. Ha tartós elmélkedéseiknek betses gyümöltseit, és elmetöréssel ſzerzett tudománnyokat egy holt nyelven leírhatták, azt gondolták, hogy már eleget tettek kötelességeknek, meg nem gondolván, hogy így egéſſzen eltéveſztették tzéljokat. Mert a' Szerző azért írja tudós munkáját, hogy Nemzet fiaival a' haſznos esméreteket, és kitalállt igazságokat közölje, őket taníttsa, és Nemzetében a' tudományokat gyarapítsa: a' könyvírásnál az elhíresedés öſztönül ſzolgálhat ugyan, de végtzél nem lehet, az úgy is követi az igaz érdemeket. Tudósaink deák nyelven írott munkáikkal tsak azoknak haſználhattak, kik a' deák nyelvet értették, az az: a' Nemzet legkisebb réſzének, 's így tudós igyekezeteknek haſzna a' Nemzet legnagyobb, 's legſzámosabb réſzére nézve tellyességgel elveſzett. A' deák nyelv által Tudósaink Hazánkban mintegy különös *ordót* állítottak fel, mellynél, mint régenten az Egyiptomi Papoknál,

volt

volt minden értelem, és tudomány, de a' község előtt elrejtetett, egy *hieroglyphusi* írás módját hozván bé közinkbe, mellyet tsak az ő Felekezetekhez tartozók értettek, de a' sokaság előtt érthetetlen volt: ugyan ezért nálunk a' Tudományok közönségesen ki sem terjedhettek. — Ez nem is lehetett másképp. Meg kell ott a' tudományos culturának vagy állapodni, vagy tsak rák módjára lassan haladni, a' hol a' tudomány tsak a' tanúlttaknak titka. — Volt okom tehát állítani, hogy Tudósaink deák nyelven írván könyveiket, eltéveſztették tzéljokat. —

Akármelly Nemzetben is tsak annak élő nyelve által lehet közönségessé a' tudomány, tsak a' Nemzet nyelvén írott tudós munkák által juthat a' miveltségnek bizonyos gráditsára. Lehetnek valamelly Nemzetben sok derék Tudósok, de a' Nemzet azért ſzembetünőleg nem híresedik. Például lehet Dania, a' hol a' tudós nyelvek által ſzép tudományra jutott Férjfiak vagynak, de maga a' Nemzet mennyire vagyon culturájára nézve akár Angliától, akár Német Orſzágtol? — Hijjában! Európában megſzünt ma már a' deák nyelv a' tudományoknak és nemzeti culturának tsatornája lenni: sőt ollyan tudományok is vagynak, p. o. a' hadviselés, és hajózás, mellyek deák nyelven nem is tenyéſzhetnek.

Nem tsak anyai nyelven írtt eredeti munkák, hanem a' talpra esett fordítások is nagyon segítik a' nemzeti nyelvnek előmenetelét, és tudományos kifejtődését. Ezen az úton jártak a' mai tsínos, és míveltt Európai Nemzetek is. Előſzör is a' régi görög és római classicusok fordí-

dításán kellene kezdenünk *). Athena és Róma tanították a' tudományokra, józan gondolkodásra, és emberiségre mind azokat a' Népeket, mellyek nyelveknek darabosságát és szokásaiknak vadságát letették. Soha *Gellert*, *Klopstok*, *Lichtvern*, *Pope*, *Joung*, *Tasso*, *Guarini*, *Racine*, *Boileau*, és mind azok a' Német, Anglus, Olasz, és Frantzia Írók, a' kik remek munkáik által a' halhatatlanság koszorúját fűzték homlokaikra, anyai nyelveknek szépségében, és tisztaságában annyira nem emelkedtek volna, ha a' régi görög és római classicusokat olly nagy szorgalommal nem tanúlták volna. Ezen okból mondotta a' mi nevezetes *Kollárunk* is, midőn Popenak ezen Magyar fordítása: *Az Ember' próbája* adattatott kezébe: *Sokkal kedvesebben venném, ha valamelly görög, vagy római classicusnak fordítását nyújtanák kezembe: mert alig hidjem, hogy egy ollyan anyai nyelvben lehessen ékesen írni, helyesen gondolkodni, és a' nyelvet tökélletesíteni, mellyben a' régi classicusok nem olvastatnak.* — Ezek után felettébb betsesek a' nyelvre, és tudományos culturára nézve a' mai tudós, 's míveltt Európai Nemzetek derék munkáinak fordításai is: így gazdagítják egymást, és költsönösen nevelik Literaturájokat a' Frantziák, Anglusok, és kiváltképpen a' mi derék szomszédink a' Németek, a' kik legfellyebb is egy két esztendő alatt leforditják nyelvekre mind azt, a' mi jó, szép, és tudományos jön ki ama' jeles két Nemzeteknél.

Az

*) A' kezdet megesett, tsak folytassák Tudósaink!

Az Anglus látván, hogy azt, a' mi idegen nyelvben ſzép, hathatós, és felséges, jól eltalálva, az eredeti Szerző' értelmének kimerítésével ſzerentsésen fordították, illyen fordítást többre ſzokott betsülni magánál az eredeti munkánál. — Járjunk mi is ezeknek a' már kitsinosodott Nemzeteknek nyomdokain, a' régi és újabb tudós nyelveken írtt halhatatlan munkák közül mennél többeket, és mennél nagyobb ſzorgalommal fordítsunk nyelvünkre, így el nem maradhat nyelvünknek bővítése, tsinosodása, és kedves Nemzetünknek a' tudományokban ſzerentsés gyarapodása.

Nagyon sokat teſznek a' nemzeti Literaturának éleſztésére, gerjeſztésére, és gyarapítására a' jutalom mellett feltett kérdések is. Már maga a' jutalom hathatós öſztön lehet az Írónak arra, hogy erejét a' tudós Kérdés megfejtegetésére fordítsa; de ha a' jutalom elnyeréséből a' megérdemlőre háromló ditsőséget nézzük, (a' mire a' nemesebb ſzívüek úgy is legjobban néznek) így valóban nem kevés serkentésekre ſzolgálnak a' nemesebb Lelkeknek a' jutalmas Kérdések. A' honnan a' mai pallérozott Nemzetek közönségesen élnek ezen öſztönnel az elméknek felgerjeſztésére. Nintsen ma egy Európai tudós Társaság is, melly eſztendőnkint egy vagy több kérdéseket jutalom mellett ne tenne fel a' megfejtésre, így a' legdítséretesebb vetélkedésre lobbantván a' tehetős elméket; 's nem lehet tagadni, hogy íllyen jutalom tételek által már sok mind eddig homályban lebegő tárgyak óhajtott felderülésre virradtak. — Tsak

a'

a' Koppenhágai Universitás 1816. eſzt. hatnál több jutalmas kérdéseket, a' Breslaui Universitás is hatot tett fel; hogy a' kir. Prussus Tud. Akademiát, a' Göttingai, Amsterdami 's a' t. tudós Társaságokat ne említsem. Söt még az Oroſzok is, noha későbben fogtak önnön kimíveltetésekhez, hazafiúi buzgóságtol éleſztetve, gyakran nem megvetendö sommákat teſznek fel jutalomúl, hogy nyelveknek, 's Literaturájoknak virágzását siettessék. — Áldott emlékezetben van még ma is *Boyle*, ez a' nemes ſzivü Filoſofus, és terméſzet búvára, a' ki eſztendei jutalom tételével olly ſzép ſzolgálatot tett mind a' kereſztyén Religiónak, mind a' tudományok gyarapodásának: néki köſzönhetjük *Derhámnak* két megbetsülhetetlen munkáját, mellyeknek eggyikét *) anyai nyelvünkön is olvassuk. Nem csak Hollandia, hanem az egéſz tudós világ is tiſzteli *Teylert*, tiſzteli *Stalpot*, a' kik hasonlóképpen ſzép somma tökepénzt hagytak illyen jutalomtételekre. —

De hála a' Magyarok Istenének! nem vagyunk kéntelenek mind csak idegen példákat említeni. A' mi Hazánkban, és Nemzetünk között is támadnak, ha még most csak kitsinyben is, *Teylerek*, és *Stalpotok*, kik jutalomtételekkel serkentik, és gerjeſztik a' literatori munkásságot.

*) Lásd Physico Theologia, az az: az Isten lételének és tulajdonságinak a' Teremtés munkáibol való megmutattatása. Írta Angliában Derhám Viliam Vindsori Kanonok, 's a' t. Fordította Segesvári István Bétsben, 8-vo 1795.

got. Illyen ama' minden tiſzteletre méltó Hazafi, a' ki a' *Palótzság külömbféle tekintetben való megesmértetését* tizenkét Csáſzári species aranyokkal kívánja megjutalmazni *). Illyen ama' köz tiſzteletet érdemlett J——vics Úr, a' ki Pázmány Péter Kardinál, Hazánk legditsőségesebb Fő Papja' legtökélletesebb Biographusának Hunyadi Mátyás négy darab ritka aranyait ajánlya jutalomul *2). Továbbá: ezen kérdésnek: a' c. cz. cs-el való élés légyen e' helyesebb, vagy a' tz, ts-el való? a' nyelv philosophiájából vett rövid, 's tudós megfejtése egy Hazafitol 50 forinttal tiſzteltetik meg: az érdemes Hazafi Könyvnyomtató néhai T. Petrózai Trattner Ján. Tamás Táblabíró Úrtol pedig tizenegy nevezetes 's több darabokbol álló magyar könyvekkel ajándékoztatik meg *3). Örvendetes említést érdemel itt ditsőségesen uralkodó Királyunknak ſzületése napján 1818. eſzt. Februarius 12-dikén a' Georgikonban tartatott Helikon ünneplése, a' hol külömbféle munkák réſſzerint versekben, réſſzerint prósában elömutattatván, 800 forintbol álló jutalom határoztatott meg, hogy négy jelesebb férfiaknak, kik magokat Hazánkban a' Tudományok' elterjeſztésére nézve különösen érdemesítették, egyarányosan kioſztasson. — Azután a' Szerzetnek nagyobb botanicus kertjében boldogult Csokonai Vitéz Mihály jeles honni Poétánknak emlékezetére, és Kazintzy Ferentz Úr

*) Lásd Tud. Gyüjt. 1817. I. köt. III. Szám. 1. Jut. tét.
*2) Ibid. 1817. VI. köt. III. Szám. 1. Jut. tét.
*3) Ibid. 1818. II. köt. III. Szám. 1. Jut. tét. 's a' t.

Úr Literaturánk körül ſzerzett bokros érdemeinek tiſzteletére két fát ültettek. — De mindenek felett örök tiſzteletben léſzen a' háládatos maradéknál néhai Martzibány István, ki e' ſzent végre letett tőkepénznek kamatjából illyen jutalom kérdésnek tételét állandóúl eſztendőnkint rendelte. — Különös említést érdemel itt, hogy Hazánknak egyik nagy lelkű Dámája Mélt. Pongrátz Theresia Grófné, néhai Motesitzky János Úrnak özvegye ditső hazafiúságból a' nemzeti nyelvnek virágzását ohajtván és tehetsége ſzerint előſegélleni kivánván, Nádasdrol Tek. N. Posony Vármegyéből 1821. eſzt. Pünkösd Havának 25-dik napján költ, és a' nagy érdemű Martzibányi Familia Intézetére ügyelő kiküldöttség Előlülőjéhez küldött Levele ſzerint eſztendőnkint, a' míg hoſſzú kiterjedésre nagyon méltó élete engedi, mindenkor köz folyamatban lévő pénzben két jutalom kérdés feltételére 100 és 100 forintokat olly bölts kinyilatkoztatás mellett ajánlani méltóztatott: hogy az egyik jutalom kérdés korosabb Tudósoktol, a' másik pedig egyedül tsak tanúló ifiaktol felváltva hol a' törvény, hol az orvosi tudományokbol magyar nyelven fejtessék meg. És minekutánna az említett Mélt. Grófnénak ezen érdemes hazafiúi áldozatja a' Martzibányi Familia tudva lévő Intézetére ügyelő Kiküldöttség által Hazánk ſzeretve tiſzteltt Nádor Ispánnyának egéſz alázatossággal béjelentetett, és a' mindenféle ſzép, és ditső igyekezeteket kegyesen oltalmazó Felsége Királyi Fő Hertzeg ezen új tudományos Intézetre is hatalmas pártfogását is kiterjeſzteni méltóztatott: azonnal 1821-

dik

dik, és 1822-dik eſzt. a' két két jutalom kérdések a' Magyar Nemzeti Museum által ki is hírdettettek. Ezen áldozat a' Haza oltárára a' nemzeti Literatura ügyében letéve annál nagyobb figyelemre, és magaſztalásra méltó, mivel tudtommal ez az első áldozat Hazánknak érdemes Leányai közül, melly idővel több követőkre találván a' sok réſzekből egy nagy tekintetű halom fog nevekedni, és a' lassan folydogáló tsermelye többeket felvévén magába, egy méltóságos folyamatú és bő medrü folyóvá ſzaporodni. — Hiſzen a' Párisi Akademia is hatvan ezer frankot oſztogat; ez sem egy napi áldozat! Illyen jutalommal járó serkentéseknek, és buzdításoknak mulhatatlan következése a' nemzeti Literaturának ſzapora lépésekkel haladó gyarapodása.

Az említtettekből láthatták az én olvasóim, hogy voltak, 's ma is vagynak édes Hazánk' kebelében, a' kik nemzeti nyelveket kedvelvén, Literaturánkat egéſz tehetségekkel, 's tüzes buzgósággal elősegíteni; 's Íróinkat nagy lelkü jutalmakkal serkenteni édes kötelességeknek tartották, és tartják. G. Festetics Györgyök, Szétsényi Ferentzek, Telekiek, Martzibányok örökre kellemetes nevek leſznek honni Literaturánknak történeteiben. Tellyesen nem ſzükölködünk ugyan Mœcenások nélkül, de ha mind azok volnának, kik lehetnének; ha a' külsőt többre nem betsülnék a' hazainál; ha nagy jövedelmeiknek tsak ſzázad réſzéből áldoznának is valamit Literaturánk elömenetelére, úgy talán azon a' poltzon állanánk, mellyen más Európai tsinos Nemzetek diſzeskednek. — Egy Frantzia Dáma

azt

azt mondá ama' tudós Bentleyről, hogy meg tudná ugyan mondani húsz nyelveken, miképp nevezzék a' széket, de nem érti, miképp kellessen azon ülni: nem ok nélkül mondhatom sok régi és újabb Magyar Bentleyenkről; hogy ha mindjárt ezen szótskát — leves — húsz nyelveken tudják is nevezni, de alig van mindennap húsleveskéjek, ha tsak egy vendég szerető jó barát nem hijja őket egy két tál ételre. Elég az — nékem is vagyon szerentsém, és szomorúságom egyszer'smind ollyan szép eszü, és bő tudományú, e' mellett szoros erköltsi szabású, és nagyon ditséretes igyekezetü egy pár férfiakat esmérnem, a' kik jó neven veszik, ha őket ebédre hijják, vagy tsizmáikat megfejeltetik. De ezekről a' ditső Minervai Athletákrol — kész akartva és helyes okokbol — halgatok itt, e' helyett inkább a' múlt időkből említek némelly tanúkat, úgy, a' mint eszembe jutnak, a' szoros chronologiai rendtartásra való ügyelet nélkül.

Homerus, feltévén, hogy élt a' világon, a' záratlan ajtók előtt kenyérszeleteket kéregetett. *Plautus* hogy magának, és az övéinek szükséges élelmet szerezzen, napszámban őrletgetett, és azt az üres időt, mellyet ezen unalmas munkája engedett, vig játékok irására fordította. *Xilander* hogy egy portió levesre szert tegyen, oda adja Dionra tett classicus jegyzéseit, általlátván, hogy még is jobb tudós jegyzések nélkül ellenni, hogy sem étlenségében meghalni. *Camœns* az Ispotályban sinlődve emésztődik meg. A' legsanyarúbb környülállások között nyavalyogtak, mint a' szegénységnek megannyi hősei,

hősei, *Castel Vetro*, (Aristotelesnek Commentatorja) *Agrippa Cornelius* a' Necromantikus, *Bodinus*, a' ki Montesquieunek jeget tört a' törvények lelkéről írott halhatatlan munkájához; *Tasso*, a' kinek egykor egéſz hétig élni kellett költsön kért tallérbol; a' kit ſzüntelen üldözött a' mostoha sors, akármerre fordúlt; *Borghese Pál*, jóllehet tizenöt kézi mesterségeket értett, ezek között a' Költés mesterségét is, végre az éhelhalásnak kegyes karjai között ſzenderedett el; *Cervantes* is úgy járt quoad punctum œconomiæ, mint az ő herosa; *Milton* ſzámkivetve pártfogás nélkül ögyeleg; *Buttler*, az a' nevezetes Költő, minden rátartósága mellett is, igazán ſzolván, éhel halással végezte életét. *Duchesne* a' történet iró, *Baudoin* az Akademiának tagja, *Vaugelas* a' Linguista; *Du Ryer* tragicus Költő, és a' Koránnak derék fordítója, minnyájan a' ſzükölködéssel küſzködtek: *Dryden* egy Könyvnyomtatóhoz ſzegődött, de a' ki az érdemet nem tudta betsülni; *Otvey* koldus volt, és egykor olly éhes, hogy a' nyújtott darab kenyerét olly mohón falta fel, hogy abban lett halála; *Johnson* úgy halt meg, a' mint élt — nyomorúságban — nem külömben *Goldschmith*, mint útſzán járó Flautista Európát béſzédelegte, és mint önnön gyilkos fejezte bé életét. *Rousseau* musikai nótákat ír, mivel filosofusi nótáit nem értik. *Gellert* egy pár nagyon jó kötetekért egy pár jó garast kap; *Bürger*, jóllehet felettébb polgári módon költeményes eſzü, tsak tengődik, a' mi valóban meg nem fér a' díſzes polgári gon-

dolkodással; *Sonnenberg* elfeledésbe jön, és egy más Genie, *Schiller* szegénységben halálozik meg.

Illyen volt sorsok azoknak, kiknek neveiröl tsak tiſztelettel elegyes tsudálkozással gondolkodunk; illyen volt sorsok azoknak a' Férjfiaknak, kiknek munkáikkal a' Nemzetek méltán büſzkélkednek, a' nélkül, hogy egyſzer's-mind megſzégyenüljenek. — Én azon megtöltözött temérdek nagy medentzéböl, mellyben illyen tudós Martyroknak neveik egymáson halmozva hevernek, két újom végső hegyeivel itt tsak egynehányat húztam ki, hogy öket a' gondolkodó Közönség eleibe egy kis elmélkedés végett állítsam. — Nem botsátkozom én mélyebben ezen ſzenteltt neveknek Biographiájába, nem visgálgatom, mennyire érdemelhette meg talán egyik vagy másik a' mostoha sors tsapásait önnön hibája által: itt éppen olly meglepő felvilágosítások adnák elő magokat, valamint akkor, ha némelly Íróknak nem annyira elme — mint inkább pénzbéli jó állapotjokrol — tétetnének holmi visgálódások. De ſzabad légyen ide egyetlen egy kis glossát függeſztenem. Nem tetſzhetik e' képtelennek, midőn azon nagy férjfiaknak nyavalygását meggondoljuk, ha látjuk, miképp erölködnek egy réſzröl a' képző és tanító Intézeteknek tökélletesítésén, hogy az embereket a' tanúlásra, a' tudományoknak ſzeretetére, és betsülésére gerjeſſzék; hogy azonban más réſzröl a' kitanúlttakat nyomorogni, és ſzükölködni hagyják? Mire valók ezek a' megfeſzített nemes erölködések, ha foganatosan jutalmazó körök hibáznak? Mire való a' Tudósoknak és jeles mes-

te-

tereknek ez a' hyper népesítése? E' magyar Hazának több városaiban magas emeletü diſzes oskolák állanak, és tsak egyetlen egy alatsony ház sintsen, a' melly azokat, kik onnan tudománnyal megrakodva kiköltöztek, a' ſzükölködés ſzennyétöl megmentené — Magyar Orſzágnak tsak egy Gymnasioma sintsen, melly egy kis titkos ajtón a' véle ſzorosan öſſzekaptsoltt, és a' Tudósok eltartására rendenlt épületbe vezetne. —

Nem tagadhatjuk, hogy nálunk a' ſzegény Aristoteles többnyire még mind botskorban jár, 's a' kik a' Literatura pályáján futnak, nagyobb réſzint olly kellemetlen sorsban vagynak, hogy ſzép elméjeknek ſzüleménnyeit vagy magok megeröltetésével, és kéſz veſzteséggel adják ki; vagy ki nem adhatván, a' feledésnek örök örvénnye nyeli el azokat. Melly sok derék munkákat megmenthettek volna ettöl azok, a' kik a' mosolygó ſzerentsének ölében pazarolva arra veſztegetik hő értékjeket, a' mi sem nékik betsületjekre, sem a' Hazának javára, és ditsöségére nem válik. — De ugyan mi okozza nálunk a' Mœcenásoknak ritka tüneménnyeit? — Nem az okozza e', hogy tiſztelt Nagyjaink lemondván Hazánk jól neveltt Szépjeiröl, a' Külföldiek karjaik között keresik házassági boldogságokat? Tsuda e' oſztán, ha illy külföldi ſzövetség eloltja bennek nemzeti nyelvek iránt való hazafiúi lángokat? És Nagyjainknak neveltetése kedvezhet e' nemzeti Literaturánk megkedveltetésének és gyarapodhatásának? Tudjuk, hogy serkedö Iſjúságokban többnyire idegen, és egéſſzen másképp gondolkodó, és érzö nevelökre bizattatnak, holott hon-

munkban sokkal alkalmatosabbak vagynak náloknál. — Továbbá, szokássá lett Nagyjainknál az ő gyenge Nevendékeiket elsőben is idegen nyelven beszéltetni: ezen kezdik dadogásokat, azután nevekedvén több idegen nyelvekre is taníttatnak, mellyek mintegy anyai nyelvekké válnak: 's utoljára mintegy ráadásúl tsak ugyan tanúlják nemzeti nyelveket is, hogy legalább szegény magyar Jobbágyaikkal a' szükség idején beszélhessenek. Most már tsudálhatjuk e', ha Napkeleti ősi nyelveket, melly olly kellemetesen zengett ditső Eleinknek ajakain, de a' mellyhez tsetsemős koroktol fogva nem szoktak, darabosnak, durvának és nehéz kimondásúnak tartják, végre megvetik annak tudós mívelőivel és tsinosgatóival együtt? — De ha mindjárt jártosak is némelly Nagyjaink anyai nyelvünkben, sőt ezt betsülik is, de gyakran idegen városokba veszik költséges lakásokat, idegenekkel társalkodnak: ez ha egéſſzen el nem oltja is, de nem fogyasztja e' azt a' nemes lángot, melly a' nemzeti Culturát és fényt kettőzött lépésekkel tudta volna gyarapítani? —

De visszatérek felvett útamra, mellytől ezen tsekély eltérést talán örömest megbotsátja a' hazafi szívű olvasó. A' honni nyelv kimívelésének, 's a' tudományok terjesztésének nagyon hathatós eszközei az újságleveleken kivül, a' folyó tudományos munkák, a' héti vagy hónapos írások, mellyeken több tudós elmék együtt dolgoznak. Illyen tudományos írások a' Német Birodalomban a' politikai újságokon kivül 150 volt folyamatban, Frantzia Országban 363, N. Britanniában 260, (tsak magában Londonban

52. *) Az egyesült Észak-Amerikai Tartományokban 364, Orosz Birodalomban 13, (Pétervá-

*) Az itt következő Londoni Journáloknak, és Újságoknak általnézése hiteles kútfőből van merítve.

Minden reggel megjelennek Ministeriális újságlevelek: The Morning Post; the new Times. Neutralis újs. lev. The public Ledger. Opposit. újs. lev. The Times; the Morning advertiser; the Morning Herald; the Morning Chronicle; the British Press. Minden estve, Minist: The Courier; the Sun. Neutr: The Traveller. Oppos: The Globe; the Star; the Statesman. — Hetfön, Szerdán, Pénteken estve: The Evening Mail; the London Packet; the London Chronicle. Kedden, Szerdán, Vasárnap estve: The Commercial Chronicle; the Englisch Chronicle; the general Evening Post; the St. James Chronicle. Szerdán estve: The Britisch Mercury; the philantropie Gazette; the Moderator. Kedden és Pénteken estve: Courier de Londres. Kedden és Szombaton estve: The London Gazette (udvari újság). Vasárnap estve: Baldwin's Journal; the Literary Gazette; the Miror of Times; the provincial Gazette; the Westminster Journal. Vasárnap reggel: The Dispatch; the Englishmann; the independent Whig; Duckitts Dispatch; the Legislator; the Monitor; the Sunday Advertiser; the weckly Intelligencer; the Constitution; Minister. még The Antigallical Monitor. Vasárnap és Hetfön reggel: Oppos. Bell's Messonger; the National Register; the Neptune; the Champion; the News; the Examiner. Neutr: The Ob-

várában 9). Svéd Orſzágban 26 Tud. folyó írások adattak ki 1812. eſzt. — Ez illyen folyó munkáknak nagy ſzükében vagyon ugyan még ſzegény Magyar Nemzetünk; de jámbor ſzándékú

's

Observer. Hetfön reggel: The Farmer's Journal. Kedden reggel: The Law Chronicle. Minden harmadik héten: The Husband Cry (Policzei újs.). Minden Hetfön: The Literary Advertiser.

Az Angliai Journalistikának termékenységét, és azon ſzoros pontosságot, mellyel az Anglus folyó Irások expediáltatnak, képzelhetjük a' következendöből: Valamint Lipsiában az új piatz, úgy Londonban á' Pater noster úttzája, és némelly határos úttzák a' Könyvkereskedésnek legelevenebb pontja. Az Anglus hónapos Journalok minnyájan a' legnagyobb pontossággal jelennek meg minden hónapnak utólsó napján, hogy a' Provinciákba és Koloniákba való elküldetések egyſzer'smind megtörténhessen, a' honnan minden hónapnak utolsó napján mindenkor több pakoltatik öſſze a' Pater noster úttzájában 2000 Bollotoknál, 's 60,000 Journal füzeteknél, és a' cultivált földnek minden réſzeire elküldettetik. Londonban a' Longman, Hurst és Comp. legnagyobb könyvkereskedési Intézetében az Irófzobák azon Tartományok ſzerint vagynak megjelelve, a' hová az elküldetések és levelezések mennek. A' honnan az Irófzobák az ö bémeneteleiknél a' Keleti, és Nyúgoti Indiának, Éſzaki Amerikának, Déli Amerikának, Portugalliának, és Spanyol Orſzágnak, Frantzia Orſzágnak, és Hollandiának, Német Orſzágnak, és éſzaki Tartományoknak jegyeivel vagynak megkülömböztetve.

's jó igyekezetü Tudósainknak ditsőségekre légyen mondva! még sem vagyunk tellyességgel ezek nélkül. A' két Politika újság Leveleken kivül vagyon 1817. eſzt. kezdődött *Tudományos Gyüjteményünk*, mellyben mindjárt támadásának kezdetén 80 tudós Hazánkfiai vettek réſzt: nem épitünk talán a' levegőben, ha azzal a' kedves reménységgel biztatjuk magunkat, hogy hová tovább több Tudósaink ſzövetkeznek öſzve, hogy ezen áldott Jelenetnek, melly nélkül eddig is kár volt ſzükölködnünk, nagyobb állandóságot, díſzt, és kiterjedést ſzerezzenek. — Még egy illyen tzimü: *Egyházi Értekezések és Tudósitások* betses folyó Irás kezdődött 1820. eſzt. mellynek Kiadója ama' terjedt tudományú és esmért hazafiúságú Fő Tiſztelendő *Horvát János* Úr, Rudinai Apátur, és Veſzprémi Kanonok, a' ki a' theologiai tudományoknak anyai nyelvünkön leendő irását és terjeſztését vette tzélúl: ezen haſznos irásnak folytatása, és vezetése végett tartós egéſzséget, és ſzámos eſztendőket ſzívéből kíván a' tiſztelt Kanonok Urnak a' tudományoknak minden barátja. — A' *Pannonia* folyó irás 1819-től fogva Gr. Festetits ügyellete alatt járt ugyan még, de az Előfizetők tsekély ſzáma miatt megſzűnéséhez közelgetett, vagy meg is ſzünt. — Még két folyó munkákat, mint annyi kedves illatú virág füzeteket említek, mellyek, a' mig voltak, nagyon tetſzetősen díſzlettek virágozni indúltt Literaturánknak termezején. Az egyik a' *nemzeti Gazda* volt, mellyet T. T. Kis-Szántói *Pethe Ferentz* Úr öt eſztendeig nemes magaelſzánással, példátlan ſzorgal-

galmatossággal, és a' legtiſztább hazafiúi érzéssel majd nem tulajdon költségén folytatott: mert tsekély ſzámú Előfizetői a' nyomtatási költségeket koránt sem pótolták ki, nem hogy jutalmat ſzereztek volna a' nemes ſzívű fáradozónak. Igy áldozott e' jó Hazafi a' Haza oltárán, vagyonnyát a' köz jóért nem kémélve, fáradtságait nem sajnálva, a' vele egy időbéliektől érdemeihez képpest nem eléggé betsültetve, és majd tsak a' háladatos maradéktol áldatva. Sajnálni lehet, hogy tovább nem oktathatta Nemzetét a' tökélletesített mezei gazdaságnak Főtételeire, nem gyarapíthatta közöttünk, és betsültethette a' föld mívelést, ezt a' minden mesterségeknek királynéját, a' kereskedésnek és meggazdagodásnak soha ki nem apadó kútforrását. Megſzünt ez a' betses héti írás 1818. eſztendőnek második felében. — A' másik az *Erdélyi Museum* volt, a' jeles érdemű T. T. Döbrentei Gábor Tábla Bíró Úrtol kiadatva, és egy eſztendei folyamatja után ez is véget ért 1818. eſzt.

Itt a' magyar munkákrol ſzolván, talán helye léſzen annak, ha az olvasó Publikumrol, a' Könyvnyomtatókrol, és árosokrol, ha mind futtában is, értekezem. Jóllehet a' mi Íróink Hazánkban olly fényes pályát nem futhatnak, mint az Anglusok: Frantziák és Németek, a' kik tellyes örömmel vehetik kezekbe a' tollat, tudván, hogy, ha munkájok kedvességet nyerend, azt nem tsak nagy kiterjedtségű Hazájokban, hanem egéſz Európában, sőt a' Tengereken túl lévő világ réſzeiben is olvassák: de azért e' kisded Hazában sintsenek olvasók nélkül a' jól kéſzült magyar

gyar könyvek, a' mint ezt Gyöngyösi, Bárótzi, Csokonai, Kisfaludi munkáiknak többfzöri kiadásaik mutatják. A' mi Íróink arra a' fzerentsére ugyan még most, és talán jövendőben sem tarthatnak fzámot, hogy munkáikat a' bakon ülő Inasok, és a' piatzi kufárok rá értekben olvasgassák, mint Angliában: de arra még is rá mehetnek, hogy a' Publikumot mind inkább az olvasáshoz édesgessék, olvasóiknak fzámát hová tovább jobban fzaporítsák, és Literaturánkat a' Külföldiekkel megkedveltessék — ha, tudniillik, jól elkéfzülve egéfzen a' könyvírásnak adják magokat, és munkáikat vigyázva, és egéfz fzorgalommal kidolgozva írják. E' végre a' görög, és római classikusokat figyelmezve tanúlni fzükséges, és az újabb tudós Nemzetek remek munkáit követni felettébb hafznos. Örömmel említhetni itt, hogy *Mayr* Göttingai Professor (1806. eſzt.) Költőinket olvastatni, és magyaráztatni halván, Nyelvünknek édesen folyó kellemeitől megbájoltatva, azt egéfz buzgósággal tanúlni kezdette, és annyira vitte, hogy most már befzél, és ír magyarúl, és könyveinket folyvást olvassa. — Hogy azonban Orfzágunkban az olvasó Közönség nem olly terjedt, mint Német és Frantzia Orfzágban, és hogy sokan magyar Könyveinknek olvasásától még mind idegenkednek, ennek is fő okát a' deák nyelvben találom. Az Olafz Orfzágbol hozzánk költözött deák nyelvnek tartósabb uralkodása vagyon rajtunk, hogy sem azokon, a' kiknél egykori Hazája volt. Kitsinált, és tagadhatatlan igazság az, hogy a' Nemzet tsak önnön magából, maga által, és tsak

sa-

saját nyelvén mívelődhetik ki, tsak ez által tarthatja fenn Nemzetiségét, tsak ez által léphet a' fél vad állapotbol egy szelíd, és érett korra. Minden Nemzetnek valóságos culturája nem idegen, hanem saját nyelve mívelésével kezdődött, nevekedett, és idő folytával tökélletesedett. „A' „ Lélek, úgymond *Montaigne*, emeletenkint „ épít a' Literaturában, és Culturában.“ De minek kell itt a' talpkőnek lenni? Idegen nyelvnek e', vagy Anyainak? Kétség kivül ennek, így szóll *Herder*, másképp idegen jármat hordoz. — Mi pedig Magyarok mind e' mai napig nem az anyai, hanem az idegen deák nyelvet tesszük talpkövül, és végtzélul; ezt a' külömben szép és hasznos nyelvet nem úgy használván, mint eszközt, melly által tudományt és esmereteket gyüjthetnénk, és a' régi nagy Emberek' lelkébe béhathatnánk. Oskoláinkban, és nevelő Intézeteinkben a' fő arány a' deák nyelv: ez a' Talentomnak és tudósságnak a' Tanúlók között sinór mértéke. Legszebb időnk, nyers ifiúságunknak legdrágább esztendei, mellyekben a' nemzeti Literaturát megkedvelhettük, és valódi tudományt gyüjthettünk volna, a' deák nyelvnek kinyújtott, és veszödséges tanúlásával elrepülnek, a' mint *Seneca* böltsen mondja, nem annyira az életnek, és Hazának, mint inkább az oskolának tanúlván. — A' tanúlók kikerülvén az oskolából, és mindent a' deák nyelv szempontjából vizsgálván, a' nemzeti Literaturát pedig meg nem ízelítvén, az anyai nyelvnek édességét nem érzik; mivel bennek az egész érzést, és ízletet a' deákság (egy nyomorúlt konyha deák-

ság)

ság) elfoglalta. Magyar könyveket nem veſznek, újságokat, és folyó írásokat nem jártatnak, nem olvasnak. — De minek is olvasnának? hiſzen a' deák nyelvet úgy nézették, úgy tsudáltatták vélek, mint minden böltsességnek kövét, mint végső határt, mellyet meghaladni nem lehetne, akarni, bün volna — e' holt nyelvet végtzél gyanánt tekintvén, mivel azon rontsolva, 's megannyi barbarismusokkal folyvást beſzélhetnek, és írhatnak, úgy nézik magokat, mint tzélra jutott 's tökélletes Tudósokat: mire valók volnának tehát nékik a' magyar elmeſzülemények, munkák, könyvek? Hiſzen ök már a' fő böltsességre, az egyetlen egy tzélra, a' deák nyelv esméretére eljutottak. Igy bétellyesedik *Cicero* mondása: Multi ad sapientiam pervenire potuissent, nisi se jam pervenisse putassent. Végre is az imádott deák nyelv miatt portol meglepetve hevernek a' Könyváros boltokban a' munkák, a' nyomtatók elidegenednek a' magyar elmemívéknek kiadásától, 's lemondanak a' Szerzők megjutalmazásárol: mi tsuda, ha ekképpen tsak sinlenek, tsak nyavalyognak a' Magyar Múzsák, és a' Nemzet tudományos kifejtődése lassú lépdetsőléssel haladhat előbbre! — Az oskolákban volna annak helye, és ideje, hogy a' tanúlókban a' nemzeti tudományos, és olvasó Lélek felgerjeſztetnék, és elterjeſztetnék: itt lehetne ollyan eredeti Irókat nevelni, kik egykor majd ditsőségére válnának a' Nemzetnek. A' régiségnek legnagyobb emberei nem idegen, hanem anyai nyelveken írták halhatatlan munkáikat: még Verulami *Baco* is az Anglus Literaturának

ak-

akkori gyarló állapotjában a' Nemzet nyelvén írta még ma is nagy betsben lévő munkáját de „Augmentis Scientiarum“ mellyet azután deákra fordított. —

A' mi Könyvnyomtatóinkat illeti, ezek híznak meg többnyire a' Szerzők' agyvelejével, a' ſzegény Írók pedig elsoványkodnak. — Ez nem igazság. — Nem kívánnak a' Magyar Írók tudós munkáik után meggazdagodni, mint ama' Ferney Filosofus, mint Bayle, Diderot, Nicolai, Posselt, 's a' t. Literaturánknak ezen betses idő kora nintsen jelen, és talán még nagyon meſzſze vagyon: de sok költséggel, időveſztéssel, sőt gyakran egéſzségeknek rongálásával egybekaptsoltt fáradtságokért illendő jutalmat várni, és venni tellyes igazságok vagyon. Tsak akkor fejlik ki tellyes fénnyében a' lángéſz (Genie), ha a' Tudós a' táplálat gondjainak kerületén kívül él, és az Írók mindenkor illendő honorariumot veſznek.— Erre talán leghamarább eljutnának Tudósaink, ha magok között megegyezve arra tökéllenék magokat, hogy jelesen kidolgozott munkáikat ingyen, vagy alávaló árron kezeikből ki ne ereſſzék, így talán illendő jutalommal megkérettetnének. Lám a' Német Orſzági Könyvnyomtatók az Írókat, kiváltt a' nevezetesebbeket, jól fizetik, és gazdagon megjutalmazzák, e' mellett magok is tiſztességesen élnek.

Jöjjünk már Könyvárosainkra: de előbb ſzóljunk valamit az elődönek Könyvkereskedéséről. — Előbb gondolat, azután nyelv és írás. Előbb levelek és táblák, azután kötetek és könyvek. Alkman, Pienithusnak fia volt az első, úgy-

mond

mond Theodóretus, a' ki rendſzeresen (systematice) könyvet írt.

A' könyvekkel kétség kivül legelőſzör a' Zsidók kereskedtek. Az ő Iróik, kik Sopherimnek mondattak, másolásokkal (copiæ) már kereskedést űztek. Kiriath-Sepher város Palæstinában, a' hol a' Hebræusoknak nemzeti Könyvtárok volt, ugyan az ő Sopherimjeknek az a' helyek volt, a' mi ma a' Németeknek Lipsia. — Kiriath-Sepher magyarúl ennyit téſz: „Könyvek városa.“

Elevenebbek voltak a' genialis Görögök. A' Könyvírók (*βιβλιογραφοι*) és leírók (*ταχιγραφοι*, vagy *ελλιγραφοι*) néminémü tzéhet formáltak. Ezen utolsóbbak kereskedést üztek, talán inkább a' munkák elterjeſztése végett, hogy sem *nyereſkedésből*. — Ők annak neveztettek, a' mik voltak, (*βιβλιοπολαι*, *βιβλιοχαπηλοι*) Könyvárosoknak. Magános emberek, magok a' Familiák fejei is, a' kik leírókat (másolókat) tartottak, (Cicero, Juvenalis, etc.) azoknak productumaival kereskedtek. Igy Atticus, igy Hermodorus; ez tekintettel, és kiterjedéssel. Hermodorus kereskedik: mivel? Könyvekkel és böltsességgel. Igy kérdezkedtek a' vevők. Nem sokára egy nemesebb kereskedési formát vett magára a' könyvek eladása: Athena birt már rendes könyváros boltokkal, voltak a' Literatoroknak bizonyos öſſze gyülekező helyeik is. Zeno itt esmérkedett meg Cratessel.

A' Görög mustra gyorsan és tüzesen érdeklette az energikus Rómaiakat, ezeknek Literaturájokat, 's ez által a' könyvekkel való kereskedést. A' leírók, és eladók (közösen Librarii) buzgón

gón munkálkodtak. Augustus, ez a' Fejedelmi Mœcenas, a' tudományoknak kedvellője, tiſztelője, és jutalmazója ezen gazdag haſznú kereskedési ágnak kifejtődését siettette. A' Könyvkereskedés virágzásba indúl. A' két Sosiusok megkülömböztetik magokat. Nagy gondjok volt a' másolások' ſzépségére, hibátlanságára, és a' kötéseknek ízléssel tellyes elintézésére. Kereskedő boltokat állítottak Vertumnus Templománál, 's Janus oſzlopainál *). A' könyváros boltok ſzaporodni kezdettek. A' *Sigillaria* útſzában volt egy *2), és a' Cæsar Forumjánál a' másik *3). A' Concurrentia, melly a' Kereskedésnek éltető gyökere, nevelte a' kelendőséget és ſzorgalmat. A' Bibliopolák ſzáma mind egyre ſzaporodott. Trypho *4), mint helyes belátású, jó ízletü, és köz jóra termett Férfiú jelesen kitünik. Minekelőtte másolásait az eladatás végett kitenné, Quintilianus tanátsát követvén, azokat előbb a' Szerzők, és Criticusok által megnézette, és vizsgáltatta. A' középpontbol, Rómából, a' Provinciákba terjedett a' kereskedés. Atrectus. Decius, Dionysius, Felix, Jucundus, Secundus 's a' t. megannyi neveik a' római Provinciákban lévő Könyvárosoknak.

Ha valamelly Birodalom hanyatlani kezd, a' kereskedés fáján legelőſzör is a' Könyvkereskedés-

*) Hic liber æra meret Sosiis, hic et mare transit. *Horat.*

*2) Gellius Noct. Att.

*3) Martialis.

*4) Non habeo, sed habet bibliopola Thrypho. *Mart.*

désnek ága ſzárad el: valamint ellenben a' Birodalom virágozni indúlván, a' kereskedés ſáján legelőſzör is a' Könyvkereskedés virít. Így volt ez a' Hyerarchia alatt. A' Püspökök még buzgóbban, hogy sem a' Cæsarok, nogatták, és sürgették a' leírókat, és több munkákkal tették. Ezeket most *Librariusoknak*, *Antiquariusoknak*, *Bibliopoláknak* nevezték. És millyen volt a' munkák érdeme, és árra? Itt következnek némelly Dátumok.

Plato éppen nem lévén gazdag, (hiſzen Filoſofus volt!) a' mi pénzünk ſzerént 3ooo forintot fizetett Philolausnak, egy Pithagoræusi Filoſofusnak három kis Tractatusaiért *). Speusippusnak, Plato Tanítvánnyának írásait három Talentomon (3ooo talléron) vette meg Aristoteles.

Ptolomæus Philadelphus az Athenabéliektöl 15 talentomokon (ugyan annyi ezer tallérokon) vásárlotta meg Sophocles, Euripides, és Aeschylus Tragœdiáiknak eredeti kézíratjait: és Galienus *2), a' ki ezt beſzélli, azt teſzi hozzá, hogy ezen fellyül az Athenabélieket minden Adó alol felſzabadította, és élelembéli dolgokat nagy bőséggel küldött nékik. Az öregebb Plinius' munkáiért Longius Licinius tíz ezer tallért ajánlott.

A' IX. ſzázadban a' könyvek felettébb ritkák voltak, tsak kevés magános ſzemélyek bírtak azokkal. Egy kézírati kötet fontosabbnak tartatott akármillyen más reálitásnál: nagyon ter-

*) Gellius. Lib. III. Cap. XVII.
*2) Galien. Comm. II. in epid. 5.

terméſzetesen, mert a' könyvek a' valódi reáliták. A' legnevezetesebb Klastromoknak tsak egy Misemondó könyvök volt. Loup, Ferrieresi Apátur 855. eſzt. azon esenkedett III. Benedek P. Pápának, hogy juttatna néki egy lemásolást Cicerónak könyvéből de Oratore, és Quinctilianusbol; *mert*, úgymond, *noha némelly töredékeket birunk belölök, de tökélletes, tellyes*, (completum) *exemplár egéſz Frantzia Orſzágban nem találtatik.* — Ha valaki egy Templomot, vagy Klastromot egy könyvvel megajándékozott, tehát ez ſzemélyesen az öreg oltárnál, és a' leginnepiebb egyházi ſzertartások között történt. — A' X. ſzázadban Grecie nevü Anjoui Grófné Aimonnak Halberstadti Püspöknek egy Homiliákbol álló Gyüjteményért adott 200 ürüt, 6½ septier gabonát, (egy septier 12 vékát tart magában) ugyan annyi rozsot, 's kását, és 3 nyest bört.

A' Kéziratoknak betséröl a' XV. ſzázadban, kevéssel a' Könyvnyomtatás feltalálása előtt holmi tudósításokat ád Naudé*). Hogy Páduai ſz. Antal az ő házát adta oda Liviusért, nem tudom, hol olvastam.

A' tudományokkal eggyütt az ő fő vehiculumjok is, a' Könyvkereskedés eltünt. Mind a' kettő ismet felébredt, és pedig sokkal hatalmasabban, hogy sem az előtt, midőn Nagy Károly előlépett. Több képzetek, több ſzavak, több írások, több Könyvek, több másolók, és több Könyvárosok. Ezek a' *Bibliatoresek*, és ha tulaj-

*) Lásd Addition à l'histoire du Roi Louis XI.

tulajdon könyves boltokkal bírtak, *Stationariusok* tekintetre, és külső illendőségre jutottak. Ők, mint magok is többnyire Literatorok, a' kik a' tudományoknak terjeſztésére, és felmagaſztalására nem keveset tettek, a' kik haſznosabbak voltak másoknak, és az egéſznek, hogy sem magoknak, méltók voltak a' pártfogásra, és tiſzteletre. A' rangra és elsőségekre nézve egyenlőkké lettek a' Párisi Universitás tagjaihoz, a' taxák, és adók elengedtettek nékik. — A' Könyvárosoknak, és az ő foglalatosságoknak haſznát, érdemét, és fontosságát megesmérvén, és betsülvén, Európának egyébb Hatalmasságai is követték a' Frantziák' példáját, gerjeſztették, oltalmazták, és jutalmazták a' Könyvárosságot — Ezen idő tájban a' Könyvnyomtatás feltalálása egéſſzen más ſzínt adott a' Könyvkereskedésnek, azt egy filosofusi formába öntötte. —

Országunknak nevezetesebb városai nem ſzűkölködnek ugyan Könyvárosok nélkül, de azzal éppen nem kérkedhetünk, hogy magyar tudós munkáink nagy ſzámmal kelnének: ezt okozza réſſzerint a' magyar nyelvnek geographiai ſzoros határa. A' Frantziáknak, és Németeknek munkáik a' tengereken túl az esméretlen világban is esméretesek. Nékünk Magyaroknak még nintsen literatori Taktusunk. — Kotzebue azt mondja egy helyen a' Németekről*): „A' míg a' Német Könyvárosnak, mint kedvező ſzerentsét úgy kell nézni, ha egy megkedveltt munkából több eſztendők alatt 3000 példányokat eladhat, hogy azon-

*) Lásd Klein. Schrift.

azonban a' Frantzia, és Anglus egy hét alatt is elád 20,000, mind addig azoknak ſzáma, a' kiknek a' Lélek munkáira nézve érzések, és ízlések volna, valóban nagyon tsekély léſzen." — Ha Kotzebue a' Németekröl így Jeremiáskodik, ugyan mit mondhatunk mi a' Magyarokrol? Mennyire állunk mi azoktol? Német Orſzágban minnyájan olvasnak, németül mindenfelé olvasnak: ezt nyilván mutatják, akármit mondjon itt Kotzebue, a' német jobb munkáknak több ézer példányokban több ízben megújított kiadásaik: éppen nem ritkaság, hogy Német Orſzágban egy megkedveltt munkából kevés hónapok alatt 10 — 12,000 példányok elkeljenek, ez nagyon ſzámos olvasó Közönséget teſz fel. Nálunk ellenben kevesen olvasnak, és annak is, a' mit olvasnak, majd fele idegen Literatura: Német Orſzágban nem esmérnek magyar könyvet, ott tsak honni terméseknek örvendenek; e' Magyar Hazában többnyire elöſzör is az Idegent kapják, a' Magyart unják — tsuda e' oſztán a' magyar könyveknek, és ezekkel való kereskedésnek fenn akadása? Majd nem azt mondhatom, hogy nálunk több nyomtattatik, hogy sem olvastatik, hogy ellenben Német Orſzágban többet olvasnak, sem mint nyomtatnak. — Egy annak tetſzhetö eretneki paradoxia — de lassan! éppen a' paradoxumokban feküſznek gyakran az igazságok. A' könyvárosi tekintetre nézve olly ſzenvedö állapotban lévö kis Magyar Hazában rendſzeresen sokkal többet írnak, és nyomtatnak, hogy sem ama' ſzéles terjedésü Német Orſzágban, mellynek elmebéli productumai az egéſz vi-

világon circulálnak. Ez tovább is így folytattatván, majd Bibliothekák jelennek meg, a' vásárban kitétetnek ugyan, de vevőkre nem találnak; a' vásár pedig vevők nélkül nem vásár, hanem tsak üres szóhang. — Noha Könyvárosainknak fösvénysége, és a' szertelen nyerekedésnek lelke is okozza magyar könyveinknek fenn akadását. Meg nem elégesznek a' szokott jutalommal, a' száztol tízzel, vagy tizenöttel, mellyel, úgy gondolom, eleget ki vagyon fizetve azon tsekély fáradtság, hogy a' vevő eleibe viszik a' könyvet: hanem száztol harmintzat kívánnak, és ezen felül még jóval drágábban is adják a' könyvet annak szabott árránál. Így húzzák, vonják a' Szerzőt és a' Publikumot, mind a' kettőnek egyformán ártván: annak, mert a' könyvnek felvertt árra miatt a' nyomtatványok megrekednek: ennek, mert a' könyv árrától elijedve, 's azt ott hagyva, önnön tökélletesedésében szenved hátra maradást. De az Irók is látván, hogy minden kellemetlen éjtszakázásaikkal végre is a' Könyvnyomtatókat, és árosokat gazdagították, szá-mokra pedig semmi más nem maradott hátra azon sovány haszon kivül, hogy neveket az eladó könyvek lajstromában olvashatják — elkedvetlenedve letesznek kezekből a' tollat, és a' kik Nemzetjeknek jótévői és díszei lehettek volna, megnémúlnak. — Az önn kény szerint felemelt könyvárrának talán az által lehetne elejét venni, ha a' könyv homlokára annak szabott árrát is kinyomtatnák, mint más Nemzetek, kiváltt a' Franziák tselekedni szoktak. —

A' Hazának minden jó Polgárja a' legédesebb örömök között méltán olvadozhat, látván nemzeti Literaturájának ſzépen gyarapodó előmenetelét, és mind inkább nevekedő kifejlését, és ezzel együtt a' Nemzet culturájának sietö gyarapodását: hát még mennyivel fellyebb emelkedhetnék Literaturánk, ha Könyvnyomtatóinknak fösvénysége, és hazai ſzeretettel palástoltt minden kérkedések mellett is többnyire tsak ön haſznú keresések a' magyar Irókon, és munkákon fennyen nem uralkodna, és így sok különben jó magyar könyveknek megjelenését réſſzerint nem késleltetné, réſſzerint örökre meg nem gátolná! — Melly jótévö volna tehát egy ollyan Intézet, melly egy réſzröl a' Könyvnyomtatók' telhetetlen nyerekedésének, és a' mi ebböl terméſzetesen ſzármazik, az ö fösvénységeknek gátot vetne; más réſzröl pedig a' jó magyar munkáknak kinyomtatását siettetné, és eſzközölné! Értem, ha egy *nemzeti Könyvnyomtató Mühely* az Orſzág közepén támadna. — Ez minden megerőltetés nélkül, és majd nem azt merem állítani, könnyen, és mintegy éſzrevehetetlenül véghez mehetne, ha egy hazafiúi ſzózat e' Magyar Hazában megzendülne, és a' jó Nemzet fiait egy kis áldozatra felkívánná — ollyan önként válalkozó, és nemes gondolkodású legalább ötven Hazafiakat, a' kik folyvást 10 eſztendeig ötven forintot a' Haza oltárára letennének: ebböl a' nem olly gazdag jövedelmü, és nagy birtokú Hazánkfiaitol is könnyen kitelhető nemes adakozóságbol tíz eſztendök alatt ollyan tökepénz gyülne öſſze, mellyböl egy *nemzeti*

Könyv-

Könyvnyomtató Műhelyt Országunk közepén, vagy a' hol legalkalmatosabbnak gondolnók, könnyü szerrel fel lehetne állítani: mellynek egyedül való foglalatossága volna a' jól készült, tudós, és a' nyomtatásra mindenképpen méltó magyar munkákat önnön költségén, és a' Szerzőknek nyújtandó tisztességes Honorarium mellett kinyomtatni. De mindenek előtt ezen lábraállott nemzeti Intézet történetét kellene leírni, a' Hazát illy boldogító Jeleneteröl tudósítani, és azon 50 nagy lelkű Adakozók neveinek örökösítésével a' nyomtatandó magyar munkákat elkezdeni. — Hogy illyen áldott Intézet a' Nemzetnek, és könyvszerzőknek egyaránt hasznos lenne, kétséget nem szenved. A' *Nemzetnek* annyiban; hogy így a' nyelv és tudományok virágzásba indúlnának, annyi haszontalan könyv napfényre nem jönne, jó és tudós munkák nélkül nem szükölködnénk, a' télhetetlen Könyvnyomtatók, és árosok a' Közönséget nem húznák vonnák, és így a' magyar tudósságnak előmenetelét akadályoztatni megszünnének. — A' *Könyvszerzőknek:* ezek látván tudós fáradtságoknak illendő betsülését, és megjutalmazását, ösztön gyanánt szolgálna ez a' nagyobb iparkodásra; buzgóbb munkásságra, és a' jobb elméknek felgerjesztésére. — Láthatja a' tudós olvasó, hogy ez a' kép tsak *en miniature*, kitsinyben van festve, és nem nagy helyet foglal: itt tsak az első festékeket szolgáltattam, mellyekkel az etsetet vezetni tudó kéz bővebben rajzolhat.

VI.

VI. *Minden orſzágos dolgoknak nemzeti nyelven való folytatása.*

Említenem se kellene itt a' legtudósabb, 's leghíresebb régi Nemzeteket, a' Görögöket, és Rómaiakat. Azokban az időkben tsak a' görög nyelv volt mívelt, és tudós, ezt tanúlták, ezt gyakorlották az akkori tsinosabb Nemzetek, ez volt a' kultsa minden tudománynak, és böltsességnek, tsak ezen folytak tehát, és kellett folyni minden közönséges, és orſzágos dolgoknak. De magok a' Görögök is olly indulatos kedvellői voltak ſzép nyelveknek, hogy azt mindenfelé terjeſzteni, és megkedveltetni ſzinte kötelességeknek tartották. A' honnan kétség kívül nagy kedvetlenségére válhatott Görög Orſzágnak, midőn a' Karthagóbéliek az ő Birodalmokban a' Görög nyelv tanúlását megtiltották *). Erre a' tilalomra az adott alkalmatosságot, hogy Suniatus levelet írt görög nyelven Dionysiushoz, 's a' tilalom által azt akarták elérni, hogy senki ne írhasson, vagy beſzélhessen az ellenséggel tolmáts nélkül.

A' mi a' Rómaiakat illeti, ők hatalmoknak

és

*) Dux belli Hanno Carthaginensis erat: cujus inimicus Suniatus potentissimus ea tempestate Pœnorum, cum odio ejus græcis literis Dionysio adventum exercitus, et segnitiem Ducis familiariter prænuntiasset, comprehensis Epistolis proditionis damnatur: facto Senatus consulto, ne quis postea Carthaginensis aut litteris græcis, aut sermoni studeret; ne aut loqui cum hoste, aut scribere sine interprete posset. Justin. Lib. XX. in fine.

és dítsőségeknek terjeſztésére nem tartották elégségesnek a' fegyvert, hanem a' végre nyelveket is, mint a' Nemzetiségnek legfőbb billyegét, haſználták. Valerius Maximus ſzerint *) a' római nyelvet olly ſzükségessé tették, hogy még a' Görögök is nem tsak Rómában, hanem magában Görög Orſzágban, és Asiában is vélek tsak deák nyelven beſzélhettek, ezt azért tselekedvén, hogy az illyen tiſzteletre emeltetett római nyelv a' meghódolt Nemzetek között annál jobban elterjedjen. Már nyelveknek zsenge korában a' XII. Táblás törvényeket önnön nyelvekre fordították, 's ez által nyilván megmutatták, hogy a' mihez a' Nemzet soha nem fog, abban soha elő sem haladhat. — Az ékesen ſzóllásnak Attya Ci-

*) Magistratus vero prisci quantopere suam, populique romani majestatem retinentes, se gesserint, hinc cognosci potest: quod inter cetera obtinendæ gravitatis indicia illud quoque magna cum perseverantia custodiebant, ne Græcis unquam, nisi latina responsa darent. Quin etiam ipsa linguæ volubilitate, qua plurimum valent, excussa, per interpretem loqui cogebant non in Urbe tantum nostra, sed etiam in Græcia et Asia: quo scilicet latinæ vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur. Nec illis deerant studia doctrinæ, sed nulla non in re pallium togæ subjici debere arbitrabantur; indignum esse existimantes, illecebris, et svavitate literarum imperii pondus, et auctoritatem domari. Memorabl. Lib. II. Cap. II. num. 2.

Cicero *) azt mondja, hogy néki vétkül tulajdonították Syrakusa városában a' Görögökkel görögül való beſzéllést. Svetonius pedig azt írja *2), hogy Claudius Csáſzár egy Lyciai Fő Görög embert a' Bírák ſzámából kitörlött, és a' római polgárság jussától megfoſztott, mivel a' római nyelvet nem tudta. Szóval, ezek a' hatalmas hódítók Ágoston ſzerint *3) azon voltak, hogy a' meggyőzött népeket ne tsak jármok, hanem nyelvek alá is ſzorítsák. Paulus Aemilius midőn Matzedoniát meghódoltatta, a' maga rendeléseit deák nyelven adta ki ezen Nemzet ſzámára, a' mit Oktavius Prætor görög nyelvre ordított *4). Paulus Aemilius, mikor akart, tu-

*) Enimvero, ait, indignum facinus esse, quod ego in Senatu Græco verba fecissem, quod quidem apud Græcos græce locutus essem, id ferri nullo modo posse. In Verrem Orat. 4. Cap. 66.

*2) Splendidum virum, Græciæque principem, verum latini sermonis ignarum non modo Albo Judicum erasit, sed etiam in peregrinitatem redegit. Claud. Cap. 16.

*3) Opera data est, ut imperiosa Civitas non solum jugum, verum etiam linguam suam domitis gentibus per pacem sociatis imponeret; per quam non deesset, imo et abundaret etiam interpretum copia. De Civ. Dei. Lib. XIX. Cap. VII.

*4) Silentio per Præconem facto Paulus latine, quæ Senatui, quæ sibi ex Concilii sententia visa e sent, pronunciavit: ea Cn. Octavius Prætor (nam et ipse aderat) interpretata sermone græco referebat. Tit. Liv. Lib. XLIX.

tudott görögül beſzélleni*), 's ha ekkor deák nyelvvel élt, azt azért tette, hogy ſzavainak nagyobb tekintetet adjon. — Gregorius Thaumaturgus írja, hogy az ő idejében a' törvényeket deákúl kellett tanúlni, 's e' miatt a' görög nyelvet majd elfelejtette*2). Triphonius törvénytudó is azt jegyzi meg, hogy a' Prætoroknak minden parantsolatjaik deákúl adattak ki *3). A' Rómaiaknak ezen gondjok, mellyet nyelvek terjeſztésére fordítottak, olly foganatos is volt, hogy Plutarchus idejében nem találtatott, a' ki deákúl nem tudott volna: és Libanius attol félt, hogy a' görög nyelv el fogna enyéſzni, mivel azok uralkodnának, kiknek a' deák nyelv anyai nyelvek *4). Millyen betsben és tiſzteletben kellessen tartanunk nemzeti nyelvünket, a' Rómaiak, a' világnak büſzke urai, kiket míveikben, munkáikban, 's még emlékköveikben is, mint megannyi ſzent ereklyékben, tiſztelünk, követésre méltó példáúl ſzolgálhatnak. — Követték is őket a' mi ditső Eleink, kik nyelveket nem tsak ſzerették, hanem kiterjeſzteni is iparkodtak: példa itt Attila, a' ki a' meghódoltatott Nemzeteknek Szittyai nyelvének beſzéllését parantsolta, és annak könnyebb megtanúlhatása végett Nemzetéből értelmes Nyelvmestereket küldött hozzájok. — Fenn maradott ez a' ditső tulajdonság az érdemes maradéknál is, a' Magyaroknál: tsak édes anyai nyelveknek forró ſze-

*) Id. ibid. Cap. VIII.
*2) Greg. Thaum. in Laud. Orig.
*3) Triphon. lib. 48. de re judic.
*4) Plut. in quæst. Plat. — Liban. de sua fort.

ſzeretete bírta arra az Országi Rendjeit, hogy az 1791. eſzt. tartatott Országgyülésében *) köz megegyezéssel rendelnek, hogy minden fő, és alsóbb oskolákban kölönös Tanító a' magyar nyelvet, és írás módját tanítaná mind azoknak, kik a' nyelvet még nem tudják; mind azoknak, kik abban jártasak ugyan, de magokat még inkább tökélletesíteni akarják. Később pedig e' tárgyban még több, 's ſzorosabb törvények is hozattattak. — Tudva vagyon, melly kitetſző tiſztelettel viseltessenek a' Törökök is anyai nyelvekhez; a' mint egy frantzia Írónak ezen ſzavaiból kitetſzik: II. Bajazet a' Velentzeieket haddal fenyegetvén, ezek a' békességért Követet küldöttek. Bajazet a' Követ kérésére reáállván, a' békesség tzikkelyeit deák nyelven által adatta néki. Gritti András, Velentzei Nemes Konstantinápolyban több ideig lakván, és a' Törökök ſzokásait jól tudván, értésére adta a' Követnek, hogy a' Törökök semmit sem tartanak meg, ha tsak az ő nyelveken nintsen írva. A' Követ tehát minden igyekezettel azon volt, hogy a' békesség tzikkelyei török nyelven adattatnának ki, de tzélját el nem érhette: 's alig ment el, mindjárt

*) 1791. art. 16. . . . ut autem nativa lingua hungarica magis propagetur, et expoliatur, in Gymnasiis, Academiis, et Universitate Hungarica peculiaris Professor Linguæ et styli hungarici constituetur, ut illi, qui eandem ignorant, et condiscere volunt, vel vero ejusdem linguæ jam gnari, in hac sese perficere cupiunt, occasionem nanciscantur utrobique vota sua explendi.

járt elküldötte Bajazet hajós seregét Moreába a' Velentzeiek megtámadtatására *). Egy másik Iró pedig azt mondja, hogy a' Törökök tsak a' magok nyelvét tartják a' világon méltónak a' rajta beſzéllésre, a' minthogy a' Paraditsomban is az fog a' boldogúltak nyelve lenni, valamint a' Persáké, kiknek esküdt ellenségeik, az ördögök nyelve léſzen *2).

De jöjjünk a' mai legnevezetesebb, legvirágzóbb, 's legtudósabb Európai Nemzetekre. Róma' hajdani ditsőségének elenyéſzése után is több ſzázadokig lebilintselve tartotta Európát Rómának nyelve: míg végre Alphonsus Spanyol Király a' XIII. ſzázadban ezen terhes, 's alkalmatlan igát levetvén a' Nemzet' nyelvét hozta be a' törvényſzékekbe, és az orſzágos dolgok folytatásába. E' ſzép példát nyomban követte Német Orſzágban I. Rudolf Csáſzár 1252. eſzt. noha már előtte is törvényes végzés volt, hogy a' Római Birodalombéli Kamara előtt a' perek nem más, hanem tsak német nyelven folyjanak. Angliában III. Eduard Király 1362. eſzt. a' Nemzet nyelvét tette orſzágos és diplomatziai nyelvvé: Ezeknek nyomába lépett a' XVI. ſzázadban I. Ferentz Király mondván: Jobb a' dolgokat frantzia jó ſzókkal foglalni írásba, hogy sem roſz deáksággal *3). Ezeket követték később minden egyéb Európai Nemzetek, az Olaſzok, Svédek, Dánok, Hol-

*) Du Verdier Abregé de l' histoire des Tures. És, Bembo, Hist. Venet. Lib. III. fol. 91. Edit. Paris. 1551.

*2) La Mothe le Vaier. Tome XIII. pag. 259.

*3) Ez egéſſzen alkalmaztatható a' mi konyha deákságunkra.

Hollandusok, és ama' nagy emlékezetű Katalin Csáſzárnétol kezdve az Oroſzok is: ennek ſzép példáját adta a' mi napjainkban *Sándor* Csáſzár, midőn a' Német ſzövetségnek azon jelentésére, mellyel magát, mint új ſzövetséges Hatalmaſságot nyilatkoztatta ki, a' feleletet oroſz nyelven küldötte meg, így tartván fenn a' Birodalom' kormánnyára emeltetett nemzeti nyelvnek méltóságát. Így tették végre az utóbbi eſztendőkben az oroſz hatalom alá jutott Lengyelek is orſzágos nyelvvé anyai nyelveket. Mennyire törekedjen minden Nemzet az orſzágos dolgokat a' Nemzet nyelvén folytatni, legújabb példa erre Belgyiom, a' hol a' Király azt rendelte, hogy bizonyos idő mulva Brabantban is minden közönséges Hivatalok és Törvényſzékek akár ſzóval, akár írásban előadandó dolgokat Flamandi nyelven folytassák. És jóllehet a' Genti Prókátorok ez ellen ő Felségének bizonyos emlékeztető írást nyújtottak bé, de ő Felsége tovább is megmaradt említett rendelése mellett; hogy t. i. a' meghatározott idő után a' Flamandi nyelv, mint az Orſzágnak nemzeti nyelve hozattassék bé minden orſzágos ügyeknek, és köz hivataloknak folytatásába; hogy így a' nemzeti nyelv ſzükségessé tétettetvén, ne tsak közönségesen elterjedjen, hanem annál nagyobb virágzásba is jöjjön. — Mind ezekhez ſzabad légyen ezt az éſzrevételt ragaſztanom: hogy az Európai míveltt, és tsínos Nemzetek akkor vetették meg ditsőségeknek talpkövét, midőn az idegen nyelvnek nyűgétől megmenekedvén, saját anyai nyelveket emelték az orſzágos dolgok folytatá-

sára,

sára, midőn az igazság szava a' törvényszékeken azon szollalt meg.

Itt vagynak, kedves Hazámfiai! Európának minden Nemzetjei röviden előterjesztve. Mitsoda gátolhat meg az ő méltó követésektől? Nem volnának e' ennek felettébb boldogító következései? Nem édesednének e' nemzeti nyelvünkhez a' sokféle ajakú polgártársaink? Nem vennék e' fel szokásainkat? Nem verne e' minnyájunkban azon egy hazafi szív? Nem elevenítene e' bennünket a' gondolkodásnak megegyező lelke? Semmi se teheti olly állandóvá az emberekben a' költsönös bizodalmat, és egyet értést, mint azon egy nemzeti nyelvnek kaptsa: ez okozza, hogy a' Magyar azonnal pajtásává lessz a' Magyarnak, valamint a' Német pruderjévé a' Németnek, az Oláh fertáttyává az Oláhnak 's a' t. ha mindjárt életekben soha sem látták is egymást. — Vallyon nem az annyira imádott deák nyelv volt e' kedves Hazánkban az a' széles út, mellyen tsoportosan tódúlhattak országunkba az Idegenek, a' kik ha egyszer ezt a' holt nyelvet megtanúlták, vélünk könnyen egyesülhettek, 's fő rangú hivatalokra eljuthattak, de nyelvünknek meg nem tanúlása, és szokásainknak el nem válalása miatt még mind Idegenek maradtak, és erköltseikre, szokásaikra, és gondolkodások módjára nézve egészen külömböztek, pedig azt mondja *Saavedra*: A' *külömbféle szokások nagyobb ellenségek a' Hazában a' háborgó szomszédoknál.*

A' törvényes dolgoknak nemzeti nyelvünkön leendő folytatása millyen tetemes hasznú következésekkel jutalmazna bennünket! Nem volna

így

így kéntelen a' deáktalan nemes ember magát tellyesen ügyvédőjére bízni, ügyének folytatásába maga is belé tekinthetne, és dolgait akképp intézhetné, hogy pere a' legrövidebb idő alatt, 's legkevesebb költséggel véget érhetne: így sok szegény özvegy, a' ki Férjének jussait keresi, vagy oltalmazza, könnyen elkerülhetné (tsak kérem, a' kinek nem szüre, ne viselje) némelly prédára járó ügyvédőknek agyarát *): így a' törvények folyamatjának rendjét a' köz rendü emberek is jobban felvennék, általlátnák, és a' pernek elvégződését siettethetnék. Vajmi nagy eszköze a' polgári egyesség fenntartásának, ha a' támadott perek hamar véget érnek! Gondolom, ez volt az oka, hogy a' Thebaiaknál Igazságra ügyelő Elöljáróvá senki sem tétettetett, ha tsak előbb tíz esztendeig meg nem szünt a' kereskedéstől; hogy a' fösvénység, és nyerekedés az igazság kiszolgáltatását ne hátráltatná, és a' pereket ne hosszabbítaná. Az Athenaiaknál egy hónap alatt, a' szoros igazságú Areopagusban pedig a' nap költte, és nyugta közben a' pereknek végképpen el kellett végeződniek: az előre látó Rómaiak is adót vetettek a' kinyújtott perfolytatásra. — Nem ömledez e' a' jámbor Hazafinak szíve a' legtiszтább örömnek érzéseivel, midön hallja, hogy országunknak több Vármegyéiben, a' hol a' törvénykezés anyai nyelvün-

(* Colmárban nem régen valamelly híres Prókátor D. a' Strafzburgi Bolondok Házának Testamentomban 100,000 frankot hagyott illyen kifejezéssel: Bolondoktol kaptam, bolondoknak adom.

vünkön ſzerentsés elömenetellel folyik; valósággal ennek kívánatos következései már is tapaſztaltatnak? — és hívságos e' az a' reménység, hogy majd orſzágos dolgaink, és törvényes ügyeink mindenütt nemzeti nyelvünkön fognak folytattatni, minekutánna a' hazai törvény erre már az elökéſzületet megtette, és a' Jurisdictióknak megengedte, hogy mind a' nagy méltóságú királyi Helytartó Tanáttsal, mind a' Felséges Cancellária'val magyar nyelven correspondeálhatnak, önnön kebelekben pedig a' köz dolgokat a' Nemzet nyelvén folytathatják? és minekutánna, nem mondom Európában, hanem e' kerek földön egy Nemzet sintsen, melly orſzágos dolgait holt, vagy idegen nyelven folytatná? — Ez nálunk sem lehet örökös: *Az idö lelkétöl önként oda ragadtatunk, a' hol kell állanunk.* — Igy közelít az elsö tekintettel néha lehetetlennek látſzó dolog az óhajtott tellyesedéshez, ha a' megérésre idöt engedünk, és a' Resultatumok ſzoros törvényét követjük. —

De látom, hogy sokan ezt halván, és olvasván, fejeket rázzák, és homlokokat komolyan öſſzerántzosítván, Ovidius nagy atyánkkint ezt mondják: Studium quid inutile tentas! ök kedves anyai nyelvünknek vagy titkos irígyei, vagy a' holt deák nyelvnek ſzinte bálványos temjénye zöi. Öſſzehalmozott ellenvetéseikkel majd nem elborítanak bennünket. Halljuk a' nevezetesebbeket.

Elöſzör: E' Magyar Hazát sok idegen nemzetüek, és külömböző nyelvüek lakják; Németek, Totók, és ezeknek ſzámos elágazásaik, úgymint

Cse-

Csehek, Oroſzok, Lengyelek, Vendek, Serbiusok, Bolgárok; ismét Oláhok, Görögök, Olaſzok, és kivált Hazánknak egy réſzét, Horvát Orſzágot merő Horvátok lakják, úgy, hogy Magyar Orſzág Lakosainak legkisebb réſze a' Magyarság: ez tehát igazságtalanság, és nyilván való erőſzakoskodás nélkül nem kívánhatja a' Magyar nyelvnek a' deák helyébe való iktatását, a' melly ekkoráig olly ſzerentsésen egyesítette az itt megtelepedett külömbbféle Nemzeteket. —

Nem tagadhatni ugyan, hogy Hazánkban a' Török, Tatár, és egyébb háborúk miatt Nemzetünknek ſzáma nagyon megkevesedett, 's azért az idegen lakosokat elfogadni kénteleníteteti; ezeket örömest béfogadta, vélek ſzeliden, és barátságosan bánt, a' mint ezt a' ſzelid bánás módját ditső emlékezetű első Királyunk ſz. István az ő Decretumában olly méltán ajánlya: de azért Nemzetünk önnön nyelvéről le nem mondott, és Magyar Orſzágban uralkodó Nemzetnek megmaradott: minden igazságtalanság nélkül kívánhatja tehát a' bévándorló, és itt megtelepedett külömbbféle Nemzetektől, mellyek a' magyar törvénynek, és ſzabadságnak árnyéka alatt olly bátorságosan élnek, hogy nyelvét megtanúlják, és ennél fogva az uralkodó Nemzettel még ſzorosabban egyesüljenek. — Az erőſzakoskodás ellen is tsak akkor lehetne méltó panaſz, ha egyſzeriben, és erőltetve, mint megannyi Pejachevichek *), akarnók a' magyar nyelvet

ural-

*) Pejachevich Gábor Kalotsai Érsek 1745-ik eſztendeig tellyes igyekezettel azon volt, hogy

uralkodóvá tenni, és az orſzágos dolgok folytatásába béhozni: de ez távol van a' ſzelíd, és bölts magyar uralkodástol. Előbb tsak kéſzületeket tett, a' Jurisdictióknak megengedvén a' köz dolgok folytatásában a' nemzeti nyelvvel való élést, és azt rendelvén, hogy a' magyar nyelv mindenütt az oskolákban ſzorgalmatosan taníttassék: e' bölts előkéſzületnek tökélletes megérlelését az időre bízván, és attol várván. Hol van itt tsak nyoma is az erőſzakoskodásnak? 's nem lehet e' egéſz bízodalommal reménylenünk, hogy legfellyebb egy emberi nyom alatt nálunk is minden dolgok a' Nemzet nyelvén folyhatnak; ha meggondoljuk, hogy ama' nagy emlékezetü Jó'ſef Csáſzárnak tsak egy parantsolatjára is rövid idő alatt minden dolgok német nyelven folyhattak; noha ez akkor hirtelen, és erőltetve történt, nálunk pedig az előkéſzületekből terméſzetesen fog következni? — Továbbá: az sem üti meg az igazságnak mértékét, hogy Magyar Orſzág' lakosainak legkisebb réſze a' Magyarság. Mert ha meggondoljuk, hogy a' Magyar Nemzethez tartoznak Hazánkban a' Jáſzok, Kúnok, és Palótzok; hogy a' legtótosabb Vármegyékben is a' Nemesség közül sokan tudnak ma-

---

hogy ezen lakóvárosában a' Rátz nyelvet elnyomja, és a' Magyar nyelvet egéſſzen uralkodóvá tegye: e' végre nagyon érzékenyítő eſzközzel élt: t. i. minden Kalotsai lakosnak, a' ki rátzúl beſzélt, vagy 12 forintot kellett büntetésül letenni, vagy 12 páltzát kiállani.

magyarúl; hogy az idegen nemzetbélieknek is nagy része beszél, vagy ért magyarúl, és hogy a' ki Magyar Országban *cultus*nak tartja magát, az a' magyar nyelvet is tudja, tehát a' Magyarságnak annyira leszállított száma önkint eltünik. — Egy e' Magyar Hazában a' Constitutio, nem igazságos dolog e', hogy egy közönséges élő nyelvünk is legyen, mellyen megérthessük egymást? Illyen a' holt deák nyelv nem lehet, melly egyikünknek sem született nyelve. Azután a' Hazánkban lakó külömbbféle nemzetbélieknek nem kell a' Magyar nyelvnek megtanúlására tíz 's tizenkét esztendőt vesztegetni, mint a' deákra, amazt egy két esztendő alatt jól megtanúlhatják, 's nem imigy amúgy, mint a' deákot, 's ha egyszer megtanúlták, annak a' közönséges életben is, az adásban, és vevésben hasznát vehetik, nem úgy, mint a' deák nyelvnek, mellynek a' közönséges életben sehol folyamatja nintsen. — 'S végre a' nem magyar lakosok is ebben az áldott országban minden javainkban vélünk együtt részesülnek, szabadságunkban egyaránt osztoznak, nem igazságos dolog e', hogy nyelvünknek megtanúlásával még szorosabban öszszeforradjanak? —

Másodszor: A' magyar nyelv még nem is alkalmatos az országos dolgoknak folytatására. —

Ha mind eddig nem alkalmatos, ezt is a' deák nyelvnek járma okozta, melly alatt nyögött nemzeti nyelvünk. Általlátták ezt a' mi érdemes szomszédjaink, a' Németek, azért a' jármot alol kihúzván nyakokat, nemzeti nyelveket vették elő, a' deákot tsak tudós nyelvnek hagy-

hagyván. Midőn *Trymberg* egy XIV. ſzázadbéli német író verseiben azzal mentené magát, hogy jobb Németséggel azért nem írhatott, mivel a' deák nyelvvel 30 eſztendeig bajlódott: illyen jegyzést teſz erre *Gellert* — a' múlt ſzázadnak egyik tudósa — „Melly ſzerentsések va„ gyunk mi a' mi napjainkban, hogy illyen „ mentségre nintsen többé ſzükségünk! a' mi „ legfőbb Tudósaink tiſzteletnek tartják, mind „ a' két nyelvben egyformán ſzépen írni, és „ Cicero példáját követni, a' ki a' görög nyelv„ ben való jártassága mellett az ő anyai nyel„ vén is gyönyörűen írt" *). Ezt mondhatom én is tudósainkról, és általjában minden orſzágos Tiſztviselőinkről; a' kik a' deák nyelvben való gyakorlottságok mellett a' magyar nyelvben is éppen olly tökélletesek. — Sok Vármegyéknek mind a' Fels. Udvari Magyar Cancelláriával, mind a' Nagy Mélt. Helytartó Tanátsal folytatott Levelezéseik világosan mutatják, hogy nyelvünk alkalmatos a' polgári Igazgatásra. Azután ha Erdélyben egéſz 1763-dik eſztendeig a' Gubernium nem tsak a' Vármegyékre, hanem még a' Száſz Székekre is a' Circulárékat, 's egyéb parantsolatokat magyar nyelven küldözhette, ha az orſzágos dolgok ezen folyhattak,

*) Wie glücklich ſind wir in unſern Zeiten, daß wir dieſe Entſchuldigung nicht mehr nöthig haben! Unſere größten Gelehrten halten es für eine Ehre ſowohl in der einen, als in der andern Sprache zugleich ſchön zu ſchreiben, und dem Exempel des Cicero zu folgen, der bey ſeiner Geſchicklichkeit in der griechiſchen Sprache auch in ſeiner Mutterſprache vortrefflich ſchrieb. Gellert.

miért ne lehetne ez ma is, kiváltt ha gondolóra veſſzük, hogy ezen időtől fogva a' mi nyelvünk kimondhatatlanúl sokat símúlt, mívelődött, és tökélletesedett? Valóban tsudálatos dolog, egéſz egy Nemzetet, mellynek élő nyelve és pedig olly hajlékony, olly tsínos, és alkalmatos nyelve vagyon, ollyan holt nyelven kormányozni, melly sok ſzázadoktol fogva megſzünt anyai nyelv lenni, a' társaságokbol, 's Fejedelmek udvaraibol kiútasítatott, 's még tsak a' magános böltselkedőknek tanúló ſzobáikban tartózkodik! —

Harmadſzor: De a' Fejedelmet tsak nem kénſzerítheti jük, hogy érettünk a' magyar nyelv tanúlásával fáraſſza magát, és Ministeriumját megváltoztassa. —

Távol legyen, hogy valamire kénſzerítsük rajtunk atyai kegyes indúlattal uralkodó Királyunkat, a' ki olly hajlandó minden igazságos kéréseinknek meghalgatására. — Mithridates ugyan huſzonöt nyelvet tudván, az alatta lévő huſzonöt Nemzetekkel tolmáts nélkül beſzélhetett, többen más Fejedelmek közül hol több, hol kevesebb nyelveket tudtak, a' mint Birodalmoknak tágossága, vagy az alattok lévő Népségeknek ſzáma kívánta — de mi nyelvünk tanúlásával éppen nem kívánjuk ſzeretett Királyunkat fáraſztani annál is inkább, hogy e' dologban minden forró kívánságainkat önnön felséges jó indúlatjából megelőzte, midőn a' korona örökösét nemzeti nyelvünkre megtaníttatni méltóztatott. —

Negyedſzer: Minden törvényeink deákúl írattak, Donatióink, Armalisaink, 's egyéb

Ok-

Okleveleink ezen a' nyelven kéſzültek; 's így jussaink', prærogativáink, 's ősi törvényeink' veſzedelme nélkül nem is lehet a' deák nyelvet a' köz dolgok igazgatásából kizárni. —

Mind törvényeinket, mind Donatióinkat, 's egyéb Okleveleinket éppen olly erejüekké tehetnénk, ha az orſzág önnön kebeléből ollyan Commissiót válaſztana, mellynek egyedül való foglalatossága az említett tárgyaknak magyarra való fordítása volna: ezen fordításokat azután az Orſzág az eredetiekkel öſſzevetvén, és megegyezőknek találván, helybehagyásával, és az Orſzág petsétjével megerősítené. — De ezen temérdek és késedelmes munka nélkül bízvást ellehetnénk, 's az említett tárgyak a' magok eredeti valóságokban megmaradhatnának. Hiſzen fellyebb a' IV. ſzám alatt világosan említtetett, hogy a' törvénytudók, Bírák, 's egyéb Fő hivatalúak a' deák nyelvet tudnák, 's így az említett törvényeket, Donatiókat, 's a' t értenék. Német Birodalomban a' törvényes dolgok többnyire *Theodosius*, és *Justinianus* Csáſzárok törvénykönyveik ſzerint folynak, de magok az ügyek német nyelven folytattatnak, 's végeztetnek: 's az eredeti törvények elveſztették e' épségeket, vagy erejeket? —

Ötödſzör: Ha a' magyar nyelv az orſzágos dolgokra alkalmaztatnék, megritkúlnának, 's megvetésbe jönnének a' tanúlttak, így kevés külömbbség volna a' tudós, 's köz emberek között.

Az igaz, 's valódi Tudósnak nem nagy charaktere tsupán a' deákság, kiváltt a' mi nyomorúlt konyha deákságunk. Mi Magyarok e' föld

ke-

kerekségén talán legtöbbet beſzéllünk, 's írunk deákúl, 's még a' míveltt, 's tudós Európai Nemzetek sorában majd nem utolsó helyen állunk. — Sok jeles tudományú Férfiak keveset, vagy semmit sem tudtak deákúl, 's még is tökélletesek voltak az ő tudományokban. A' Nagy *II. Fridrik* se deák könyveket nem olvasott, sem deákúl nem beſzélt, 's élt e' nálánál nagyobb, 's tudósabb Fejedelem? — Oſztán azután millyen haſznonvételű ez az annyira magaſztaltt deák nyelv? deákúl prédikál e' a' Pap Híveinek? deák nyelven tanátskozik e' az ügyvéd az ő Principalisaival? deák nyelven magyarázza e' az orvos patienseinek a' gyógyító ſzereket? — Illy kevés haſznonvétel megérdemli e', hogy erre a' nyelvre tíz 's tizenkét eſztendőt fordítsunk? — Továbbá: tagadhatatlan az, hogy ma a' tudományokban, 's kiváltt a' haſznos mesterségekben, a' kereskedésben, és földmívelésben tovább mentek, hogy sem a' Régiek: Anglia, Frantzia, és Német Országok legtudósabb Férfiakat, 's legnagyobb művéſzeket mutathatnak elő, ezek pedig nem deák, hanem anyai nyelveken tanúltak. Nintsenek nagyobb kereskedők, és Kalmárok az Anglusoknál, és Hollandusoknál, ezek írták meg a' kereskedésnek ſzabásait is legfundamentomosabban, e' Nemzetek nyelvének tudása tehát e' tekintetben haſznosabb a' deáknál. Hát a' földmívelésről, Baromtartásról, 's általjában a' mezei gazdálkodásról mit mondjak? Megmérkezhetnek e' az erről tanító római Authorok, *Varro*, *Cato*, *Columella*, és *Virgilius* e' tárgyakról ſzólló Anglus, frantzia, és német könyvek-

vekkel, sőt tsak a' mi derék *Pethénkkel* is? — 'S így vagyon a' többi tudományokkal is, mellyekben a' deák nyelv nélkül is tökélletesek lehetünk. Ma ugyan tsupán a' deákság tudóssá senkit sem tészen.

Hatodszor: Legalább a' titok fenntartására szükséges a' deák nyelv. —

Sőt inkább a' deák nyelv volt az az eszköz, mellynek segedelmével az Idegenek titkainknak kitanúlására legkönnyebben eljutottak: *a' midőn pedig ezek a' férgek* (az idegenek) *a' kifürkészett titkoknak gyökereit elrágják*, úgymond igen helyesen egy hiteles Író, *a' legnagyobb fát is földre döntik.* A' nemzeti nyelv az a' biztos közfal, melly az idegent elválasztja a' Hazabélitől. —

Hetedszer: Tsak régi virágzó nyelv ez a' Magyarok között: a' mi Eleink ezt annyi századoktol fogva gyakorlották, 's mintegy szentté tették, tőle háladatlanság nélkül el sem lehet állani. —

A' múlt századokban más Európai Nemzetek is szinteúgy gyakorlották ezt a' holt nyelvet: de ők annak káros következeteit előbb észrevették, azért rajta ki is adtak, és helyette anyai nyelveket vették fel, és azolta szemlátomást gyarapodtak a' tudományokban, 's hasznos mesterségekben, és jobban boldogúltak polgári állapotjokban. A' szokás meggyőződés nélkül tsak erősödés a' tévelygésben, illyen puszta szokás a' megszokott tárgyat szentté nem teheti. A' régi szokásokat, ha azok ártalmasak lenni kezdenek, megváltoztatni nem tsak nem háladatlanság, hanem dítséretes iparkodás, sőt kötelesség.

Di-

Ditső emlékezetü ſzent István Király előtt minden dolgok anyai nyelven mehettek, noha még akkor a' magyar nyelv ſzegény és míveletlen volt: miért ne lehetne ez most, minekutánna a' nyelv ennyire kitsinosodott, és tökélletesedett? — Ideje volna egyſzer, hogy álmosságunkbol otsódnánk, és *III. Fülöp* Cſáſzárnak mondása ſzerint *a' mit roſſzul kezdettünk, megváltoztatni ne ſajnállanánk:* és lennénk ne tsak deák Magyarok, hanem magyar Magyarok. —

Nyoltzadſzor: Igy idővel egéſſzen oda lenne Nemzetünkben a' deák nyelv. —

Ha oda lenne is a' mi közönséges konyha deákságunk, mellynél Cicerónak lováſſzai is ſzebben beſzéllettek; helyébe egy tiſztább, és a' régi classicus római Íróknak nyelvével egyezőbb deákság állana. Nézzük tsak a' mai mívelt és tudományos Nemzeteket, az Anglust, Frantziát, és Németet, nintsenek e' közöttök tiſztább deákságú, a' régi classikusokat jobban értő, és deákúl ſzebben író Tudósok, hogy sem közöttünk? Ha tehát a' mai tudós Európai Nemzeteknél a' deák nyelv el nem tünt azzal, hogy orſzágos dolgaikat anyai nyelveken folytatják, ezért ugyan nálunk se tünne el. Még mind tudnának deákúl a' Papok, Ügyéſzek, Bírák, Tiſztviselők, és a' Tudósok annyit, a' mennyit tudniok ſzükséges, és ha mindjárt talán a' deák nyelv a' köz beſzédbéli haſználásban megtsökkenne is, de a' tiſztaságban, és a' régi classicusoknak értésében valóban gyarapodna. E' mellett nemzeti nyelvünknek míveltsége, és közönségesítése által a' tudományoknak, 's haſznos

mes-

mesterségeknek, a' megvilágosodásnak, és polgári boldogságnak arra a' poltzára lépnénk, mellyre a' többi míveltt Európai Nemzetek már ſzerentsésen eljutottak. —

Kilentzedſzer: Illyenképpen a' köznépnek is megnyilnának ſzemei, ott is okoskodnék, a' hol tsak engedelmeskedni kell, és a' boldogtalan megvilágosodás mind azokat az útálatosságokat hozhatná Nemzetünkre, mellyek a' frantzia Revolutiót követték. —

Ez tsak azoknak lehet ellenvetése, kik nem a' köz jót, és boldogúlást, hanem mellékes haſznaikat keresik, kik talán azért óhajtják a' Nép vakságát, mivel a' setétben bátrabbak, és a' zavarosban könnyebben haláſznak. Kinek ártott még az, hogy értelmének ſzemei megnyiltak, 's világosabban láttak? Nem az e' az embernek rendeltetése, hogy valamint testének nevekedésében, és tagjainak haſználhatásában, úgy elmebéli tehetségeiben, és az Igazságok megesmérésében is gyarapodjon, és tökélletesedjen? Azért adta e' a' Teremtő a' legdrágább, a' legbetsesebb ajándékot — az okos értelmet — hogy azt a' tudatlanságnak örök homályában fogva tartsuk? És az uralkodók' iparkodásának annak kell e' lenni, hogy ezt az egekből jött értelmet elnyomják? Az éſz világának feltetſzése, a' dolgoknak helyesebb értése, az Istenhez, Felebarátjainkhoz, 's önn magunkhoz való kötelességeinknek világosabb esmérete viſz e' arra bennünket, hogy a' törvényeknek megesmértt kötelező erején általrontsunk, és mindent fel-alá forgassunk? — Ez tellyességgel megfoghatatlan.

Sőt

Söt mindenkor hajlandóbb az okos, és megvilágosodott alattvaló az engedelmességre a' tudatlannál, és vak buzgónál: mert tudja, hogy az engedelmességet az Isten parantsolja; mert tudja, hogy minden hatalom az Istentöl vagyon, 's általlátja engedelmességének haſznát, valamint engedetlenségének kárát 's a' t. De egéſſzen másképpen vagyon a' durva 's tudatlan emberrel. Ez a' senkitöl nem függést kívánja, a' hol jó alkalmatosságot lát, 's a' büntetés' elkerülhetését reményli, a' törvényeket sértegeti, 's az Elöljárókkal nem gondol, a' törvényest, 's a' törvénytelent nem érti, erre ſzükséges volna a' megvilágosodás, a' legtapogathatóbb okokra sem ügyel, valamint a' durva 's míveletlen ember soha nem is ügyelt. — Illyenek az értelem vakságának keserü gyümöltsei!

Tizedſzer: De a' megvilágosodás ſzüli a' Revolutiót. —

Tehát Persiában, Aegyiptomban, és a' Török Birodalomban sokkal megvilágosodottabbak a' Lakosok, hogy sem a' tudós, és míveltt Európában: mivel ott a' pártütéseknek, és zenebonáknak ſzünete nintsen. Nem a' megvilágosodás, hanem inkább a' tudatlanság, és setétség ſzüli a' zenebonát, és ſzaporítja a' támadásokat.

Tizenegyedſzer: De Frantzia Orſzágban csak ugyan a' megvilágosodás okozta a' Revolutiót. —

A' megvilágosodottak ſzegezték e' magokat a' vérſzopó Aristokratzia ellen? A' megvilágosodottak dulták e' fel Bastilt? Nem: A' Párisi Nép leginkább azért zendült fel, mivel saját fülével

lével kellett hallani, hogy a' Népet még a' széna rágásra is hozzá kell szoktatni. Nem tsuda, ha a' kétségbe esés, és dühösség a' legostobábbnak is fegyvert ád kezébe, ha a' felzendültt népet elragadja a' düh: de ennek oka osztán nem a' magában ártatlan megvilágosodás, hanem az elnyomattatás. — De erről talán másutt bővebben. — Hadd rekesszem bé ama' nevezetes *Sonnenfelsnek* szavaival *) a' nemzeti culturának ezen hatodik módját, és azután általmegyek az utolsóra. „Azok a' tanítások" úgymond „mellyek „ az emberi boldogságnak fundamentomát meg„ ingatják, a' polgári társaságnak köteleit szél„ lyelszaggatják, és a' Birodalomban a' jó rend„ tartást, és bátorságot felforgatják: azok a' ta„ nítások, mellyek a' természettöl a' Teremtöt, „ az emberiségtöl a' legvigasztalóbb kilátásokat „ elrabolják, és az embert machinává teszik, „ hogy szabad válaszása szerint erköltsösen ne „ munkálkodhassék; ez illyen állítások nem *Fi„ losofia*, nem *megvilágosodás* — hanem az ér„ telemnek tévelygései, és a' tudománnyal való „ visszaélés, mellytöl tsak a' megvilágosodás „ örizhet meg."

VII. *Nemzeti Játék-szinek.*

Melly hatalmas eszközei legyenek a' nyelvbéli culturának a' nemzeti és társalkodási tsinosodásnak a' Játékszínek, szinte a' meggyözödésig mutatják a' legmíveltebb régi, és újabb Nemzetek.

*) Lásd Betrachtungen eines österreichischen Patrioten über die französische Revolution.

tek. Hogy ezen Értekezésben a' sinór mértékül felvett módot kövessem: tudva vagyon a' régi tsinos Görögökről, hogy Tartományaik, 's várossaik tömve voltak mindennémü Játékſzínekkel. Tsak maga Athena Milliokat tékozlott a' pompás Játékſzínekre, ezek Innepléseiknek egy réſzét tették, az ezekre való vigyázatot mintegy az orſzágos Igazgatás' egyik ágának tartották, az érdemesebb dramaticus Költöket *) a' közönséges Kintstárbol fizették, 's ezen fellyül minden egyéb Tudósoknál jobban tiſztelték. Igy oſztán könnyen támadhattak *Aeschylusaik*, *Sophocleseik*, *Euripideseik*, és *Aristophaneseik*, könnyen eljuthattak a' nyelvbéli kellemetességnek 's jó ízlésnek azon magas poltzára, mellyet az utóbbiak méltán tsudáltak. — A' Görögöknek olly hüséges követöiknél, a' Rómaiaknál, késöbben állottak ugyan fel a' Játékſzinek (Ludi Scenici), de minekutánna egyſzer béhozattak, egéſz enthusiasmussal tartattak, és kedveltettek. Az ö jelesebb comicus Iróik, *Ennius*, *Plautus*, *Terentius* éppen olly tsinosítására voltak a' nyelvnek, mint a' római ſzokásoknak. Késöbben egy város sem volt Italiában, melly pompás Játék-

ſzí-

*) Még ma sintsen tiſztességesebb Név a' Perſáknál egy Költönek, vagy Poétának nevezeténél: ök ezeknek tiſzteletekre, 's örök emlékezetekre fényes emlékjeleket ſzoktak állítani. *Szaadi*, *Hafiz*, ollyan nevezetek, mellyeket a' Külföld is tiſztelettel említ. — A' mostani Király *Feth-Ali-Sach* nem tsak udvari Poétát tart a' Költök Fejedelmének neve alatt, hanem ſzabad óráiban maga is örömest foglalatoskodik a' versírással.

ſzínnel ne kérkednék. Melly temérdek tékozlásokat tettek légyen a' Játékſzínekre, kitetſzik Scaurusnak, és Curiónak vetélkedéseiből. — A' Játékſzínek több ſzázadoktol fogva a' megtiſztúlt nemzeti nyelveknek, és megſzelídűlt ſzokásoknak oskoláik voltak: a' honnan azokat minden míveltt, 's tsinos Nemzetek elválalták, és egéſz Europában elterjeſztették. Nem ſzóllok itt ama' ditsőségét annyira féltő, erejében bízakodó, ſzabadságával ſenn héjázó, 's ſzerentsés kereskedése miatt egy kis darabossággal elegyedett büſzkeségű Nemzetről, mellyet a' tenger a' többi Európától elválaſzt, és a' mellynél valamint a' tudományokkal együtt a' nyelvnek miveltsége fő poltzra emelkedett, úgy a' nemzeti Játékſzínek is a' népnek ſzokott kellemetes mulatságai. — Tsak a' többi tsinos Európai Nemzetekről teſzek itt rövid említést. *X. Leo* P. Olaſz Orſzágban, *Richelieu* Cardinal Frantzia Orſzágban, *VI. Károly* Csáſzár Austriában, és *II. Katalin* Oroſz Birodalomban költséges nemzeti Játékſzíneket építettek, hogy alattvalóikat üres estvéli óráikban ne tsak kedvesen, hanem tanúságosan is mulassák, a' ſzokások darabosságát gyaluljják, és kellemetesítsék, a' jó ízlést neveljék, és terjeſſzék, az erköltsöt, és gonoſzságot megannyi történeti képekben előterjeſſzék, követésre méltó példák által az alattvalókat hűségre, engedelmességre, és egyéb kötelességeikre gerjeſſzék, 's végre a' nemzeti nyelvet tiſzta, ékes, 's meghatározott ſzóllás módjaival ſzépítsék, és tökélletesítsék. Az a' helybehagyás, dítséret, és tapsolás, mellyel a' Nézők a' Játék tökélle-

tes-

tességeit fogadják, nagy öſztön a' tehetős elméknek serkentésére, és a' válogatott dramai munkáknak gondos írására. Más egyéb munkákban néha tsak későn ſzokta követni az Írókat a' ditsőség, itt pedig mindenütt nyomban követi, 's fáradtságoknak jutalmául mindjárt babérral koſzorúzza, mint a' Frantziáknál *Molieret*, a' két *Corneillet*, 's *Racinet*: a' Németeknél *Schillert*, *Göthet*, *Iffландot*, *Lessinget*, és a' ſzerentsétlen *Kotzebuet*, hogy egyebeket ne említsek. De ne tsudáljuk, hogy olly közönségesekké lettek az Európai tsinos, 's tudós Nemzeteknél a' Játékſzínek, hogy a' népnek illy kedves, 's tanúsággal járó mulattatása végett mindenfelé a' városokban többnyire nagy, díſzes, és roppant épületek emelődtek. A' nemzeti Játékſzíneknek haſznai ſzembetünők, és kétséget nem ſzenvednek. — A' Játékſzínnek haſzna anthropologiai tekintetben tagadhatatlan. Alkalmatosságot nyújt a' Játékſzín az egéſz embernek megesmérésére, lelki 's testi változásainak kitanúlására. Az embernek esmérete felingerli bennünk az öſztönt, és rendeltetésünkhöz képpest vezeti, és a' hol kitsapongóvá akar lenni, elnyomja. A' rendetlenebb indúlatok kezdetben ebből az öſztönből támadtak: de a' bizonyos határ pontot meghaladván, a' jó útrol elhajlottak, és mennél tovább haladtak, annál jobban elvetemedtek. Melly ſzük éges tehát azt az útat tudni, azt a' fonalat felkeresni, melly olly méljen nyúlik az emberbe, hogy az öſztönt, a' míg jó, felingassuk, és vezessük, és a' midőn veſzedelmessé kezd lenni, megállítsuk!

A'

A' Játékſzín az embert úgy, a' mint vagyon, felfedezve állítja elő, a' ſzívnek belső rejtekébe hat, a' történethez a' ſzívnek titkos rúgóit (a' mit a' historiák nem tehetnek), az öſztönöket adja, és ſzemünk láttára dolgoztatja: a' melly környülállásokat az éj, a' magános ſzoba elrejtve tartott, a' Játékſzínben előtűnnek, és gyarapítják az Anthropologiát. — A' Játékſzín sok dolgokról helyesebb ítéletre tanít. Melly sok tárgyakat öltöztet tsalfa ſzínbe a' bal ítélet! Segít ezen a' Játékſzín, ha a' játſzó ſzemély annyira érdekel, hogy véle egyformán gondolkodjunk, és okoskodjunk: sok hívságosan tsillámló dolgokat igaz betsek ſzerint tanúlunk esmérni, haſzontalan vágyódásainkrol lemondunk, és így nyugodalmunkat megſzerezzük. Illyenképpen vett tanítás annál nyugtatóbb, mennél haſznosabb az élő példa a' ſzáraz moralizatziónál. —

De az erköltsiségre is jótévő befolyással vagyon a' Játékſzín. Elönkbe terjeſzti az erköltsöt, és nemes charaktereket bájoló ſzínekben, és ha néha a' vétket ragaſztja mellékek, azt tsak azért teſzi, hogy a' Kontraſzt annál jobban kitessen, ennek undokságát, amazoknak pedig kellemetességét annál világosabban kimutassa. Igaz ugyan, hogy nem mindenkor győzedelmeskedteti az erköltsöt; mert külömben az igazságot sértené meg. De nem nagy, nem ſzeretetre méltó e' az erkölts, ha mindjárt ſzenved is? 's mennyit veſztene az, ha mindenkor győzne? 's nem érzünk e' valamelly érzékeny eltsüggedést az üldöztetett igazságra? 's ez által nem édesedünk e' jobban a' jámborsághoz? De gyakran, igen

gyak-

gyakran ditsö kimenetellel jutalmaztatik az erköltsi álhatatossága, az elszántt jámborság: és ekkor örvendünk a' próbát kiállott jámbornak, 's mintegy véle együtt részesülünk az érdemlett jutalomban, 's megerösödünk a' jóban. — Mivel a' Játékszín az emberi életet, 's ennek némelly fontos történeteit rajzolja, elkerülhetetlenül a' hibákra is ki kell néki terjedni, annál inkább, mivel ezek a' közönséges életben gyakran üzöbe veszik az erköltsöt, és keményen nyomkodják: néha meg azért is, hogy a' vétkek az erköltsöt annál jobban felmagasztalják. A' midön a' Játékszín a' vétket adja elö, szükségképpen megmutatja azokat az útálatos módókat is, és leereszkedik azokra a' gonosz kerengö útakra, és fortélyokra, mellyeket a' rosz ember választ istentelen szándékainak tellyesítésére. Abbol a' szándékbol teszi ezt a' Játékszín, hogy a' vétket annál jobban megutáltassa, és a' gonoszságtol annál jobban elidegenedjünk. Felfedi a' legméljebb titkokat, elvisz bennünket a' gonosztévönek titkos szobájába, az ö mezítelenségében láttatja vélünk a' gonoszságot, levonván róla a' tettetett jámborságnak álortzáját, megfosztatva az ö ámító tsillamjától, a' mint vagyon, terjeszti elö a' pokolnak egész útálatosságát. Illyenkor ne gerjedjünk e' haragra, és bosszúra a' gonoszság ellen? Ne üldözzük e', mint legnagyobb ellenségünket? és így a' Játékszínek nem szolgálhatnak e' megannyi erkölts tanító oskolák gyanánt? És nem volt e' igazsága Lessingnek, midön a' Játékszínt az *erköltsi világ oskolájának* nevezte? —

Itt azt se hagyjuk jegyzés nélkül, hogy a'

Já-

Játékſzín sok vétkeket, mellyeket a' polgári és vallási törvények nem tilalmazhatnak, sem meg nem büntethetnek, de a' mellyek a' rendet, és a' Társaság örömeit felforgatják, és erköltsiképpen roſz következetei lehetnek, a' kigúnyolásnak tárgyává tévén megutáltathat, 's ki is írthat. — Ezen fellyül a' Játékſzín felettébb alkalmatos a' hazafiúi érzésnek felgerjeſztésére, 's a' Haza' ſzeretetének fellobbantására. Ugyan mitsoda áldozatot sajnállanánk kedves Hazánktol, midőn egy ſzerentsés Költő előſzóllítván mohos sirjaikbol vitéz Eleinket, kik ezt a' Hazát annyi véröntéssel ſzerezték, és ſzámunkra épen megtartották, azoknak hazafiúi tüzzel tellyes tetteiket mutogatná, és hasonlóknak követésére gerjeſztene bennünket? Mihezképpest még a' Fejedelem is a' nemzeti Játékſzínnel, mintegy nagyon foganatos eſzközzel élhetne, hogy a' közelgető veſzély idején a' Nemzet fiait felgerjeſſze, és a' Hazának buzgóbb oltalmazására buzdítsa. — Talán illyen okbol veſznek a' nemzeti Játékſzínek más tsínos Nemzeteknél nevezetes segedelmeket az orſzágló ſzékektől: így a' Párisi Opera eſztendőnkint 120,000 Frankot húz pótlásúl az orſzágló ſzéktől. Ugyan ott az első *Theatre Français* 60,000 Frankot eſztendőnkint! és az úgy nevezett második *Theatre Français* 40,000 Frankot, és így ezen három Theátrom Párisban eſztendőnkint 220,000 Frankba kerül ar Orſzágnak. A' Koppenhágai Theátrom eſztendőnkint 31,820 ezüst tallért kap a' Finantzialis Cassából: a' Stokholmi pedig 30,000 ezüst tallért a' Status Cassájából — utóljára a' Bétsi Csáſzári Thea-

tromnak mostani bérlelője 140.000 ezüst forintot kap esztendőnkint pótlásúl az udvartol. —

Végre azt se felejtsük el, hogy a' Játékszínek az előterjesztendő dolgokat tiszta, 's értelmes szókkal, a' Község' szavajárásánál ékesebb szóllás módjaival adván elő, ez által azt a' kétféle hasznot szerzik, hogy a' Nézőkkel az anyai nyelvet megkedveltetik, 's őket a' legfőbb nemzeti characterben megerősítik: azután mintegy észrevehetetlenül a' jobb 's tisztább szóllás módjával megesmértetik, 's reá szoktatják: azt pedig tudjuk, hogy a' tiszta, 's ékes beszedű ember a' társaságokban kellemetes, és minden dolgaiban szerentsésebb a' szük, vagy darabos beszédű embernél. — Nagyon helyesen mondja a' Játékszínekről egy jeles Hazánkfia:

A' Játékszínek vezető kalaúzok az ízlés'
Ösvénnyén. A' nyelv ezek által kaphat erőre.
A' Játékszínen titkon füleidbe szürődik
A' szebb ejtésben tündöklő Grátzia nyájas
Andalgásaival, 's mulatozva szeretteti nyelvünk'.
Itt Magyar Aszszonyaink fogják esmérni, mi szépség
Rejtezik a' magyar ajkakban, 's fiaikra lehellik,
Melly az Anyák kebelébe szorúlt, azon édes aromát.

Hát azt említsem e', hogy a' Nézők látván a' gyakorlott Jétékosoknak illendő testállását, és a' külömbbféle környülményekkel megeggyező helyes magok viseletét, 's alkalmaztatását, ők is hasonló illendőséghez szoknak, melly olly kedvessé, 's betsessé teszi az emberi társalkodást? —

Ezek így lévén, valamint egyfelöl szívet vídámító, és emelő érzés az a' Megyarnak, ha tudja, hogy az ő nyelve mindenre alkalmatos: úgy másfelöl fájdalmas azt tapasztalni, hogy a' magyar Játékszín, ez a' nemzeti, és nyelvbéli cul-

culturának, és tsinosodásnak olly hatalmasan munkáló, és emelő eſzköze, ez a' gyönyörködtetve oktató, a' vétket megutáltató, és az erköltsöt megkedveltető Intézet Hazánkban lábra mind ekkoráig nem kaphatott. — Míg a' deák nyelv volt Európában a' Tudományok nyelve, addig a' Magyar is a' Tudományok útján együtt ballagdogált a' többi Nemzetekkel: most minekutánna minden Nemzet anyai nyelvén üzi a' Tudományokat, és folytatja az orſzágos dolgokat, 's ez által folyvást előbbre halad, és tökélletesedik — most Európában tsak a' Magyarnak, és Töröknek nintsen nemzeti Játékſzíne! E' Magyar Hazában épültt, többnyire pompás Játékſzínekben idegen emberek lépnek fel idegen nyelvekkel, és tsak illyenekbe mehet a' Magyar az ő pénzével. Sajnállani lehet, hogy az a' játékſzíni Társaság, melly Pesten a' múlt Század vége felé öſſzeállott, és magát ſzokatlansága mellett is rövid idő alatt olly jelesen kimutatta, egy Bérlőnek alávaló keresete, és fondorlása miatt tovább fenn nem álhatott, és második fő városunkból eloſzolni kénteleníttetett, és így a' legbíztatóbb kilátások, mellyeket a' hazai nyelv' tökélletesítésére, és a' ſzokások' kellemetesítésére nézve várhattunk, egyſzerre eltűntek. — Minekutánna e' mi felvilágosodott korunkban a' Játékſzín már közönségesen a' nemzeti míveltség léptsője bizonyos mértékének is tartatik; nem elegendő okot ſzolgáltatunk e' az úgy is reánk görbe ſzemmel néző Szomſzédjainknak arra, hogy minket Magyarokat, a' kik Európának fennálló tsínos Nemzetei között még tsak mi vagyunk ezen haſznosan mulattató Intézet nélkül, a' míveltebb

Nemzetek sorából kizárjanak, és ebbéli káros hátramaradásunkat nyelvünk' terméſzeti darabosságának, és megjobbíthatatlan hajlékonyatlanságának tulajdonítván, ugyan azért a' kimívelődhetésre éppen alkalmatlanoknak is tartsanak bennünket? — Nem: egy ollyan Nemzetnek, mellynek legfényesebb tulajdona a' Haza', és Nyelv' buzgó ſzeretete, nagy lelküségétől mindent lehet, és kell várni, 's reménylení. Hazánkban két ſzázra teſzik a' Gróf és Báró Familiáknak, ugyan annyira az Indigenáknak, egyéb nemes Familiáinknak ſzámát pedig 80 ezerre: illyen nemesen gondolkodó ſzámos Nemességnek csak egy intést, csak egy buzdítást a' Felsőségtől, és azonnal tellyesedésbe megy az a' hazafiúi javallat, mellyet Tek. T. *Kultsár István* Úr, külömben is az ő hetses Hazai Tudósításai által a' nemzeti Léleknek ſzerentsés fenntartója, és gerjeſztője, olly ſzívreható kifejezésekben tett közönségessé 1814. eſzt. egy nemzeti Játékſzínnek Pesten leendő építéséről. — Ha Nemes Nemzetünk a' külföldről hazatértt ſzent Koronánknak öröm napjára egéſz vitéz ſzakaſzokat nemzeti formaruhákban állított ki, vagyonjának egy réſzét nem sajnállotta, milliókat költött egy múló örvendezés kedvéért, mellynek nyoma még csak az emlékezetben vagyon: millyen segedelmet, és bő adakozóságot nem várhatunk egy ollyan Intézetnek megállapítására, melly örökké ſenn maradandó volna, 's a' mellynek bőséges haſznai a' legkésőbb maradékra is jótévőleg kiterjednének? — Ideje volna már, hogy harmintz eſztendei köz sohajtások, megújított javallatok, és több plánumoknak előmu-

ta-

tatásai után a' köz erő, és egyesültt akarat által minden ne talán útunkban lévő akadályokon általrontsunk, és Orſzágunk közepén egy díſzes Játékſzínet állítsunk: a' ſzünetlen várással megnem győzzük a' nehézségeket, és a' halogatással előbbre nem haladunk: jusson itt eſzünkbe annak az együgyűnek története, a' ki a' patak lefolytát várta, hogy ſzáraz lábbal a' tulsó partra juthasson:

— — — — at ille
Labitur, et labetur in omne volubilis ævum.

Addig is, míg egy a' Nemzet méltóságához illő díſzes nemzeti Játékſzín az Orſzág közepén emeltetnék, népesebb magyar városaink kövessék a' tudós, 's mívelt Európának példáját, építsenek kebelekben Játékſzíneket, mellyekben magokat üres estvéli óráikban a' legkellemetesebb módon a' legnagyobb haſzonnal mulathassák! Ne legyen ez a' puſztában kiáltónak ſzózatja! Ne engedjék, hogy a' jó gondolkodású Hazafiak mind tsak foganat nélkül kiáltsák: ſzélesítsétek az ösvényeket, és egyengessétek a' halmokat! —*)

De valamint minden haſznos dolognak, úgy a' közönséges Játékſzíneknek is vagynak ellenzői. Vagynak, a' kik valamint egykor *Rousseau*, jóllehet sikeretlenül dolgozott *Voltaire* ellen frantzia orſzágban, a' Népnek ezen ártatlan, és tiſztességes mulatságai ellen másokat is feltüzelni ipar-

*) E' jámbor óhajtás tellyesedni kezdett. Székesfehérvár Kir. Városunk 1818. eſzt. díſzes Játékſzínt épített: a' derék Miskoltz pedig 1819. eſzt. tette le egy Magyar Játékſzínnek talpkövét. Eljenek a' M. Városok!

iparkodnak. Némelly mysanthropus Dörmögők úgy nézik azokat, mint az erköltsök megveſztegetődésének, és a' köz romlottságnak gonoſz műhelyeit. — A' dolognak világosabb értelmére nézve két réſzre lehet, és kell is a' Játékſzíneket oſztani. Vagynak, mellyekben némelly büſzhödött hírű, 's nem legjobb erköltsű emberek tsak búja ſzerelmeket, 's titkos megkerüléseket, tsak feslettséget festegnek, hasonlítván a' Pogányoknak azon Játékſzíneikhez, mellyekben ſz. Ágostonnak mondása ſzerint minden ſzemérem nélkül taníttatott a' ſzemérmetlenség. Ezeket maga a' terméſzet törvénnye tiltja: mert az erköltsöket az emberek ſzívéből kitépik, a' jó ſzokásokat megveſztegetik, a' romlottságot tanítják, és a' Birodalmakra romlást, és veſzélyt hoznak. Azért az erköltsösebb pogány Böltsek is, egy *Plato*, egy *Aristoteles* úgy nézték azokat, mint a' gonoſzságoknak kútfejét, és kemény megtiltatásokat javallották. Illyenekről nem ſzóllottam, ezeket minden jámborral együtt én is útálom. — De vagynak ollyan Játékſzínek is, mellyek az említett hibáktol tellyesen menttek, és tsak az erköltsöknek megkedveltetésére, a' nemes gondolkodásnak felgerjeſztésére, tsak a' ſzív betses érzeménnyeinek táplálására tárgyaznak, ſzánakodásra, emberſzeretetre, nagy lelküségre buzdítanak, az ezer ſzövevényű gonoſzságnak undokságát előtüntetik, a' nemes ſzabadságnak érzését lelkesítik, és a' hatalommal viſſzaélőket gyalázattal billyegezik: ha itt a' játſzó ſzemélyek is jámbor, és tiſztességes magokviseletűek, millyeneknek kell lenniek; ekkor a' Játékſzínek nem tsak nem ártalmasak, hanem a' Nézőket mind

azok-

azokban az áldott haſznokban is réſzeltetik, mellyeket fellyebb említettem. — De azt mondják:

„ A' ſzent Irásban semmi ollyast nem olvasunk, a' mi a' közönséges Játékſzíneket javallaná: sőt mivel a' ſzent Irás általjában az indúlatoknak megzabolázását parantsolja, a' Játékſzínek pedig ezeket felgerjeſztik, és ſzünet nélkül táplálják, elég világosan kitetſzik, hogy a' ſz. Irás minden Játékſzíneket kárhoztat. „ —

Felelet. Mivel a' Zsidóknál ſzokásban nem voltak a' Játékſzínek, nem tsuda, ha semmi sints a' ſz. Irásban, a' mi ezeket ajánlaná: a' többi Nemzeteknek Játékſzínei pedig többnyire feslettséget, és erköltsi megveſztegetődést tanitván a' ſz. Irásnak helybehagyását meg nem nyerhették. Közönségesen ſzólván, a' ſz. Irás az érzékenységi örömöket nem tiltja, mellyeknek érzésére alkalmatos terméſzetet vettünk a' legbőltsebb Alkotótol, 's a' mellyeknek példázatjaiban gyakran a' jövendőbéli életnek tartós örömeit rajzolják elénkbe a' ſz. Könyvek: az említett Játékſzínek pedig az érzékenységi örömökhez tartoznak, azért a' ſz. Irás által egyenesen nem is tilalmaztatnak. Az indúlatokra nézve tsak azt kívánja a' ſz. Irás, hogy azokat a' józan okosság intézze, és kormányozza; az indúlatok terméſzeti következetei lévén az emberi terméſzetnek, azok jók, ha az okosság a' kormányozó: tsupán azért tehát, mivel a' Játékſzínekben az indúlatok felgerjeſztődnek, azok tilalmasak nem lehetnek. — De az így okoskodók miért nem gondolják meg, hogy illyen formán a' Templomokat is kerülnünk kellene, a' hol az ékesenſzólló Lelki Tanítók gyakran az indúlatokat hatalmasan felbuzdítják. —

„ De

„ De a' Játékſzínekben a' rendetlen indúlatok gerjeſztődnek fel, ezek pedig tilalmasak "—

Felelet. Midőn illyenek gerjeſztődnek fel, tsak azért történik, hogy a' Nézők általlátnák, mennyire áradtak légyen el azok a' világon; 's látván azoknak ártalmas, 's puſztító következetjeit, annál jobban elkerülhessék, 's megzabolázhassák: melly jámbor ſzándék, és haſznos végtzél nem hogy tilalmasokká, hanem annál kívánatosabbakká teſzi a' Játékſzíneket.

„ A' Játékſzínekben tsak nem mindenkor a' ſzerelem, az az örökkévaló, és tsábító ſzerelem fordúl elő, 's már tsak ezért is meg kellene azokat tiltani." —

Felelet. Ha a' Játékſzín a' tiſztátalan ſzerelmet az ő sok kitsapongásaival együtt árúlja, és ſitogatja, ekkor érdemes nem tsak a' megtiltásra, hanem kemény büntetésre is: de a' megtiſztúltt Játékſzínek (és én tsak illyenekről ſzóllok) illyen bűnös ſzerelemmel nem kínálkoznak; ha mi ſzerelmek fordúlnak elő, azok tiſzták, és betsületesek. A' ſzeretet a' legbetsesebb emberi indúlat, minden társaságnak feloldhatatlan kötele: a' hol ez nintsen, ott ſzüntelen való harag, és gyűlölség vagyon, ez elviselhetetlenné teſzi az emberi társaságot. A' ſzeretet tehát megbetsűlhetetlen haſznú indúlat, 's midőn a' Játékſzínek ezt adják elő, egy nagyon betses indúlatot adnak elő: ezért tehát a' Játékſzínek tilalmasak nem lehetnek.

„ De a' Játékſzínek többnyire mindenkor házasságon végeződnek." —

Felelet. Tehát érdemes és ſzabad dolgon végeződnek. A' Játékſzíneken a' házasságok tsak

amúgy

amúgy puſztán nem terjeſztetnek elő, hanem az ő jó, vagy roſz következetjeikkel együtt: a' mi nagyon haſznos a' Nézőkre nézve, hogy így vigyázóbbakká tétetvén, ollyan házasságokba ne keveredjenek, mellyek ſzomorúan üthetnének ki. És a' Templomokban nem tartatnak e' a' Hívekhez gyakori beſzédek a' házasságokrol? Ne jelenjünk e' meg azokra? —

„De tsak ugyan nagyon érzékenyítenek a' Játékſzínek, és az embereket gerjedezőkké téſzik.“

Felelet. Ez nem a' Játékſzíneknek, hanem a' Nézőknek hibájából esik: ez illyeneknek nem valók a' Játékſzínek. De egynehányért bézárjuk e' azokat minnyájok előtt? —

„A' Játékſzínekben tsalárdság, tettetés, titkos megkerülések, 's más egyéb vétkek taníttatnak, hogyan lehetne tehát azokat megſzenvedni?“ —

Felelet. Az egyházi beſzédekben is néha mind ezek előfordúlnak, de nem követés, hanem megútáltatás végett; így a' Játékſzínekben is. A' ſzép erkölts kedves, bájoló ſzínekben terjeſztetik elő, hogy a' Nézők megkedveljék, valamint a' vétek rút, 's borzaſztó képben jelenik meg, hogy tőle eliſzonyodjanak. Ha azonban valaki a' fortélyos ravaſzsággal, nemtelen tettetéssel, 's mesterséges megkerülésekkel önnön kárára viſſzaélne, ez ugyan nem a' Játékſzíneknek, hanem annak a' magános embernek hibája volna.

„De legalább a' megkívántató okossággal, vigyázással, 's helyes ítélő erővel nem bíró Ifiúságnak ártalmasak, 's tilalmasak a' Játékſzínek.“ —

Felelet. Mivel a' Játékſzínek a' többi között azért is hozattattak bé, hogy azok, kik a' nehezebb foglalatosságoknak terhe alatt elfáradtak,

tak, ezen tiſztességes mulatság által mintegy megkönnyebbedjenek, felderüljenek, és hivataljoknak folytatására alkalmatosabbakká váljanak: és mivel az Iſiak sem illy nehéz foglalatosságokat nem folytatnak, vagy ha folytatnak is, a' mulatságoknak más nemei által könnyebbülést vehetnek, azért általjában vévén, a' Játékſzínek nem az Iſiaknak valók, kiváltt mivel bennek úgy is hevesek az indúlatok, és forrton forrnak: annyi okossággal, és ítélő tehettséggel sem bírnak, hogy a' Játékſzínek nékik mindenkor haſznos tanúságúl ſzolgáljanak. De nem is olly nagy a' veſzedelem, a' mint némelly ízetlen Moralisták képzelik, kiváltt a' jól neveltt Iſiaknál, kik már gyermekségekben jó Főtételeket ſzívtak magokba, és az elöfordúló külömbbféle esetekre nézve figyelmetesekké tétettek.

„De a' Játékſzínekre a' Vagyon, és drága idő egyformán tékozoltatnak, 's már tsak ezen okból is tilalomra méltók.“ —

Felelet. Ha a' Játékſzínekre annyi költség fordíttatik, hogy az által a' Familiák megkárosodnak, és a' ſzükségesekben rövidséget látnak: vagy ha ez annyi idöveſztegetéssel történik, hogy e' miatt a' hivatalos kötelességek nem tellyesíttetnek, ekkor a' Játékſzínek károsokká kezdenek lenni, 's némelly eſzközlések által illendő határok közé lehet hozni. Mind a' költségben, mind az időben az okos mértéket ſzükség megtartani.

„Miért tilalmazzák tehát a' ſzent Atyák olly annyira a' Játékſzíneket?“ —

Felelet. A' Játékſzín, ha az Elöljáróságnak felügyelésén kívül lévén, egéſſzen magára hagyattatik, 's még a' ſzemtelen kontárok trágárko-

kodásainak is ſzabadon ſzolgálhat, ekkor kétség kívül nagyon ſzapora Annya a' romlottságnak, és erköltsi megveſztegetödésnek: illyenek voltak közönségesen a' Játékſzínek a' ſzent Atyák idejében, trágárságokkal, és ſzemtelenségekkel tellyesek, a' mint állításaikbol világosan kitetſzik, ne tsudáljuk tehát, hogy ezek ellen olly heves indúlattal, és buzgólkodva kikeltek. De a' mai Játékſzínek az illyenektöl menttek, és az Elöljáróságnak ſzoros ügyellete, és vigyázása alatt állanak, ezek erkölts veſztegetödést, és romlottságot nem terjeſztenek, illyenek ellen a' ſz. Atyák nem buzgólkodtak.

„De ha van is valami haſznok a' Játékſzíneknek az is méreggel elegyes: itt a' beſzéd ketsegtetö, a' ſzemnek, és kezeknek járása kelleténél ſzabadabb, a' test állás katzér, a' ruha tellyesen hívságos: mind ez a' Nézökben erköltstelenséget okoz.“ —

Felelet. Mind ezek a' mi megtiſztúlt Játékſzíneinktöl távol vagynak, a' játſzó ſzemélyek pedig minden illendöséget mutatnak: vagy ha ugyan tsak illyen hibák találtatnának, ekkor a' Játékſzínek nintsenek úgy elrendelve, a' mint fellyebb említém — A' mi a' ruhának hivságos voltát illeti, nem jelennek e' meg gyakran a' Templomokban a' leghívságosabb öltözetekben?'s ezért bézárva tartsuk e' az Isten ſzent hajlékait? —

„A' követésre méltó példát, és az útálatos gonoſzságot máshonnan is, p. o. a' könyvekböl megtanúlhatni.“ —

Felelet. A' Játékſzínek az emberi tselekedeteket az ö kimenetelekkel együtt adják elö, 's így még annyi példákká, söt mivel a' Nézök lát-

látják azokat, önnön tapaſztalású történetekké válnak, 's ugyan az a' haſznok vagyon, a' mi a' tulajdon tapaſztalású tselekedeteknek — sőt a' Nézőkben ezeknél is foganatosabban dolgoznak; mivel minden környületek ſzakadatlan rendben azon egy kimenetelre tárgyaznak. Világosan látjuk itt a' jó és roſz következéseket, eleven ſzínekkel rajzoltatnak elönkbe az erköltsök, és gonoſzságok, hogy azokat megkedveljük, ezeket pedig megútáljuk. Ehez járúl még, hogy a' ſzivbe soha olly hathatós bényomást nem teſznek azok, a' miket olvasunk, mint a' miket látunk.

„De akármit mondjunk, nem illik — így dörmögnek némelly önn haſznú, és azon körnél, melly őket keríti, tovább nem látó emberek — nem illik a' férfias Magyarhoz, magából bolondot üzni.“ —

Felelet. Szánakodásra méltók! Hát bolondot űztek e' magokból a' régi legtudósabb, 's leghíresebb Nemzetek, a' Görögök, és Rómaiak, 's utánnok a' mai legmíveltebb Nemzetek, mellyek a' Játékſzínek által a' mívelttségnek olly magas poltzára emelkedtek? — És minden Európai Fejedelmek olly gyávák, és kurta bélátásuak e', hogy a' Játékſzíneknek akár a' Nemzetiségre, akár az erköltsiségre ártalmas béfolyását eſzekkel fel nem érhetvén, alattvalóiknak valóban pompás és fejedelmi Játékſzíneket temérdek költséggel még építenek is? — Ugyan mikor ſzűnünk meg egyſzer ellenségei lenni önnön előmenetelünknek? Mikor leſz lánggá melyünkben az a' nemes tűz, melly a' káros bal ítéleteknek félretételével nemzeti boldogságunkat eſzközlené, és a' Magyar Égen a' mívelttségnek egyik fényes tsillagát kitűntetné? —

* *
*

Előszámláltam, Kedves Hazámfiai! azokat a' módokat, mellyek által ítéletem szerint a' régi és mai míveltt, 's tudós Európai Nemzetek nyelv, 's tudományos culturájoknak olly kitetsző poltzára emelkedtek. Láttuk, hogy a' nyelv eltűnttével, és megkortsosodásával vagy tellyesen elenyészsznek, vagy elaljasodnak a' Nemzetek; valamint annak kitsinosodásával, 's virágzásával fényre, 's ditsősségre kelnek. Honni nyelvünknek állapotja fogja meghatározni nemzeti létünknek mostani, és jövendőbéli tsak sinlődő, vagy ditsőséges sorsát. Rajtunk áll, hogy magunkat az itt előterjesztett módoknak követése által állandó, 's virágzó Nemzetté tegyük, a' kitsinosodott Európai Nemzetek fényes lajstromába iktassuk, és nemzeti nyelveknek köz haszsnálásában valamennyire gondatlan Atyáink hibáját helyrehozván, a' többi kimíveltt Nemzetekkel a' ditsősség mezején versent fussunk. — Egy olly jeles Nemzet, mint a' Magyar, melly ezer esztendők olta annyi külső 's belső viszontagságok között, 's ezen fellyül annyi hatalmas Nemzetektől körűlvétetve, fenn tudta magát tartani, méltó arra, hogy valamint eddig elszántt bátorságának, és vitézségének ditső példáit Európa' Nemzetei tsudálták, úgy a' nyelv, 's tudományos culturájában sebessen haladó előmenetelét is tiszteljék. — Ezt mások talán tsak bíztató reményekkel várják, 's forrón óhajtják, de én bizonyosnak tartom, ha meggondolom, hogy Nemzetünk mindenkor úgy tekintette nyelvét, mint legdrágább kintsét, mellyet egy holt

nyelv-

nyelvhez kelleténél buzgóbb ragaſzkodása közben is minden zavarodástol tiſztán megőrzött: ha meggondolom, hogy az örökös Királyság béhozásáig a' Király válaſztást állandóúl nemzeti nyelvén gyakorlotta, és az időknek minden mostohaságai között arra különös gonddal figyelmezett, hogy ezen megbetsülhetetlen nemzeti Palladiuma sértetetlenül fenn maradjon. Így I. Ferdinand Királytol 1527. eſzt. bizonyossá tételt kívánt, hogy nemzeti törvénnyein kívül a' Magyar nyelvet is tiſzteletben tartja: II. Leopold alatt kikötötte, hogy idegen nyelv az orſzágos hivatalokba bé nem hozattatik: most ſzerentsésen uralkodó I. Ferentz felséges Urunk alatt pedig a' köz dolgok folytathatására a' nemzeti nyelvet törvényesen béhozta, mellynek hogy annál bizonyosabb foganatja lenne, a' magyar nyelvet az oskolákban rendſzerint való tudománnyá tette. — A' nemzeti nyelv illy nagy ſzeretetének nem lehetnek nem állandó, 's megbetsülhetetlen gyümöltsei. Igy majd a' külömbbféle beſzédű ajakak a' két Magyar Hazában egy nemzeti hangra olvadnak, a' külömböző ſzózatú Nemzetek között titkon lappangó bizodalmatlanság eltünik, az egyforma nyelv a' ſzíveket megegyezteti, 's örök időkre egyesíti. A' Hazának ſzeretete a' Polgároknak minden sorain elterjed, ez a' forró hazai ſzeretet nagy Férfiakat fog támaſztani, 's a' legnemesebb tselekedeteknek ſzinte tsudáit okozni: ez az eleven, és buzgó hazai érzés az, melly minden időben ollyan tetteknek okozója volt, mellyeknek fénnye sérti ſzemeinket, ollyan hősöket támaſztván, kiknek erköltseik meséknek tartatnak, miolta a' Haza'

ſze-

ſzeretete nevetségessé lett. — A' nemzeti nyelv tsinosodásával, 's tökélletesedésével mindenféle tudományok, 's haſznos esméretek a' Nemzetben elterjedvén, majd olly tudós munkák jelennek meg, mellyek valamint Szerzőikre borostyán koſzorúkat fűznek, úgy a' Nemzetre ditsőséget terjeſztenek — és még azután is, ha ugyan tsak e' jeles Nemzetnek végső megſzűntte az örök végezések' Könyvében gyáſzos betükkel feljegyeztetett, örök emlékezetűl fenn maradnak, 's egykori lételének bédültt sírja felett ditső fényt, és ſzép nemzeti hírt lebegtetnek. — *Ha ebben hibázok* — befejezem egy híres Böltsnek és nagy Oratornak ſzavaival, mellyeket egéſſzen más alkalmatossággal mondott — *ha ebben hibázok, örömest hibázok, nem is akarom, hogy e' hibámat, mellyben gyönyörködöm, míg élek, valaki erővel letétesse vélem.* Cic. de Sen. c. ult.

V É G E.

Foglalatja ezen Értekezésnek.

lap.

Némelly nemzeti billyegek - - - - - 5

Az egyetlen egy igaz, 's valóságos nemzeti billyeg 8

I. Mód. Tudós Társaságok' felállítása - - 19

lap.

II. Mód. A' Tudósoknak pártfogása, megjutalmaztatása, 's köz tiſzteletben való tartása - - - - - - - 33

III. — A' gondolkodásnak, és írásnak illendő ſzabadsága - - - - - - 66

IV. — A' Tudományoknak az Oskolákban anyai nyelven való tanítása - - 74

V. — A' tudományos dolgoknak nemzeti nyelven való megírása - - - 86

VI. — Minden orſzágos dolgoknak nemzeti nyelven való folytatása - - - 118

VII. — Nemzeti Játékſzínek - - - - 139

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

